

A decorative border with a repeating floral and scrollwork pattern, framing the central text. The border is composed of a series of interconnected floral motifs and scrolls, creating a continuous, ornate frame.

जामनगर श्रीजैननास्करोदयगणपखानामां गण्युं.

युस्तकमिदं विनयप्रियः

॥ श्रीजिनाय नमः ॥

॥ अथ श्रीविक्रमचरित्रं प्रारभ्यते ॥

(पंचदंडकथात्मकं)

उपाधी प्रसिद्ध करनार पंडित श्रावक हीरालाल हंसराज (जामनगरवाळा)

प्रणम्य जगदानंद—दायकान् जिननायकान् ॥ गणेशान् गौतमाद्यांश्च । गुरुन् संसारतारका-
न् ॥ १ ॥ सज्जनान् शोचनाचारान् । शास्त्रबोधनकारकान् ॥ पंचदंभातपत्रस्य । कथां वक्ष्ये समा-
सतः ॥ २ ॥ युग्मं ॥ तथाहि मालवे देशे—स्वस्यां श्रीविक्रमो नृपः ॥ राज्यं करोति सत्त्वात्मा । क-
र्मसाक्षीव चतले ॥ ३ ॥ एकदा विक्रमो राज—पाटिकायां चतुष्पथे ॥ गह्वरं गांछिक्रवाटस्य । म-
ध्ये सौधोपरिस्थितां ॥ ४ ॥ कांचिन्नागिं सभृंगारा—मशृणोदिति वादिनीं ॥ देहि रे दासि वेगे-
न । सन्मार्जनीं गृहांगणे ॥ ५ ॥ युग्मं ॥ तयोक्तं स्वामिनि श्रीमान् । राजा गह्वरि विक्रमः ॥ न-
रेन्द्रो नरनाथोऽयं । महेशो महिमानिधिः ॥ ६ ॥ सन्मार्जनीरजस्तस्य । लगिष्यति वरानने ॥ अ-

विक्रम-

चरित्रं

१

विप्र म- सत्यत्वमनीतित्व—मरीतित्वं भवेन्मम ॥ ७ ॥ उक्तं च—अजारजः खररज—स्तथा संमार्जनीरजः ॥
 चरित्रं दीपमंचकयोश्छाया । हंति पुण्यं दिवाकृतं ॥ ७ ॥
 २ दासीयं निर्विवेकेति । लोकोऽयं कथयिष्यति ॥ राजापि कोपसाटोपो । मां हनिष्यति सत्व-
 रं ॥ ७ ॥ उवाच स्वामिनी तस्या । यद्भयं तव वर्तते ॥ तस्य किं पंचदंडात—पत्रं मूर्ध्नि प्रवर्तते ॥
 ॥ १० ॥ स्वामिन्युक्तं वचः श्रुत्वा । प्रमार्जती गृहांगणं ॥ वेत्रिणा वारिता पूर्वं । ताडिता यष्टिमु-
 ष्टिभिः ॥ ११ ॥ अन्यैरपि घनैर्लोकै—दृष्ट्वा तदसमंजसं ॥ हक्किता हीनजातीया । वचनैः क्रोधमि-
 श्रितैः ॥ १२ ॥ रे मूर्खे द्रुष्टपापिष्टे । दृष्टिहीनासि किं पुरः ॥ सद्रंशं श्रीमतामीशं । विक्रमार्कं न
 पश्यसि ॥ १३ ॥ यः सर्वजगदाधारो । यं स्तौतींद्रः स्वपर्षदि ॥ येन राजन्वती जूमि—र्यस्मै मद्धो
 ह्यलं न कः ॥ १४ ॥ दारिद्र्यं न यतो लोके । यस्य कीर्त्तिर्दिगंतगा ॥ यस्मिन् सर्वे गुणाः संति ।
 तस्यावज्ञां करोषि किं ॥ १५ ॥ सावदत् स्वामिनी मे या । सा देवेशैः प्रगीयते ॥ नृपोऽयं स्वस्य
 मानस्य । हानिकारी भविष्यति ॥ १६ ॥ श्रुति तस्या वचः श्रुत्वा । साहंकारं नृपानुगैः ॥ दंमहस्तैर्ग-
 ले धृत्वा । प्रमार्जिन्या हतानने ॥ १७ ॥ गता सा स्वामिनीपार्श्वे । रुदंती विमना मनाक् ॥ कथं

विक्रम-
चरित्रं

रोदिपि हे वत्से । इति पृथा स्फुटं जगौ ॥ १७ ॥ हताहं विक्रमादित्य—जनैरिन्दुदिते सति ॥ दंभं
समर्पयामास । स्वामिनी सर्वकामदं ॥ १८ ॥ अथ सा स्वामिनीदंभं । गृहीत्वा तत्र रेखया ॥ व-
ज्रजित्तिमिवाकर्षित । यामुल्लंघ्य न याति कः ॥ १९ ॥ हस्त्यश्वपत्तिसामंत—राजन्यैकगणोऽखिलः
॥ चित्रन्यस्त इव स्थाने । तस्थौ रुंधितविग्रहः ॥ २० ॥ अथ राजा समारुह्य । रणरंगं गजोत्तमं ॥
उल्लंघनार्थं तडेखां । वेगादागाङ्गायाय सः ॥ २१ ॥ तस्या मंत्रप्रज्ञावेण । सप्रज्ञावोऽपि निष्प्रज्ञः
॥ आसीत् शैलोऽपि वज्रेण । हन्यते तीक्ष्णतेजसा ॥ २२ ॥ फालव्रष्टो यथा सिंह—स्ता व्रष्टो य-
था नटः ॥ धनव्रष्टो धनी धर्म—कर्मव्रष्टो मुनीश्वरः ॥ २३ ॥ दीपवृक्षौ निशाव्रष्टौ । सेकव्रष्टा व-
नस्पतिः ॥ व्रष्टा सती सतीत्वेन । शोभां न दधतेनरां ॥ २४ ॥ तथा राजापि विधायः । पश्चादा-
गत्य संसदि ॥ सिंहासनमलंकृत्य । प्रतीहारमथादिशत् ॥ २५ ॥ तां पंचदंभकव्रत्र—वादिनीं स्त्रीं
समानय ॥ नृपाज्ञया गृहं गत्वा । सोऽवगृह्णां गृहस्थितां ॥ २६ ॥ तव गृहे याधिकवादिनी स्त्री ।
तामाहायत्येव नृपः सकोपः ॥ या वक्तव्यदृष्टं न श्रुतं न चूतं । न ज्ञावि भूमौ गगने रसातले ॥
॥ २७ ॥ सा वृष्टा वक्ति मे पुत्री । देवदमनिकाभिधा ॥ या कूटं न युगांतेऽपि । वदति देवपूजिता

विक्रम-
चरित्रं

४

॥ ३७ ॥ आधुना स्वर्णपद्व्यंके । सुखनिद्रां गता सती ॥ न चोच्चापयितुं शक्या । प्राणैर्योऽप्य-
तिवल्लभा ॥ ३० ॥ अहं समागमिष्यामि । नृपस्योत्तरदायिनी ॥ परैर्नीतां प्रभृतां गां । यो बालय-
ति सोऽर्जुनः ॥ ३१ ॥ प्रतीहारेण साकं सा । सहर्षा राजसद्मनि ॥ सुखासनसमासीना । गता ग-
र्वज्ररान्विता ॥ ३२ ॥ नृपेणासनदानादि । कृत्वा पृष्टा मनस्विनी ॥ विद्यावल्लमदोन्मत्ता । कास्ति
नारी गृहे तव ॥ ३३ ॥ बाह्यांगणे यया सन्मा—र्जनी गर्वेण दापिता ॥ श्लथुक्ते सावदद्वृद्धा ।
भूपंप्रति मितं वचः ॥ ३४ ॥ पुत्रीरत्नं मम स्वामि—न्नधोन्नस्वर्गवल्लभं ॥ देवानां दानवानां तु । य-
स्याः संगस्तु दुर्लभः ॥ ३५ ॥ नृपः प्रोवाच हे ऋद्धे । पुत्री यास्ति तव गृहे ॥ कुमारिकाथवा व्यू-
ढा । कथय प्रकटं मम ॥ ३६ ॥

सा जगन्नादाथ सानंदा । न व्यूढास्ति नृपोत्तम ॥ स वरो ऋविता तस्याः । पंचदंमातपत्रधृत्
॥ ३७ ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा । विक्रमार्को महीपतिः ॥ सहर्षोऽसौ जगादैनां । लुप्तस्योत्पत्तिवा-
दिनां ॥ ३८ ॥ उत्रस्य तस्य कः कर्ता । विद्यते दिवि ऋतले ॥ सावक् स्वप्नेन हे राजन् । कोऽ-
पि विद्यां न यच्छति ॥ ३९ ॥ उक्तं च—विनयेन विद्या ग्राह्या । पुष्कलेन धनेन वा ॥ अथवा

विक्रम-
चरित्रं

५

विद्यया विद्या । चतुर्थं नास्ति कारणं ॥ ४४० ॥ सिंहासणे निसर्गं । सौवांगं सेणितं नखरिंदो ॥
विद्धं मग्गइ'पयत्तं । इयं साहुजणस्स सुअविण्णं ॥ ४४१ ॥ प्रणम्य चरणौ तस्या—स्तस्योत्पत्तिं
कृतांजलिः ॥ पृष्ठवान् शिष्यवद्राजा । सा जगादावनीपतिं ॥ ४४२ ॥ तुष्टाहं तव राजेंद्र । पंचादेशा-
न् कुरुष्व मे ॥ यथा भवति ते उत्रं । दुर्लभं पंचदंडजं ॥ ४४३ ॥ प्रथमादेशतः पुत्रीं । जित्वा मे-
त्वं विवाह्य ॥ पश्चात् शेषांस्तथादेशान् । चतुरः कुरु त्वं नृप ॥ ४४४ ॥

नृपांगीकरणं ज्ञात्वा । सापि गत्वा निजौकसि ॥ पुत्रीं स्नातसुशृंगार—सारां वस्त्रैरलंकृतां ॥
॥ ४४५ ॥ चंदनागुरुकर्पूर—मृगनाज्जिविमिश्रितैः ॥ कुंकुमैश्चर्चितां देह—शोभां कृत्वा महत्तमां ॥
॥ ४४६ ॥ प्रोजयित्वा सतांबूलां । मुद्रिकामंडितां करे ॥ सुखासनसमासीनां । पंचदासीभिरन्वितां ॥
॥ ४४७ ॥ प्राहिणोद्देवदमनीं । मूर्त्तामिव सरस्वतीं ॥ हरतीं चतुराणां तु । चित्तं नृपतिवेश्मनि ॥
॥ ४४८ ॥ चतुर्भिः कलापकं ॥ नृपतिश्चित्तयामास । तां दृष्ट्वा स्त्रीशिरोमणिं ॥ पालोमी पार्वती रं-
जा । लक्ष्मीः कर्पूरमंजरी ॥ ४४९ ॥ खेचरी व्यंतरी मेना । किं वा पातालकन्यका ॥ वाणीक्षी-
लावती धन्या । कन्यैषा केन निर्मिता ॥ ५० ॥ युग्मं ॥ उक्तं च—तारुण्यद्रुममंजरी किमेथवा

वित्रम-
चरित्रं

६

कंदर्पसंजीवनी । किं लावण्यनिधानभूमिरथवा संपूर्णचंद्रावली ॥ किं नारी किमु किन्नरी किमथवा
विद्याधरी वाथ किं । केयं केन कियच्चिरेण कियता कस्मै कथं निर्मिता ॥ ५१ ॥ उपराजं समा-
यासी-त्पश्यंती वक्रया दृशा ॥ सुखासनसमासोना । सुमुखी सा मदीधुरा ॥ ५२ ॥ रूपः प्रोवाच
कल्याणि । कस्मिन् द्यूते प्रगल्भता ॥ विद्यते सुमुखि तेऽत्र । कथयाशु मृगेक्षणे ॥ ५३ ॥ वाक्यं
श्रुत्वेति रूपस्य । सावदद्वरर्षिणी ॥ यानि द्यूतानि वर्त्तते । मालवेशजगत्त्रये ॥ ५४ ॥ तानि स-
र्वाणि जानामि । सर्वेभ्योऽपि यशस्करं ॥ सारीद्यूतं तु शूराणां । सन्मुखो यत्र मार्यते ॥ ५५ ॥
प्रतियुद्धं गमो यत्र । चरेण गृहपूरणा ॥ साहसेन च जीव्येत । मारितापि हि सारिका ॥ ५६ ॥
गमे नष्टे चरं कुर्या-च्चरे नष्टे तु साहसं ॥ साहसे हारितं दृष्ट्वा । हन्यात्पादेन पट्टकं ॥ ५७ ॥
ततो भूपानुगाः पट्टं । त्रिंशत्सारीसमन्वितं ॥ पाशद्वययुतं तत्र । क्रीडनार्थमथानयन् ॥ ६० ॥ रंतुं
तत्र तथा सार्धं । प्रवृत्तोऽयं महीपतिः ॥ एकैकं पाशकं लात्वा । मनोवांछितदं ततः ॥ ६१ ॥ अथ
जोजनवेलायां । वस्त्रेणाढाद्य पट्टकं ॥ जोजनार्थं गतो गेहे । राजा सापि मनस्विनी ॥ ६२ ॥
द्वितीयेऽह्नि तृतीयेऽह्नि । जातेऽपि सा न जीयते ॥ तथा महीपतिरपि । मंत्रसिद्धावुजावपि ॥ ६३ ॥

विक्रम-
 चरित्रं
 ७

अन्येद्युर्विक्रमश्चित्ते । चिंतयामास दुःखितः ॥ मया रावणवत्कार्य—मनालोच्य त्विदं कृतं ॥ ६४ ॥
 उक्तं च—एकं तावदकृत्यमेतदतुल्यं यन्मैथिलीयं हता । द्वितीयैकमिदं विमृश्य यदियं तस्मै तदा
 नार्पिता ॥ तार्तीयिकमिदं तु यत्कपिज्ञैर्ब्रह्मोऽद्य वारांनिधिः । पश्चात्तापमहो चकार हृदये ह्येवं ततो
 रावणः ॥ ६५ ॥ सहसा विदधीत न क्रिया—मविवेकः परमापदां पदं ॥ वृणुते हि विमृश्यकारि-
 णं । गुणबुद्ध्याः स्वयमेव संपदः ॥ ६६ ॥ जो मति पाठ्य लपजे । सो मति पहेलां होय ॥ का-
 ज न विणसे आपणुं । लोक हसे नही कोय ॥ ६७ ॥ न रेखा लंघिता पूर्व । नेयं जिता मया
 हहा ॥ मानस्य म्लानिता ह्येषा । लातुं मोक्तुं न शक्यते ॥ ६८ ॥ इति चिंतां प्रपन्नस्य । नयनं
 तस्य दक्षिणं ॥ स्फुरितं कार्यसंसिद्धि—सूचकं तद्दणं ध्रुवं ॥ ६९ ॥ तदा स विक्रमादित्यः । सा-
 हस्येकशिरोमणिः ॥ सत्त्वमेवावलंब्याथ । चित्ते चिंतितवानिति ॥ ७० ॥ देवेशा दानवा यद्वाः ।
 साहसाद्दशवर्तिनः ॥ अतः साहसमेवैकं । सर्वकार्यप्रसाधकं ॥ ७१ ॥ उक्तं च—स्थस्यैकं चक्रं भु-
 जगयमिताः सप्त तुरगा । निरालंबो मार्गश्चरणरहितः सारथिरपि ॥ रविर्यात्यध्वानं प्रतिदिनमपार-
 स्य नभसः । क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महतां नोपकरणे ॥ ७३ ॥ घटो जन्मस्थानं मृगपरिजनो

विक्रम-
 चरित्रं
 ७

जूर्जवसनो । वने वासः कंदैरशनमपि कृबूं कृशवपुः ॥ अगस्त्यर्षिः सोऽपि यदपिबदपारं जलनिधिं
 । क्रियासिद्धिः सत्वे वसति महतां नोपकरणे ॥ ७४ ॥ विपद्दः श्रीकंठो जडतनुरमायः शशधरो ।
 वसंतः सामंतः सुमगणशरः सैन्यमबला ॥ तथापि त्रैलोक्यं जयति मदनो देहरहितः । क्रियासि-
 ष्टिः सत्वे वसति महतां नोपकरणे ॥ ७५ ॥ विजेतव्या लंका चरणतरणीयो जलनिधि-विपद्दः
 पौलस्त्यो रणञ्चुवि सहायाश्च कपयः ॥ तथाप्येको रामः सकलमवधीडाद्दसकुलं । क्रियासिद्धिः स-
 त्वे वसति महतां नोपकरणे ॥ ७६ ॥ इति निश्चित्य चित्तेऽसौ । दानं दत्वा यथोचितं ॥ राज्यं
 तृणसमं मत्वा । प्राणत्यागपरोऽभवत् ॥ ७७ ॥ गृहीत्वा शस्त्रिकां तीक्ष्णा—मुपदेवं गतो नृपः ॥
 स्वामिन् राज्यकृते पूजां । करोमि शिरसाधुना ॥ ७८ ॥ तुष्टोऽथ देवस्तं प्राह । कार्यं तव ऋविष्य-
 ति ॥ राज्यचिंता ममैवास्ति । वेतालस्तव रक्षकः ॥ ७९ ॥ शनैर्यथा गर्जवृष्टिः । फलपाकः शनैः
 शनैः ॥ टिट्टिभेन निजांडानि । किं न नीतानि सागरात् ॥ ८१ ॥ उक्तंच—अनिर्वेदः श्रियो मू-
 लं । चंचुर्मे लोहसन्निभा ॥ अहोरात्राणि दीर्घाणि । समुद्रः किं करिष्यति ॥ ८३ ॥ सप्रमोदस्ततो
 राजा । कृतवेषांतरः पुरे ॥ रात्रौ शुभाशुभं ज्ञातु—मस्थात्त्रिकचतुष्पथे ॥ ८३ ॥ वयोवृद्धादितोऽ-

विक्रम-
चरित्रं
९

श्रीषी-द्वार्त्तामिति नरेश्वरः ॥ हीनजात्या स्त्रिया सार्धं । राज्ञो वादो न युज्यते ॥ ८४ ॥ हारितं
चेत्तदा देशे-ष्वपकीर्त्तिर्भविष्यति ॥ जिता तु गांछिकापुत्री । को यशः किं नु पौरुषं ॥ ८५ ॥
उक्तं च—बालसखित्वमकारणहास्यं । स्त्रीषु विवादोऽसज्जनसेवा ॥ गर्हभयानमसंस्कृतवाणी । षट्-
सु नरो लघुतामुपयाति ॥ ८६ ॥ ब्रमन्नेवमसौ राजा । कौचीकांदविकापणे ॥ समागाद् हृदयाक्रां-
त-चिंताजालसमुत्सुकः ॥ ८७ ॥ तत्र वादं प्रकुर्वत्यः । कतिसख्यो मिथस्तदा ॥ दृष्ट्वा विक्रमरूपेन
। हस्ततालयुता इति ॥ ८८ ॥ अस्मत्स्वीं देवदमाजिधानां । न जेष्यतेऽयं चतुरोऽपि राजा ॥
चूताः पिशाचाः सुरशाकिनीगणा—स्तया जिता मंत्रबलेन येन ॥ ८९ ॥ अथ तासां वचः श्रुत्वा ।
साहस्येकशिरोमणिः ॥ नृपतिः कस्वालं स्वं । करे कृत्वा वने गतः ॥ ९० ॥ श्रीविक्रमो गंधवहं
श्मशानं । प्राप्तस्तदा साहसतश्च जीमं ॥ उत्तालवेतालगणैरलंकृतं । रौद्रं महारौखंश्च^{ब्रह्म}प्रसन्निभं ॥
॥ ९१ ॥ राक्षसा जीषणा यत्र । ब्रमन्ति कृत्तिकाकराः ॥ कीकसं कर्त्तयन्तिस्म । नकुला नखरैर्मुखैः
॥ ९२ ॥ प्रेता चूता करालाश्च । दंतैः कुद्दालसन्निभैः ॥ ज्ञापयन्ति हसन्तिस्म । सूर्पोष्ठाः कूपनाशि-
काः ॥ ९३ ॥ पिशाचाः शाकिनी रौद्रा । माकिनी च जयंकरा ॥ योगिन्यो व्यंतरा यदा । यत्

खेलं त्यनेकशः ॥ ७५ ॥ लक्ष्मि—कचित्करालकंकाल—कूटानुकृतपर्वतं ॥ काप्यनाथशबोद्धभृत-
 पूतिकीटकुलाकुलं ॥ ७६ ॥ कचिदुत्तालवेतालं । कचित्फेवंतिभैरवं ॥ सोऽगात्प्रेतवनं प्रेत—पति-
 क्रीडावनोपमं ॥ ७७ ॥ अथ तस्मिन्महारौडे । श्मशाने तु परिब्रमन् ॥ सिद्धवटसमीपस्थं । गत्वा
 देवगृहं स्थितः ॥ ७८ ॥ ममरूपां वटे नादं । शुश्राव पृथिवीपतिः ॥ सावधानमना याव—दद्रा-
 दीद्वैरवं ततः ॥ ७९ ॥ कृष्णरक्ततनुञ्जायं । कर्बुरश्वानवाहनं ॥ ताम्रनेत्रं दीर्घदंतं । सकपालं सनू-
 पुरं ॥ १०० ॥ भूतैः प्रेतैः पिशाचैश्च । रक्षोन्निः क्षेत्रपैस्तथा ॥ कात्यायनीन्निः संयुक्तं । चासुंमाद्यै-
 रनेकशः ॥ १ ॥ ब्रमंतं नृपतिं दृष्ट्वा । नवीनं पुरुषं तदा ॥ क्षेत्रपेण समागत्य । पृष्ठः कस्त्वं नृपो
 जगौ ॥ २ ॥ क्षेत्रस्वामिन्नहं पांथः । पथश्रांतं श्हागतः ॥ यूयं किमर्थं भ्रमथ । पृष्टवान् क्षेत्रपं नृपः
 ॥ ३ ॥ श्लुक्ते क्षेत्रपोऽवादी—दहो चिंतातुरोऽनिशं ॥ ब्रमाम्युपवने ज्रीष्मे । नृपरक्षाकृते त्वहं ॥
 ॥ ४ ॥ पांथः प्रोवाच हे स्वामिन् । कथ्यतां तथ्यभाषया ॥ किमस्ति संकटं तस्य । विक्रमार्कस्य
 नृपतेः ॥ ५ ॥ सोऽवदत् शृणु भूपेंद्रो । महासंकटसागरे ॥ पतितोऽस्ति समं देव—दमन्या द्यूत-
 खेलने ॥ ६ ॥ सा देवदमनी पांथ । मान्या सुरनरासुरैः ॥ तदग्रेऽस्मादृशा ज्ञांति । क्षेत्रपाः किं-

विक्रम-
चरित्रं

११

करा श्व ॥ ७ ॥ सविस्मयो नृपोऽवादी-दृचनं क्षेत्रपंप्रति ॥ जवेत्तस्य कथं रक्षा । वद क्षेत्रपते
दुतं ॥ ७ ॥ क्षेत्रपः कथयामास । शृणु त्वं पांथकोत्तम ॥ बुद्ध्या सिद्ध्यति यत्कार्यं । न तत्केशश-
तैरपि ॥ ८ ॥ उक्तं च—यस्य बुद्धिर्वलं तस्य । निर्वुद्धेस्तु कुतो बलं ॥ वने सिंहो मदोन्मत्तः ।
शशकेन निपातितः ॥ १० ॥ वरं बुद्धिर्न सा विद्या । बुद्धिरेव गरीयसी ॥ बुद्धिहीना विनश्यन्ति ।
यथा ते सिंहकारकाः ॥ ११ ॥ अतोऽहं नृपकार्यार्थी । जंबूद्वीपस्य मध्यगं ॥ गतो महाविदेहाख्यं
। द्वात्रिंशद्विजयान्वितं ॥ १२ ॥ विजये पुष्कलावत्यां । नगरी पुंडरीकिणी ॥ तत्र सीमंधरस्वामी ।
तीर्थकृदस्ति केवली ॥ १३ ॥ चतुःपष्टिभिः संसेव्यो । देवैर्द्रैर्भक्तिनिर्भरैः ॥ प्रासुरैर्नरनाथौघैः । से-
व्यमानपदांबुजः ॥ १४ ॥ चतुर्मुखः चतुःशाल—श्चतुर्धाधर्मदेशकः ॥ चतुर्गतिन्यो ज्ञव्यानां । नि-
त्यं योऽस्ति निवारकः ॥ १५ ॥ चतुस्त्रिंशदतिशयैः । प्रातिहार्यैस्तथाष्टभिः ॥ सुरासुरनराणां तु ।
कोटाकोटीजिरावृतः ॥ १६ ॥ तस्य व्याख्याद्वारे देवा । उपविश्य यथासभं ॥ व्याख्यांते चोञ्चिता
हेते । समकालं ससंभ्रमं ॥ १७ ॥ तदा पृष्ठः सुरश्चैको । मया देवानुगो दृढं ॥ क यास्यन्ति सुरा
हेते । कथ्यतां तथ्यज्ञापया ॥ १८ ॥ तेनोक्तं शृणु जो जद्र । गमिष्यन्ति सुरा इमे मेरौ जिनाल-

ये नूनं । जिनपूजामहोत्सवे ॥ १७ ॥ देवेन्द्रा दानवाधीशा । विद्यासिद्धाश्च किन्नराः ॥ सुरांगनाः
 समेष्यन्ति । तत्र नृत्यविचक्षणाः ॥ १८ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा । मया पृष्ठः सुरोत्तमः ॥ तस्मिन्नव-
 सरे स्वामिन् । जनः कोऽपि समेष्यति ॥ १९ ॥ देवो जगाद भो मुग्ध । शृणु मे वचनं खलु ॥
 सर्वलक्षणसंपूर्णा । नारीवृन्दशिरोमणिः ॥ २० ॥ विद्याबलेन गान्धर्व—कलाकौशलकोविदा ॥ आ-
 यास्यत्यवंत्याश्चात्र । देवदमनिकाभिधा ॥ २१ ॥ युग्मं ॥ श्रुत्वेत्यहमपि तत्र । दृष्टुं कौतुकमद्भु-
 तं ॥ गतो गगनमार्गेण । रत्नसानौ जिनालये ॥ २२ ॥ पूजां कृत्वा जिनेन्द्रस्य । सुरेन्द्रा रंगमंडपे
 ॥ उपविश्य तदा नृत्यं । कारयामासुरादरात् ॥ २३ ॥ उक्तं च—सयं पमज्जाणे पुष्पं । सहस्रं च
 विलेवणे ॥ सयसाहसिसया माला । अणंतं गीयवाद्गुण ॥ २४ ॥ विद्याधरी तथा नारी । व्यंतरी सि-
 ष्टकन्यका ॥ किन्नरी नागिनी यक्षा । प्रत्येकं चतुरश्र ताः ॥ २५ ॥ द्वात्रिंशत्संख्ययान्येयु—ना-
 टकार्थं जिनालये ॥ हासाप्रहासाहूहादि—गंधर्वास्तुंबरुमुखाः ॥ २६ ॥ विद्युन्माव्यादयस्तूर्य—वाद-
 काः समुपागताः ॥ द्वीपाधिष्ठायकाः सर्वे । नागेशाश्चांबुधीश्वराः ॥ २७ ॥ सप्त स्वरास्त्रयो ग्रामा ।
 मूर्च्छाश्चैकोनविंशतिः ॥ तानाश्चैकोनपंचाशत् । श्रुतिद्वाविंशतिस्तथा ॥ २८ ॥ श्रीरागमुख्यषड्रागा ।

विक्रम- ३३ : चरित्रं
 ज्ञापाः पञ्चत्रिंशता युताः ॥ अष्टौ तेषां प्रतीहारा । मूर्त्ताः सर्वे समाययुः ॥ ३१ ॥ पञ्चचाशत्कोटि-
 तालं । पञ्चवाद्यसमन्वितं ॥ चक्रगोलकगोस्पन्द-भावैर्नाट्यं विनिर्मितं ॥ ३२ ॥ सा देवदमनी तत्र
 । रंगभावैरनेकशैः ॥ प्रनृत्यन्ती मया दृष्टा । मूर्त्तैव हंसवाहना ॥ ३३ ॥ विसृज्य नाटकं शक्रो ।
 गतो देवगणैर्वृतः ॥ कथितं तत्र सर्वेषां । ज्ञावि नाट्यं दिनाष्टकं ॥ ३४ ॥ अहं श्रीविक्रमस्यैत-
 ऋदितुं द्राक् समागतः ॥ अग्निको ब्रातृतुव्यो मे । तस्य स्वामी तु विक्रमः ॥ ३५ ॥ ऋषोऽवन्त्यां
 ग्रहे नास्ति । गतः सायं चतुष्पथे ॥ अत्र सिद्धवटे स्थानं । ममास्ति पुरुषोत्तम ॥ ३६ ॥ संबन्धोऽ-
 यं मयाभाणि । ज्ञो पांथ ते पुरोऽखिलः ॥ प्रब्रह्मं चरितं तस्याः । कथयिष्यामि ऋषतेः ॥ ३७ ॥
 कृताञ्जलिर्नृपः प्राह । क्षेत्रस्वामिन्नहं नृपः ॥ चिंतया ह्यनया देव । ब्रमन्नस्मि त्वितस्ततः ॥ ३८ ॥
 चिताचिंताद्वयोर्मध्ये । चिता सर्वसुखप्रदा ॥ चिंता दुःखौघजननी । दीर्घानुस्वारसंयुता ॥ ३९ ॥
 स्वामिंस्ते वाञ्छितं दास्ये । वेतालस्य बलिं पुनः ॥ ज्ञपायः कथ्यतां देव । येन सा जीयते मया
 ॥ ४० ॥ ज्ञवाच विक्रमं ऋषं । क्षेत्रपालः स हर्षितः ॥ त्यज चिंतां नृपाधीश । समग्रां साहसं भ-
 ज ॥ ४१ ॥ तुष्टोऽहं भूप सर्वाणि । कार्याणि तव संप्रति ॥ विधिं सिद्धानि मंत्रोऽयं । न कथ्यः

वित्र.म.

चरित्रं

४४

कस्यचित्पुरः ॥ ४२ ॥ अस्या अवसरो भावी । शक्राग्रे पूर्णिमादिने ॥ नृत्यस्य तत्र गंतव्य । त्व-
याग्निकसहायतः ॥ ४३ ॥ किंचिच्चिह्नं तदा तस्या—स्त्वया ग्राह्यं सुबुद्धिना ॥ सर्वं स्वरूपं मनसि ।
धार्यमामूलचूलतः ॥ ४४ ॥ क्रीडनावसरे पश्चा—त्तद् ज्ञाप्यमंसमंजसं ॥ एवं कृते च सा नूनं ।
चलचित्ता भविष्यति ॥ ४५ ॥ श्युदित्वा नृपस्याग्रे । क्षेत्रपः स तिरोदधे ॥ नृपोऽप्यगान्निजावासं-
। कार्यसिद्धिचिकीर्षया ॥ ४६ ॥ प्रभातसमये रेमे । तथा सह नरेश्वरः ॥ भोजनावसरे पट्ट—मा-
हाद्यैनां व्यसर्जयत् ॥ ४७ ॥ स्नात्वा पुष्पादिसामग्रीं । कृत्वा चाष्टप्रकारकां ॥ जिनेंद्रं शुभ्रत्नावेन ।
पूजयामास नृपतिः ॥ ४८ ॥ उक्तं च—कुसुमाकयधूवेहिं । दीवश् वासेहिं सुंदरफटेहिं ॥ पूत्रा-
घयसलिलेहिं । अष्टविहा तस्स कायवा ॥ ४९ ॥ इंद्रस्याराधनं चैव । यद्विणीनां विशेषतः ॥ स-
चकार यथायोग्यं । ततो नैवेद्यपूर्वकं ॥ ५० ॥ जिनस्यारात्रिकं कृत्वा । मांगव्यदीपसंयुतं ॥ मुद्रा-
त्रिकेण सङ्ख्यान—लीनोऽभूद्भूमिवासवः ॥ ५१ ॥ धर्मकार्यमिदं कृत्वा । सहायार्थं महीपतिः ॥ वे-
तालयद्देवानां । नैवेद्यकर्मठोऽक्यत् ॥ ५२ ॥ शतमूटं कणिकान्नं । तावन्मात्रं घृतं गुप्तं ॥ एला-
लवंगसन्मिश्रं । नालिकेरफलैर्युतं ॥ ५३ ॥ शर्कराद्रादासुस्वादं । चारुबीजावलीयुतं ॥ खर्जूरदाडि-

मोन्मिश्रं । जातिफलसमन्वितं ॥ १४ ॥ तप्तताम्रकटाहेषु । गोडुग्धैः पूरितेषु च ॥ पाचितं विधि-
ना सूदै-नैवेद्यं लपनश्रिकं ॥ १५ ॥ इति सामग्रीं कृत्वा—शहूय वेतालं क्षेत्रपं चायं ॥ पूजां वि-
धाय पुष्पै-नैवेद्यं दौक्यामास ॥ १६ ॥ संजलं फलदीपयुतं । संचंदनं ज्ञावमक्तितो नृपतिः ॥ अ-
न्येषां देवानां । कार्यार्थं पूजनं चक्रे ॥ १७ ॥ संतोष्य क्षेत्रपालं । वेतालं चाग्निं समारुह्य ॥ द्दी-
पनदीगिरिसागर-संवगाह्य गतो नृपो मेरुं ॥ १८ ॥ कंदे चैकसहस्रं । योजनसहस्रपंच मेखला प्र-
थमा ॥ तावन्मात्रा चान्या । द्वाषष्टिसहस्रपरिमाणा ॥ १९ ॥ पद्त्रिंशच्च सहस्रा । पुनस्तृतीयापि
मेखला मेरोः ॥ लक्षोपरि च चत्वा—रिंशत्पृथुला चूलिका ज्ञेया ॥ २० ॥ भुवि जद्रशालमुपवनं
। नंदनसौमनसे मेखलायुगले ॥ चूलायां पांडुकवन-मुपरितनजिनगृहसमेतं ॥ २१ ॥ सप्तदश
प्रासादाः । शाश्वतऋषजिनमुख्ययुग्मिन्त्राः ॥ श्रीवारिषेणचंडा-नननामा वर्धमानजिनाः ॥ २२ ॥ श्री-
विक्रमस्तत्र जिनालयेषु । कृत्वा तु पूजां महतीं जिनानां ॥ श्रीमंरूपे यावदुपैति धन्य—स्ता-
वत्सुरौघः समुपागतो द्राक् ॥ २३ ॥ जिनं नमस्कृत्य यथोचितेषु । शक्रेषु सिंहासनमाश्रितेषु ॥
स्तुतिं प्रकुर्वन् हरिणा स दृष्टो । नृपः सुरूपः शुभ्रजावयुक्तः ॥ २४ ॥ न कथं दीणुद्धरणं । न कथं

विक्रम-

चरित्रं

१६

साहमियाण वल्लभं ॥ हिययंमि वीथ्यरालं । न धारिणं हरिणं जम्मो ॥ ७७ ॥ अन्नन्नदेसजाया
। अन्नन्नाहारवच्चियसरीरा ॥ जिणसासणं पवणा । सवे ते बांधवा भणिया ॥ ७८ ॥ ज्ञात्वा साध-
मिकं खं सुरपतिस्वदन्यस्य सिंहासनाद्धे । देवेंद्रस्य प्रभावान्नृपकुलतिलकोऽदृश्यतां प्राप सोऽयं ॥
जो राजन् मानवेंद्रस्त्वमसि गुरुगुणैर्वदनीयोऽवनीशै—र्वा त्रिंशद्देवद्वयं वरचतुरतया नाट्यमाद्लोक-
यस्व ॥ ७९ ॥ सौधमैन्द्रो ह्यवादीत्सकलसुरगणानास्यतामासनेषु । आकार्यतामनेके परिकरसहि-
ता गीतनाट्यप्रवीणाः ॥ गंधर्वाः सिद्धयक्षा युवतिजनयुताः किन्नराः क्विद्विषाश्च । संगीतार्थं समे-
ताः सुरपतिवचसा हर्षसंपूर्णचित्ताः ॥ ८० ॥ प्रणम्य शक्रं हरिणैगमेषी । कृतांजलिर्विज्ञपयांचकार
॥ वृंदाष्टकं वै नटीनां समेत—मिहास्ति कस्यावसरः प्रदीयते ॥ ८१ ॥ सुरांगना किन्नरनारीसिद्धा
। विद्याधरी व्यंतरी राजकन्यका ॥ यक्षांगना नागकुमारिका च । नाट्यप्रवीणा सकला विशेषतः ॥
॥ ८२ ॥ एवंविधं तस्य वचो निशम्य । शक्रो मुदं चेतसि संदधानः ॥ ज्ञानादज्ञिप्रायमथोऽवगम्य
। नृपस्य तत्संमददं वचोऽवक् ॥ ८३ ॥ या मानिनी देवदमाभिधाना । संगीतज्ञावे बहुसावधाना
॥ नारीगुणैर्नायकतां दधाना । सा नृत्यकार्ये ऋवतु प्रधाना ॥ ८४ ॥ श्रीविक्रमेणोक्तमथाग्निकस्य ।

ग्राह्यं त्वया नूपुरमत्र पादात् ॥ अस्याश्च माला खड्ग पुष्पकाणां । तांबूलवीटं च तथैव ग्राह्यं ॥८१॥
 देवानां दमनी विवेश चतुरा नृत्यार्थमंतःसभां । मोहंती मदगौरवेण वशिनां लोकत्रये तस्थुषां ॥
 का चैषा वररूपयौवनवती विद्यागुणैर्जास्ती । सृष्टा नैव मया हरेण हरिणा जातेति विंता विधेः
 ॥ ८८ ॥ लयैर्मानैस्तालैर्गमकनिवहैर्हस्तकरणैः । परिपादन्यासैर्मृदुतरशरीरेयमब्रूवा ॥ घनैरानघ्रा-
 द्यैस्ततविततवाजित्रनिवहै—महानृत्यं चक्रे सुरपतिवरानंदजनकं ॥८९॥ ततस्तस्या दत्त्वा प्रचुरतरव-
 स्त्रादिनिकरं । सुरेंद्रो नत्वा श्रीजिनपतिवरान् स्थानमगमत् ॥ नृपादेशं कृत्वा सकलमपि लात्वा
 ब्रह्मबलात् । स वेतालस्तूर्णं पुरपरिसरेभूपमनयत् ॥९०॥ एवं कृत्वा चूपतिस्तु स्वगेहे । सुप्तो
 यावत्तावदागत्य साधु ॥ पादांगुष्ठं मोठयित्वा ह्यवोचत् । स्वामिन्नैवं सुप्यते ज्ञाग्यवद्भिः ॥९१॥ य-
 तः—अबलस्य कुतो विद्या । अविद्यस्य कथं धनं ॥ अधनस्य कुतो मित्र—ममित्रस्य कुतो बलं
 ॥९२॥ अबलस्य कुतो मान—ममानस्य कुतो यशः ॥ यशोरहितदेहस्य । जीवनान्मरणं वरं
 ॥९३॥ हसन्नथ स्माह नृपो लघुत्वं । स याति योऽन्यस्य करोति भंगं ॥ निद्राक्षणस्याधमतां प्र-
 पन्नो । ज्ञात्वापीति किं नु कृतं त्वयैतत् ॥ ९६ ॥ लुक्तं च—निद्राभंगं कथाभेदं । परबिद्प्रकाश-

विप्रम-
चरित्रं
३८

नं ॥ शक्रोऽपि लघुतां याति । कुर्वन् कर्म तथाविधं ॥ १७७ ॥ सा प्राह भूपं न जिता त्वयाहं । क-
थं मुधा गर्वभरं विधत्से ॥ रेखापि महासीकृता न चालिता । निश्चितता विट्टिभवत्तवास्ति ॥ १७८ ॥
उत्क्षिप्य विट्टिभः पादौ । शेतैर्बरधरणोत्सुकः ॥ स्वचित्तकटिपतो गर्वः । कस्य नाम न विद्यते ॥
॥ १७९ ॥ घरनीतर घरणीजणी । कुट्टण को न समञ्च ॥ समरांगण जन्मसंमुहा । विरह्या वाहे ह-
ञ्च ॥ १८० ॥ श्रीविक्रमार्को नृपतिबन्नाषे । गर्वान्वितां देवदमाभिधानां ॥ का त्वं ममाग्रे ह्यवला-
हि योषि—दखवंगर्वाख्यगिरीन्द्ररूढा ॥ १८१ ॥ मया मुधा कौतुकतोऽद्ययाव—न्न त्वं जिता नोचकु-
लप्रसूता ॥ गतं हतं वस्तु निजं न वेत्ति । गर्वं कथं सा वहते विमूढा ॥ १८२ ॥ श्रुत्वा वार्तामिति
नृपमुखात्सा मशंका बद्धव । प्रञ्चन्नं स्वं रजनिजनितं वेत्ति किं विक्रमार्कः ॥ गतं पुष्पं शीर्षात्करतल-
गतं बीटकमपि । ध्रुवं जानात्येषश्चरणपतितं नूपुरयुगं ॥ १८३ ॥ चिंताभख्याकुलमानसा सा । नृपेण
सह क्रीडयितुं प्रवृत्ता ॥ पट्टे नृपेणामुचि पादनूपुरं । दृष्ट्वा च सा तत्स्खलनं जगाम ॥ १८४ ॥ सुगं-
धपूगीफलपत्रपूर्णं । यद्बीटकं शक्रकरप्रदत्तं ॥ तद्दर्शितं नृपतिना सरंगं । निरीक्ष्य साभृद्विमना
विशेषात् ॥ १८५ ॥ चिंतापूर्णैवे नृरिनिमग्नमानसा । सारं स्वलिता खड्गु सारिपाशे ॥ तस्मिन् क्षणे

देवतरुप्रसूत—मदर्शयत्पुष्पमथो नृपेन्द्रः ॥७॥ नार्युत्तमा देवदमाग्निधाना । दृष्ट्वा त्रयं तत्र सुरा-
लये गतं ॥ स्वं गुप्तकार्यं प्रकटं विदित्वा । सर्वांगशैथिल्यमवाप साथ ॥ ८ ॥ जित्वा तामन्यचित्तां
नरपतिस्वदद्रात्रिवृत्तं समग्रं । साप्याख्यशूयमेनं सुरपतिरचितं देव जानीथ कस्मात् ॥ सोऽवक्त् त-
त्रागतोऽहं गगनगतिवलात् शक्रसिंहासनाद्यैः । स्थानं कृत्वा ह्यलक्ष्यस्तव चरितमिदं दृष्टवान् सिद्ध-
विद्यः ॥ ९ ॥ प्रणम्य पादौ नृपकंठपीठे । मालां न्यधाद्देवतरुप्रसूतां ॥ सा डुन्दुभिवादनस्वर्णपुष्प-
वृष्ट्यादि देवैश्च कृतं सहर्षैः ॥१०॥ नीचादप्युत्तमां विद्या-ममेध्यादपि कांचनं ॥ विपादप्यमृतं
ग्राह्यं । स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि ॥११॥ विचार्येति महीपाल-स्तामपि परिणीतवान् ॥ नदन्निःस्वानमां-
गल्य-महोत्सवपुरस्सरं ॥१२॥ विवाहमांगल्यपरंपराग्नि-हंष्टैः समैः पौरजनैः समेतः ॥ वधूयुतो
ऋषवरः स्वगेहं । जगाम सत्कंकणवद्दहस्तः ॥१३॥ श्रीविक्रमार्कस्य नरेश्वरस्य । श्रीपंचदंडातप-
छत्रबंधे ॥ पद्ये महाश्चर्यकरे यथोक्ते । प्रस्ताव एष प्रथमो वञ्चव ॥१४॥

॥ अथ द्वितीयः प्रस्तावः प्रारभ्यते ॥

प्रजातसमये राजा । गत्वा श्वशुरवेश्मनि ॥ प्रणम्य श्वशुरं श्वश्रूं । वज्रापे विनयान्वितः ॥१॥

विदम- वद विद्यावतां ज्येष्ठे । कार्यमेकं कृतं मया ॥ द्वितीयं त्वन्मुखात् श्रुत्वा । करोमि सुमुखेऽधुना ॥
 चरित्रं ॥ १५ ॥ इति श्रीविक्रमार्कस्य । श्रुत्वा वचनमुत्तमं ॥ हर्षोत्कर्षप्रपूरेण । पूरिता सोत्तरं ददौ ॥ १६ ॥
 २० सावदकुंकणो देशे । ब्रह्माश्चर्यसमाकुले ॥ नन्दनोद्यानवद्भ्रांति । वृद्धा यत्र सदाफलाः ॥ १७ ॥ सु-
 जगाः शोभनाकारा । धनाढ्या धनदोपमाः ॥ संति लोकाः सदा शोक-मुक्ता मुक्ताफलामलाः ॥
 ॥ १८ ॥ तत्रोपवनञ्चमिश्र । नन्दनवनसन्निभा ॥ सज्जना न मदोन्मत्ता । मदोन्मत्ता मतंगजाः ॥
 ॥ १९ ॥ सदारंभाः सदारंभ-वर्जिता वर्जितैनसः ॥ यत्र लोका विभांतिस्म । सुषमाकालजा इव ॥
 ॥ २० ॥ महाजना महोत्साहा । महत्वाया वनेऽर्जुनाः ॥ अर्जुना इव चांयत्र । पुरुषाः पौरुषान्वि-
 ताः ॥ २१ ॥ सोपारकपुरं तत्र । नाकिनगरसन्निभं ॥ विद्यते विबुधा लोका । वसंति यत्र श्रीयुनाः
 ॥ २२ ॥ तस्मिन् विप्रोऽस्ति विद्यावान् । सोमशर्माग्निधानतः ॥ सरलः शोचनाकारः । षट्कर्मनिय-
 माश्रितः ॥ २३ ॥ उमादेवी प्रिया तस्य । पतिञ्जक्ता प्रियंवदा ॥ या सदा प्रमदावृन्दै-वर्दितास्ति
 प्रियंकरा ॥ २४ ॥ द्वात्रिंशल्लक्षणोपेता-श्छात्रास्त्रिषष्टिसंख्यकाः ॥ तयोर्गृहे पठंतिस्म । शुभशास्त्रा-
 ण्यनेकशः ॥ २५ ॥ स प्राप्यति पुण्येन । विप्रो विद्यावतां वरः ॥ अग्रमत्ततया शास्त्रं । सर्वान् द्वि-

विक्रम-
चरित्रं
२१

जकुमारकान् ॥ १३ ॥ द्विजप्रियाप्युमादेवी । सर्वेषां चोजनादिकं ॥ प्रयत्नति महाजक्त्या । यथेत्वं
निजपुत्रवत् ॥ १४ ॥ गच्छ तस्य गृहे शीघ्रं । रूपं कृत्वा द्विजन्मनः ॥ लेखशाखिकसामग्री । सर्वा
ज्ञेया प्रयत्नतः ॥ १५ ॥ पठितव्यं त्वया वत्स । स्वेत्थैकाग्रचेतसा ॥ आमूलचूलतो ग्राह्यं । तस्या
वृत्तं त्वया पुनः ॥ १६ ॥ इति मे कथितं कार्यं । द्वितीयं कुरु सत्वरं ॥ येन ते पंचदंभात—पत्रं
मूर्ध्नि स्फुटं जवेत् ॥ १७ ॥ प्रतिश्रुत्य तथा चूपो । योजितांजलिसंपुटः ॥ अथददनधे सर्वे । करि-
ष्ये कार्यमद्भुतं ॥ १८ ॥ श्वश्रून् नत्वा हृदि ध्यात्वा । कार्यं बुद्धिमतां वरः ॥ आगत्य सदनं रूप-
परावर्त्तमथाकरोत् ॥ १९ ॥ वेतालस्कंधमारुह्य । कुंकणे स गतः क्रमात् ॥ यस्मिन् पदे पदे देशे
। वाप्यारामसरांसि च ॥ २० ॥ सुगंधशाखिक्षेत्राणि । यत्रेक्षुपूगिवाटिकाः ॥ कदलीफलनारिङ्ग—
वृक्षाः संति मनोहराः ॥ २१ ॥ युग्मं ॥ तालतमालहिंताल—चंपकाशोकपादपाः ॥ जातिलवंगक-
कोल—खर्जुरीबीजपूरकाः ॥ २२ ॥ दाडिमीयूथिकाचूत—शाळमलीशाखिपादपाः ॥ रोहिणीमोहि-
नीरक्तां—जनीप्रभृतिवह्निकाः ॥ २३ ॥ द्विलिङ्गीत्रेडुमीब्राह्मी—धातकीबदरीगणाः ॥ रक्तसुहीपांरु-
पत्री—श्वेतार्कतगरादयः ॥ २४ ॥ नागवल्लीमहामेदा । मेदमालावनीचराः ॥ पंचांगीश्वेतगुंजाश्व ।

विक्रम-

चरित्रं

२२

व्याघ्रसिंहीविषापहाः ॥ २५ ॥ श्रीकांडशङ्खशाब्दर—नालिकेरीमहाफलाः ॥ अधोपुष्पीनागकंबा—
तूवरीमुषकर्णिकाः ॥ २६ ॥ हारहूरशंखपुष्पी—श्वेताश्वगिरिकर्णिकाः ॥ राजादनीकाकवल्ली—नागफ-
ण्णाद्यनेकशः ॥ २७ ॥ कुलकं ॥ दिव्यगृहाण्यसंख्यानि । नदीद्रहशतानि सः ॥ पश्यन् सागरमर्या-
दां । प्राप सोपारकं पुरं ॥ २८ ॥ यत्रारघट्टुखाट्टकारा । मोदयंतेतरां मनः ॥ पुरलक्ष्मीशुजोत्कृष्ट-
कंकणालिखना इव ॥ २९ ॥ यत्र श्रीजिनचैत्येषु । ध्वजढायाश्रलाचलाः ॥ यडंति पंकजव्याजा-
त् । श्रियं पंकजवासिनीं ॥ ३० ॥ यत्र प्रासादशिखर—स्थितैलोकैर्विलोक्यते ॥ समग्रं तत्पुरं रम्यं
। राजराजनिषेवितं ॥ ३१ ॥ लक्ष्मीलतायाः कलमालवालं । पृथ्वीपुरंध्यास्तिलकं ललाटे ॥ सुरां-
गनायाः किल केलिसद्म । निश्चल्लोकैर्भृतमाविजाति ॥ ३२ ॥ हेलाविनिर्जितसुरेंद्रपुरानुकारं ।
सत्श्रीगृहं वसुमतीतिलकायमानं ॥ रत्नादिवस्तुनिकरैः कमनीयगेहं । सोपारकं पुरवरं जनसंकुलं
तत् ॥ ३३ ॥ लंकालकादिनगराणि बहूनि जित्वा । प्रासादलक्षकलशाग्रध्वजढलेन ॥ नृत्यं करोति
नितरां वरगीतवाद्य—निर्घाषरंगसुजगं यशसांनिरामं ॥ ३४ ॥ युग्मं ॥ सोपारके पुरे रम्ये । तत्रार्ह-
द्गृहभासुरे ॥ चतुरैर्नागरैर्युक्ते । भक्तैर्देवगुरुन्प्रति ॥ ३५ ॥ सधर्माचारनिरता । विरताः पापक-

र्मणः ॥ यतयो भांति रागादि—वैखारनिवारकाः ॥ ३३ ॥ पुरे तत्र विवेकाब्द्या । धनाब्द्या धा-
र्मिका घनं ॥ धनं वपंति क्षेत्रेषु । सप्तसंख्येषु नित्यशः ॥ ३७ ॥ माणिक्यहेमनिकरै—भृतं यस्य च-
तुष्पथं ॥ दृष्ट्वा जलनिधिं मन्ये । केवलं सलिलैर्भृतं ॥ ३७ ॥ अद्रादीद्विक्रमो भूपः । पुरं तत्रा-
कसन्निभं ॥ हृष्टचित्तो विवेशाथ । तत्रासौ साहसैकधीः ॥ ३८ ॥ ददर्श मेरुशृंगाग्र—सन्निभं जि-
नमंदिरं ॥ चलध्वजगणव्याजा—दाह्वयद्रव्यकानिव ॥ ४० ॥ द्विसप्ततिजिनागारैः । परितः परिवे-
ष्टितं ॥ दुर्जनश्रेणिसंत्यक्तं । युक्तं भव्यजनोत्करैः ॥ ४१ ॥ मंडपैर्महिमागारैः । सारैः संसभिरावृतं
॥ नानावाद्यादिनिर्घोष—पूरैर्वधिरितांबरं ॥ ४२ ॥ चतुर्द्वारं चतुर्दिक्षु—तोरणैः स्वर्णरत्नजैः ॥ सशोभं
सुजगाकारं । सश्रीकं स्वर्विमानवत् ॥ ४३ ॥ कुलकं ॥ विवेश मंदिरे भूपो । ऋरिजावज्ररान्वितः ॥
आशातना दश त्यक्त्वा । कृत्वा नैपेधिकीत्रयं ॥ ४४ ॥ उक्तंच—तंबोल ३ पान ३ ज्योयण ३ ।
वाहण ४ ३ थीजोग ५ सूत्र्यण ६ निडवणं ७ ॥ मुत्तुचारं ८ जूत्र्यं ९ ॥ वज्जे जिणमंदिरं संतो ॥
॥ ४५ ॥ कश्चित्तत्र समायातः । श्रीसर्वज्ञजिनार्चकः ॥ कुसुमाक्षतनैवेद्य—धूपसामग्रीकान्वितः ॥
॥ ४६ ॥ ऋपालस्तंप्रति प्राह । कस्त्वं पुण्यवतां वरं ॥ इति पृष्टेऽवदत्तथं । स जिनेश्वरपूजकः ॥

विक्रम-
चरित्रं
२४

॥ ४७ ॥ अहं देपालनामा नो । जिनानां प्रतिकारकः ॥ नवभोगपरित्यक्त । आजन्मतोऽस्मि
शीलवान् ॥ ४८ ॥ त्रिकालं श्रीजिनेन्द्रस्य । नक्त्या करोमि पूजनं ॥ सचित्ताहारवर्जं च । सदैका-
सनभोजनं ॥ ४९ ॥ संध्याद्वये प्रतिक्रांतिं । चतुःपर्वसु पौषधं ॥ विदधामि वरं ध्यानं । पिंडस्थादि-
चतुर्विधं ॥ ५० ॥ इत्युक्ते नूपतिः प्रोचे । तं योग्यं श्रावकोत्तमं ॥ युक्त्या युगादिनाथस्य । मे
कारापय पूजनं ॥ ५१ ॥ नूपयोग्यं ततस्तेन । धौनं धूपेन वासितं ॥ अय्यंगं सर्वतः शुक्रं । वस्त्र-
युग्मं समर्पितं ॥ ५२ ॥ परिधाय ततो राजा । योजितांजलिसंपुटः ॥ त्रिधा प्रदक्षिणां दत्त्वा । त्रिः-
प्रणामं तथाकरोत् ॥ ५३ ॥ श्रीनाम्निनंदनं देवं । नत्वा चानंदसंश्रितः ॥ निर्मलैर्जलधारौघैः । स्र-
पयामास नूपतिः ॥ ५४ ॥ काश्मीरकुंकुमोन्मिश्रैर्धनसारसमन्वितैः ॥ चंदनैश्चर्चयामास । जीवंत-
स्वामिनं जिनं ॥ ५५ ॥ सौवर्णाक्षरणैर्ज्वयै—रंगं सोऽथ जगद्गुरोः ॥ भूषयामास भूमिभृ-
द्भवचूरि-
भयापहं ॥ ५६ ॥ चंपकाशोकजातीनां । पुष्पैर्माट्टां महोत्तमां ॥ कृत्वा युगादिनाथस्य । कंठपीठे
न्यधान्नृपः ॥ ५७ ॥ अन्त्यैः सुगंधपुष्पाद्यै—र्नवांगेषु जिनोत्तमं ॥ पूजयामास पुण्यात्मा । पापपं-
कनिवारकं ॥ ५८ ॥ समग्रामंगपूजां च । कृत्वा कारुण्यसागरः ॥ अग्रपूजां ततोऽकार्षी—न्नैवेद्यफल-

विक्रम- धूपनैः ॥ १९ ॥ आरात्रिकं चकारोच्चै-मंगलदीपसंयुतं ॥ इत्यग्रपूजनं चूपो । विधाथ भावमासदत्
 चरित्रं ॥ ६० ॥ शुभासने समासीनो । मस्तकन्यस्तहस्तकः ॥ एकचित्ततयावस्था—त्रिकं ज्ञावेन भावयन्
 ११ ॥ ६१ ॥ त्रिककुञ्जीक्षणं त्यक्त्वा । त्रिधा भूमिप्रमार्जनं ॥ वर्णमुद्रात्रिकं कृत्वा । प्रणिधानं त्रिधाक-
 रोत् ॥ ६२ ॥ इति दशत्रिकैर्नृपः । पूजयित्वा जिनेश्वरं ॥ महाहर्षप्रपूरेण । सुजगत्वममन्यत ॥
 ॥ ६३ ॥ जिनं जितजयं चित्ते । निवेश्य परया मुदा ॥ एकाग्रमनसा चक्रे । स स्तुतिं भववारिणीं
 ॥ ६४ ॥ अहो मे सफलं जन्म । सर्वे पूर्णा मनोरथाः ॥ लब्धा सर्वार्थसंपत्ति—दृष्टो यत् त्रिजग-
 द्विद्युः ॥ ६५ ॥ जय त्रिद्युवनाधीश । जय संसारतारक ॥ भवांबुधिनिमज्जंतं । मामुत्तारय तारय
 ॥ ६६ ॥ धन्यः स मासो दिवसोऽपि धन्यः । स एव सापि घटिका हि धन्या ॥ यत्र प्रभुर्जाग्यव-
 ता जनेन । दृष्टो जगत्स्वामी कृपानिवासः ॥ ६७ ॥ इति स्तुतिं जिनेऽस्य । कृत्वा ज्ञावपुरस्सरं ॥
 सार्धं तेनार्चकेनासौ । प्रासादाद्बहिरागमत् ॥ ६८ ॥ स्थित्वा तत्र क्षणं श्राद्धं । तं जिनेश्वरपूजकं
 ॥ सोऽपृच्छच्च गृहं तस्य । सोमशर्मद्विजन्मनः ॥ ६९ ॥ तेनोक्तं सोमशर्माणो । बहवोऽत्र द्विजाः
 खडु ॥ शतानि पंच लभ्यन्ते । खड्वाटाश्चैकनेत्रकाः ॥ ७० ॥ सहस्रशो दिनेत्राश्च । विना चिह्नं

विम-म-

चरिं

२६

किमुच्यते ॥ रूपः प्रोवाच नो जड । शृणु चिह्नं वदामि ते ॥ ७१ ॥ यस्य पत्नी ह्यमादेवी । ध-
र्मिष्टो यः प्रवर्त्तते ॥ षट्कर्मनिरतो नित्यं । पापकर्मपराङ्मुखः ॥ ७२ ॥ अथ देवार्चकः प्राह । ज्ञा-
तं तस्य गृहं मया ॥ यस्य गृहे पठन्तिस्म । विषष्टिलेखशाखिकाः ॥ ७३ ॥ स पाठयति पुण्यार्थं ।
शास्त्रं सर्वान् स्वशक्तितः ॥ पोषते पुत्रवत् छात्रान् । तत्पत्नी नो जनादिना ॥ ७४ ॥ गेहं चतुष्पथे
स्पष्टं । लेखशाखासमन्वितं ॥ समीपे वटवृक्षस्य । तस्यास्ति सोमशर्मणः ॥ ७५ ॥ गच्छ वत्स सुखं
तत्र । पठनं ते भविष्यति ॥ अहं तु जिनबिंबानां । करिष्याम्यत्र पूजनं ॥ ७६ ॥ अथ श्रीविक्र-
मादित्यः । श्रुत्वा तद्वचनं वरं ॥ चकार बालरूपं च । स्वकीयं नववार्षिकं ॥ ७७ ॥ पट्टिकां लेखि-
नीं सैष । खटिकाभाजनं करे ॥ गृहीत्वा ढात्रसामग्री—सहितश्चलितः पथि ॥ ७८ ॥ गतो वेगेन
तत्स्थानं । पंक्तितं प्रणनाम च ॥ अपूर्वोऽयमिति ज्ञात्वा । कस्त्वं पृष्टो द्विजेन सः ॥ ७९ ॥ कुतो
वा त्वं समायातः । किं कार्यमिह विद्यते ॥ बालः प्रोवाच सुग्रामात् । पठनार्थमिहागतः ॥ ८० ॥
युष्माकं सकलं कार्यं । करिष्ये विनयान्वितः ॥ भोजनं तु करिष्यामि । सद्विप्राणां गृहेष्वहं ॥
॥ ८१ ॥ इत्युक्ते पंक्तितोऽवादीत् । वत्स यत्कथितं त्वया ॥ गत्वा गृहांतस्ते मातु—स्रे सर्वं निवे-

विक्रम-
 चरित्रं
 ३७

श्पीठः समक्रमः ॥ ९४ ॥ उक्तं च—इह भवति सप्तरक्तः । षडुन्नतः पंचसूदमदीर्घश्च ॥ त्रिविपु-
 ललघुगंजरीरो । द्वात्रिंशद्वदणः स पुमान् ॥ ९५ ॥ पाणिपादतले रक्ते । नेत्रांतानि नखानि च ॥
 ताद्युजिह्वाधरौष्ठानि । सप्तरक्तः प्रशस्यते ॥ ९६ ॥ वक्त्रः कुक्षिश्च घ्राणं च । स्कंधौ शीर्षं ललाटकं
 ॥ षडुन्नतं जवेद्यस्य । स जवेद्भाग्यवान्नरः ॥ ९७ ॥ सूदमाण्यंगुलिपर्वाणि । दंतकेशनखास्त्वचः ॥
 पंच सूदमाणि यस्य स्युः । स भोगी भूतले भवेत् ॥ ९८ ॥ बाहू च लोचने चैव । जानुनाशे त-
 थैव च ॥ स्तनयोस्तं चैव । पंच दीर्घं प्रशस्यते ॥ ९९ ॥ ग्रीवा लिंगं च जंघा च । ज्ञेयमेतद्व्यु-
 त्रयं ॥ स्वरः सत्त्वं च नाभिश्च । त्रिगंजरीं प्रशस्यते ॥ ३०० ॥ ऊरुः शिरो ललाटं च । त्रिविस्ती-
 णं च सौख्यदं ॥ एतैश्च लक्षणैर्युक्तं । ऋषं सा वीद्व्य हर्षिता ॥ ३०१ ॥ नावाबंधो वज्रबंध । ऊर्ध्व-
 रेखांकुशा यवाः ॥ शंखशक्तिचंद्रलेखा । यूपस्तूपौ च वापिका ॥ ३०२ ॥ उन्नं ध्वजः पताका च । तो-
 रणं सिंहवारिधी ॥ काकपदं गृहादर्श । मत्स्यमकरकूर्मकाः ॥ ३०३ ॥ पद्मचामरश्रीवत्स-रथकुंजकमंड-
 लाः ॥ मालास्वस्तिकवृद्धाश्च । ज्ञेयानि लक्षणानि हि ॥ ३०४ ॥ मुख्यं शिरः शरीरे हि । तत्रापि मु-
 खमुत्तमं ॥ तत्रापि नाशिका श्रेष्ठा । ततोऽपि लोचने वरे ॥ ३०५ ॥ वर्णाद्वरनरः स्नेहः । स्नेहाद्वरनरः

विक्रम-
चरित्रं
३९

स्वरः ॥ स्वराद्वरतरं सत्त्वं । सर्वे सत्त्वे प्रतिष्ठितं ॥ ६ ॥ न श्रीस्त्यजति रक्ताक्षं । नार्थः कनकपिं-
गलं ॥ दीर्घवाहुं तथा शौर्यं । न मांसोपचितं सुखं ॥ ७ ॥ उरोविशालो धनधान्यभोगी । शिरो-
विशालो नृपपुंगवश्च ॥ कटिविशालो बहुपुत्रदारः । पादे विशालः सततं सुखी च ॥ ८ ॥ चक्रुः-
स्त्रेहेन सौभाग्यं । दंतस्त्रेहेन ज्ञोजनं ॥ त्वचास्त्रेहेन शय्यावान् । पादस्त्रेहेन वाहनं ॥ ९ ॥ अकर्म-
कठिनौ पाणी । पादौ यानेऽपि कोमलौ ॥ पाणिपादाविति यस्य । तस्य राज्यं नवेद् ध्रुवं ॥ १० ॥
श्रौदार्यधैर्यगांजीर्य—विवेकविनयादिकाः ॥ सर्वे गुणा ददृशिरै । तस्मिन् गत्रे सुशोचने ॥ ११ ॥
सर्वलक्षणसंपूर्णं । ज्ञात्वा तं छात्रमुत्तमं ॥ उत्संगे स्त्रे निधायाशु । विप्रपत्नी ह्यभाषत ॥ १२ ॥ भो
गत्र पठ निश्चितो । निजमंदिरखन्मुदा ॥ ज्ञोज्यात्वादनशय्यादि—दानं दास्यामि ते सदा ॥ १३ ॥
अन्यंतरंगुणाः पंच । वर्त्तते तव विग्रहे ॥ बाह्याः पंच मया दत्ता । नविष्यंति शुभावहाः ॥ १४ ॥
उक्तं च—आरोग्यबुद्धिविनयोद्यमशास्त्ररागाः । पंचांतराः पठनवृद्धिकरा न्वंति ॥ आचार्यपुस्तक-
निवाससहायज्ञोज्या । बाह्याश्च पंच पठनं पस्विर्द्धयंति ॥ १५ ॥ त्रिषष्टिलेखशालायां । पठंतः संति
वालकाः ॥ चतुःषष्टितमस्त्वं मे । सर्वेभ्योऽपि महत्तरः ॥ १६ ॥ गुरौ दशम्यां पुष्पदौ । चरे लग्ने

स्वरः ॥ स्वराद्वतरं सत्त्वं । सर्वे सत्त्वे प्रतिष्ठितं ॥ ६ ॥ न श्रीस्त्यजति रक्ताहं । नार्थः कनकपि-
 गलं ॥ दीर्घवाहुं तथा शौर्यं । न मांसोपचितं सुखं ॥ ७ ॥ उरोविशालो धनधान्यभोगी । शिरो-
 विशालो नृपपुंगवश्च ॥ कटिविशालो बहुपुत्रदारः । पादे विशालः सततं सुखी च ॥ ८ ॥ चक्रुः-
 स्नेहेन सौभाग्यं । दंतस्नेहेन ज्ञोजनं ॥ त्वचास्नेहेन शय्यावान् । पादस्नेहेन वाहनं ॥ ९ ॥ अकर्म-
 कठिनौ पाणी । पादौ यानेऽपि कोमलौ ॥ पाणिपादाविति यस्य । तस्य राज्यं नवेद् ध्रुवं ॥ १० ॥
 औदार्यधैर्यगांजीर्य—विवेकविनयादिकाः ॥ सर्वे गुणा ददृशिरे । तस्मिन् गत्रे सुशोचने ॥ ११ ॥
 सर्वलक्षणसंपूर्णं । ज्ञात्वा तं छात्रमुत्तमं ॥ उत्संगे स्ने निधायाशु । विप्रपत्नी ह्यभाषत ॥ १२ ॥ भो
 गत्र पठ निश्चितो । निजमंदिरवन्मुदा ॥ ज्ञोज्याज्ञादनशय्यादि—दानं दास्यामि ते सदा ॥ १३ ॥
 अन्यंतरंगुणाः पंच । वर्त्तते तव विग्रहे ॥ बाह्याः पंच मया दत्ता । नविष्यन्ति शुभावहाः ॥ १४ ॥
 उक्तं च—आरोग्यबुद्धिविनयोद्यमशास्त्ररागाः । पंचांतराः पठनवृद्धिकरा न्वन्ति ॥ आचार्यपुस्तक-
 निवाससहायज्ञोज्या । बाह्याश्च पंच पठनं पस्विर्हयन्ति ॥ १५ ॥ त्रिपष्टिलेखशालायां । पठंतः संति
 बालकाः ॥ चतुःपष्टितमस्त्वं मे । सर्वेभ्योऽपि महत्तरः ॥ १६ ॥ गुरौ दशम्यां पुष्पदौ । चरे लग्ने

विक्रम-

चरित्रं

३०

चरांशके ॥ पंडिताग्रे समागत्य । विद्यारंभं चकार सः ॥ १९ ॥ पंडितः पाठयामास । तं छात्रं नि-
जपुत्रवत् ॥ पंडितं विक्रमार्कोऽपि । ध्याययामास तातवत् ॥ २० ॥ पुत्राधिकतया तस्य । ज्ञाना-
ढादनादिकं ॥ पादप्रक्षालनं स्नानं । विप्रपत्नी करोति च ॥ २१ ॥ गंधोदकैर्वरं स्नानं । सुतैलाद्यं-
गसंयुतं ॥ लभते शालिदाव्याज्य—शकैर्मिश्रं स भोजनं ॥ २२ ॥ उमादेवी तु सर्वेषां । वस्त्रा-
लंकरणादिकं ॥ प्रयच्छति मुदा नक्त्या । सुखखाद्याद्यनेकधा ॥ २३ ॥ अन्यदाचित्तयच्चित्ते । विक्र-
मार्को महीपतिः ॥ एतौ द्वौ धर्मसंयुक्तौ । षट्कर्मनिरतौ सदा ॥ २४ ॥ विप्रो विद्यावतां श्रेष्ठो । ध-
र्मिष्ठो लोभवर्जितः ॥ उमादेवी विशेषेण । सती शांता पतिव्रता ॥ २५ ॥ किञ्चिदपि ह्यसौ दानं
। तत्रेभ्यो ह्यद्वैतादिकं ॥ पर्वतरविवाहेषु । न गृह्णाति द्विजोत्तमः ॥ २६ ॥ रूप्यसिद्धिश्च तत्पार्श्वे
। स्वर्णसिद्धिरपि ध्रुवं ॥ पितृभ्रातृपितृव्याणा—मंतर्धानं न दृश्यते ॥ २७ ॥ न करोत्येष देशेषु ।
व्यवसायं महर्द्धिकं ॥ राज्ञो दानं न चादत्ते । ग्रामादिस्वर्णरत्नजं ॥ २८ ॥ गृहव्ययो घनतरो । द्र-
व्यागतिस्तु नेह्यते ॥ महाश्चर्यमतश्चित्ते । जायते मे वचोऽतिगं ॥ २९ ॥ न ज्ञायतेऽप्यथ स्त्रीणां
। चरित्रं मुग्धया दृशा ॥ नवंति हृदये लुष्टा । धूर्ता मिथ्या मुखे हि ताः ॥ ३० ॥ यतः—मुखं प-

विक्रम-
चरित्रं

३१

झदलाकारं । वाचश्चंदनशीतलाः ॥ हृदयं कर्त्तरीतुल्यं । त्रिविधं धूर्त्तलक्षणं ॥ ३७ ॥ रविचरित्रं
ताराचरित्रं । इंद्रुचरित्रं च राहुचरित्रं च ॥ जाणंति बुद्धिमंता । इन्दीचरित्रं न जाणंति
॥ ३० ॥ इति शास्त्रक्रमं ज्ञात्वा । वेत्तुं तच्चरितं च सः ॥ सुप्तोऽप्यसुप्तवद्राजा । स्थितः कपटनिद्रया
॥ ३१ ॥ पंडिताय ततः शय्यां । सज्जीकृत्य द्विजप्रिया ॥ सर्वेषां छात्रकाणां तु । शय्याप्रावरणं द-
दौ ॥ ३२ ॥ सर्वेषु तेषु सुप्तेषु । मंदमंदं च सोऽविता ॥ निद्रां विलोक्य सर्वेषां । छात्राणां सरला-
त्मनां ॥ ३७ ॥ विप्रपत्नी विचारज्ञा । स्नानं कृत्वा तरोस्तले ॥ निर्मलैर्वसनैश्चांगं । नृपयामास धू-
पितैः ॥ ४० ॥ पूजयामास सा दंभं । चंदनैः कुसुमैर्वरैः ॥ पंचांगेन नमस्कारं । चकार चतुराशयाः
॥ ४१ ॥ दृष्ट्वा तच्चरितं रात्रि—संजातं जनतेश्वरः ॥ ससंभ्रममथोऽब्रुवात् । तत्तुरुकोटरेऽविशत् ॥ ४२ ॥
नैवेद्यं दौकयित्वा सा । दंडस्याग्रे ततोऽवदत् ॥ हे सिद्धदंभ मे कार्यं । कुरु त्वं कामितप्रदं ॥ ४३ ॥
इत्युक्त्वा तं करे कृत्वा । वेश्मद्वारं पिधाय च ॥ सागता प्रांगणे बाह्ये । पूज्यदंडसमन्विता ॥ ४४ ॥
रेखात्रयं च दंडेन । कृत्वा सा बहिरागता ॥ दंडप्रभावतश्छात्रा । जाताः सुप्ता मृता इव ॥ ४५ ॥
गृहरक्षां ततः कृत्वा । सुसिद्धं मंत्रमुत्तमं ॥ ध्यात्वारूढा च सा वृद्धां । निजकार्यचिकीर्षया ॥ ४६ ॥

विभ्रम-
चरित्रं

३२

दंडेनास्फालयामास । सा तदा तं तरुं मुदा ॥ गङ्गगङ्गेप्सितं स्थान-मिति मुखाज्जजट्य च ॥४७॥
श्रुत्वैति विक्रमो द्रुपः । साहसैकशिरोमणिः ॥ प्रवृत्तं स्थितवान् वृद्ध-कोटरे दृढतां श्रयन् ॥४८॥
अथ मंत्रप्रज्ञावेण । दंडस्यास्फालनेन च ॥ प्रवृत्तो गगने गंतुं । द्रुमो देवविमानवत् ॥४९॥
गिरिगह्वरमुद्ध्वय । नदीतीराण्यनेकशः ॥ गत्वा कुत्रे समुद्रस्य । स्थितः स्वर्णाद्रिसन्निधौ ॥ ५० ॥
तत्रास्ति नगरी स्वर्ण-संचयाख्यातिविश्रुता ॥ द्रुमाद् द्रुतं समुत्तीर्य । पुरीमध्यं विवेश सा ॥५१॥
राजाप्यदृष्टरूपः सन् । गतस्तढायया सह ॥ शोभां सौधाङ्गुणां पश्यन् । व्यंतरामरनिर्मितां ॥५२॥
चंद्रशालां चतुर्द्वारां । सा प्रवेशं चकार च ॥ तत्र संति महावीरा । द्वारे द्वारे त्रयोदश ॥५३॥
दाणं तैः स्थापिता तत्र । क्षेत्रपैः सा मनस्विनी ॥ उमादेवि स्थानकेऽस्मि-न्नागता किं धनैर्दिनैः ॥
॥५४॥ इति तैर्यामिकैः पृष्टा । कदा पूजां करिष्यसि ॥ अस्माकं सकलानां त्वं । चारुन्नोज्या-
दिकैर्धनैः ॥५५॥ उमादेव्ययुवाचैवं । स्थिरतां नजत दाणं ॥ दास्ये कृष्णचतुर्दश्यां । युष्माकं
वांछिताशनं ॥५६॥ श्रुत्वा सा गता मध्ये । यत्र त्रिपुरभैस्वः ॥ त्रिषष्टियोगिनीयुक्तः । सत्सिं-
हासनसंस्थितः ॥५७॥ योगिन्यश्चैताः—

विक्रम-
चरित्रं
३३

कामाख्या १ विपुरा २ चंडी ३ । चांमाली ४ दीरी ५ दारिका ६ ॥ माया ७ मायाविनी ८
रौद्री ९ । चामुंदा १० कर्णमोटिका ११ ॥ १८ ॥ कामी १२ कामा १३ महाकाली १४ । विकाली
१५ वरदा १६ वरा १७ ॥ तारणी १८ तोतला १९ तारा २० । तुमारी २१ जूतडामरी २२ ॥ २९ ॥
कौमारी २३ कुब्जिका २४ सुंदा २५ । लंदा २६ वापी २७ चरेश्ररी २८ ॥ तारंगी २९ त्रासवाडी
च ३० । तप्ता ३१ त्रस्तासुरा ३२ स्वरी ३३ ॥ ६० ॥ ब्राह्मका ३४ वज्रका ३५ चापि । अर्बुदा ३७
गिरिगह्वरी ३८ ॥ गांधारी ३९ कंदिको ४० हाली ४१ । गत्रामी ४२ कलसेविका ४३ ॥ ६१ ॥
महामाया ४४ सैरिजा च ४५ । सर्वास्त्रा ४६ सर्वकामदा ४७ ॥ आशापुरी ४८ सिरिपूटा ४९ ।
सिद्धसिकोत्तरी ५० शिवा ५१ ॥ ६२ ॥ शंखिनी ५२ हिंगुला ५३ ज्वाला ५४ । महाज्वाला ५५
महेश्वरी ५६ ॥ काकिनी ५७ सैधवी ५८ सोमा ५९ । जूता ६० च भूतभैरवी ६१ ॥ ६३ ॥ जूत-
केशी ६२ विवस्त्रा च ६३ । वाराही ६४ वरदायका ६५ । पंचषष्टिभिः कोटीभिः । संयुताः सकला-
श्च ताः ॥ ६४ ॥ प्रत्येकं पूजयामास । योजितांजलिसंपुटा ॥ ऊर्ध्वीचूय स्तुतिं चक्रे । सैकचित्ता
द्विजप्रिया ॥ ६५ ॥ उक्तं ताभिर्बहुदिनै-रागता त्वं कथं शुभे ॥ जगाद नैवस्तत्रा—वसरङ्गो

विम-
चरित्रं
३४

विनोदिवाक् ॥ ६६ ॥ कथमायाङ्गवितेयं । सिद्धदंडप्रजावतः ॥ ज्वतीभिरपि मुग्धाभि—र्दत्तोऽस्यै
पूर्वमेष किं ॥ ६७ ॥ सिद्धे कार्ये कथं पूजां । करोत्येषाधुनाथ वः ॥ व्याधिमुक्तो भवेत्प्राणी । वै-
द्येऽपि कुपितो ध्रुवं ॥ ६८ ॥ उक्तं च—व्यातुस्त्वे पिता वैद्यः । स्वस्थीभूते च बांधवः ॥ नीरोगत्वे
तथा जाते । रिपोरप्यधिकीजवेत् ॥ ६९ ॥ तयोक्तं मा वद स्वामि—न्निदं वाक्यं विशारद ॥ अद्य-
यावन्न संपूर्णा—ऽज्वत्सामग्रिका मम ॥ ७० ॥ जाता साद्यैव संपूर्णा । तेनात्राहमथागता ॥ नि-
मंत्रणमसामग्र्यां । ज्वतां क्रियते कथं ॥ ७१ ॥ द्वात्रिंशद्दण्डोपेता—श्रतुःषष्टिश्च बालकाः ॥ मि-
क्षिताः संति मद्गृहे । पंडितेन सहाधुना ॥ ७२ ॥ अथ पूजाविधिं ब्रूत । दुर्घटं यच्च तत्कृतं ॥ फ-
लपुष्पाकृतादीनि । बहूनि संति मद्गृहे ॥ ७३ ॥ ताभिरुक्तं शृणु श्रेष्ठे । कृष्णचतुर्दशीदिने ॥ र-
वौ पुष्पे महामातृ—मंडलं कुरु सत्वरं ॥ ७४ ॥ चतुःशालं चतुर्द्वारं । रेखादुर्गसमन्वितं ॥ कपिशी-
र्षैर्वर्युक्तं । चतुर्दिक्षु तु शोभनैः ॥ ७५ ॥ शिंकारं मूर्ध्नि संस्थाप्य । क्रोंकारं पार्श्वयोर्द्वयोः ॥ व्योंकारं
पादयोः कृत्वा । ततो रेखात्रयं कुरु ॥ ७६ ॥ महांतं मंडलं मध्ये । कृत्वा षट्कोणसंयुतं ॥ पूर्वादि-
दिक्क्रमेणैवं । कुरु कोणांश्च षोडश ॥ ७७ ॥ चंदनाकृतकर्पूर—कुंकुमैर्जलमिश्रितैः ॥ कुरु त्वं शु-

भजावेन । पूजनं तत्र मंडले ॥ ७७ ॥ विधाय विधिना पूजां । जोगाभरणसंयुतां ॥ चतुःषष्टिषु
कोणेषु । षट्कोणसहितेषु च ॥ ७८ ॥ तन्मध्ये पंक्तितं न्यस्य । दिक्षु षोडश षोडश ॥ अत्रान्
संस्थाप्य संपूज्य । जोजनं परिवेषय ॥ ७९ ॥ दंडः स्थाप्यस्त्वया तेषां-मग्रे सिंदुरकुंकुमैः ॥ कुसु-
मादिभिरन्यर्च्य । तिलकाद्गतपूर्वकं ॥ ८० ॥ कृत्वा प्रणामं दंडस्य । पंचांगं भावपूर्वकं ॥ पूर्वदत्तो
महामंत्रः । स्मरणीयः द्वाणं तदा ॥ ८१ ॥ अस्माकं कल्पनीयास्ते । प्रत्येकं जलदानतः ॥ अंगीकृतं
नमस्कृत्य । तथा तथेति तद्वचः ॥ ८२ ॥ अथ सा तरुमारुह्य । स्वगृहद्वारमागता ॥ तथैवागत्य
राजापि । सुप्तः प्रथमतः पुनः ॥ ८३ ॥ रेखात्रयमपाकृत्य । गृहमध्ये प्रविश्य सा ॥ उपाध्यायं ज-
जागार । संग्रामरुणोदये ॥ ८४ ॥ उपाध्यायः प्रजातं च । गतो देहस्य चिंतया ॥ लात्वा क-
मंडलं तस्य । पृष्टे श्रीविक्रमोऽप्यगात् ॥ ८५ ॥ दंतधावनवेलायां । बालकेन द्विजोत्तमः ॥ पृष्टस्त्वं
कानि शास्त्राणि । तात जानासि चार्थतः ॥ ८६ ॥ इति पृष्टे नृपेणाथ । पंडितो बुद्धिसागरः ॥
अववहदनादाणीं । घनगर्जत्रिजित्वरीं ॥ ८७ ॥ जानामि तर्कलक्षण-वैद्यकसिद्धान्तवेदमुख्यानि ॥
स्मृतिपुराणबंदो—श्लंकारादीन्यप्यनेकानि ॥ ८८ ॥ बालेनोक्तं परं ज्ञावि । स्वकीयं वेत्सि वा न

विक्रम-
चरित्रं

३६

वा ॥ तेनोक्तं न हि जानामि । जानासि यदि त्वं वद ॥ ९० ॥ यतः—अथ च्युतं माधवगर्जितं
च । स्त्रीणां चरित्रं प्रवितव्यतां च ॥ अर्षणं चापि सुवर्षणं च । देवो न जानाति कुतो मनुष्यः
॥ ९१ ॥ सोऽवदत्ते सखात्रस्य । स्वामिन् पश्यामि संकटं ॥ प्रीतो वृद्धोऽवदत्तर्हि । यद्भाव्यं तद्भवि-
ष्यति ॥ ९२ ॥ यतः—प्रवितव्यं प्रवत्येव । नालिकेरफलांबुवत् ॥ गंतव्यमाशु यात्येव । गजभु-
क्तकपिञ्जवत् ॥ ९३ ॥ सुखस्य दुःखस्य न कोऽपि दाता । परो ददातीति कुबुद्धिरेषा ॥ पुराकृतं
कर्म यदेव नृज्यते । तदेव लोकेन न तत्र संशयः ॥ ९४ ॥ अथ श्यंजाविज्ञावानां । प्रतीकारो
भवेद्यदि ॥ तदा दुःखैर्न लिप्येत । नलरामयुधिष्ठिराः ॥ ९५ ॥ विक्रमश्चित्तयामास । असौ मुग्धो-
ऽस्ति वाम्भवः ॥ उपायः क्रियते येन । सर्वे जीवंति बालकाः ॥ ९६ ॥ परप्राणैर्निजप्राणान् । सर्वे
रक्षन्ति जंतवः ॥ निजप्राणैः परप्राणान् । यो रक्षत्युत्तमश्च सः ॥ ९७ ॥ अथ विक्रमनृपालः । पा-
लिताखिलविष्टपः ॥ सर्वेषामुपकारार्थ—मिदं वचनमब्रवीत् ॥ ९८ ॥ तस्मै पत्न्या निशावृत्तं । क-
थितं निखिलं ततः ॥ आकाशगमनं क्षेत्र-देवीसंतोषणादिकं ॥ ९९ ॥ इत्युक्ते सन्नयोऽवादी—
द्विप्रो गद्गदजाषया ॥ तद्गयाच्च कथं गत्वा—स्नात्तिः संप्रति बुध्यते ॥ ४०० ॥ उक्तं च—लवणस-

मो नञि रसो । विन्नाणसमो बंधवो नञि ॥ मरणसमं नञि भयं । खुहासमा वेयणा नञि ॥३॥
 ऋपः प्रोवाच जो स्वामिन् । शृणु मे वचनं हितं ॥ कृतेन येन कार्येण । सर्वेषां जीवितं जवेत् ॥
 ॥ १-॥ अहं करोमि यत्कार्यं । जवद्भिश्छात्रसंयुतैः ॥ तत्कर्त्तव्यमवश्यं च । तत्राः सर्वेऽपि शिक्षि-
 ताः ॥ ३ ॥ प्रतिपन्नं जयघ्नं तैस्तेः सर्वैर्ऋषभापितं ॥ जीवितार्थं न कुर्वति । किंकिमापदि मान-
 वाः ॥ ४ ॥ एतस्याश्चरितं सर्वं । न कथ्यं कस्यचित्पुरः ॥ यतो ह्युष्टा ह्यसौ नूनं । विषवल्लीव जंग-
 मा ॥ ५ ॥ इत्यसौ गुप्तमंत्रं च । कृत्वोपाध्यायसंयुतः ॥ सहितश्छात्रवृन्दैश्च । स्थितस्तत्र समाधितः
 ॥ ६ ॥ लुमादेवीं ततो नत्वा । सोऽध्ययनायोपाविशत् ॥ अथ सायमुपाध्याय—मुपागत्येति सा-
 वदत् ॥ ७ ॥ यदाऋत्वं ग्रहग्रस्तो । मर्त्तुकामस्तदा मया ॥ चतुःषष्टिद्वेषैः पूजा । मानितास्ति वर-
 प्रदा ॥ ८ ॥ यूयं मद्भाग्ययोगेन । महादेव्याः प्रसादतः ॥ निरामयाश्च संजाता । हर्षो जातो म-
 मापि च ॥ ९ ॥ यदादिशसि मे स्वामिन् । रात्रिजागरपूर्वकं ॥ करोमि पूजां रक्षार्थं । जवतां स्व-
 जनैः सह ॥ १० ॥ प्रतिपन्नं च तेनापि । तदा विप्रेण भीरुणा ॥ अथ सा कारयामास । सामग्रीं
 सकलां गृहे ॥ ११ ॥ गोधूममापैतलाज्य—यवमुजाश्च तंहुलाः ॥ इत्यादिसप्तधान्यानि । शर्करा-

विद्रम-
चरित्रं
३७

मश्चानि च ॥ १२ ॥ जीरकं सुरभिखंड—दधिदुग्धगुमं मधु ॥ पंचामृतस्य पात्राणि । सूत्रं कौ-
सुंजरंजितं ॥ १३ ॥ कर्पूरचंदने धूपः । कस्तूरी केशरं वरं ॥ गुग्गुलं दर्भटुर्वादि । सूत्रं कौमारी-
कर्त्तितं ॥ १४ ॥ पुष्पाणि चंपकाशोक—जातिसेवंतिकानि च ॥ जासूदकर्णवीरादि—विट्त्वपत्रा-
द्यनेकशः ॥ १५ ॥ सदशश्वेतवस्त्राणि । सिंदूरं सा समानयत् ॥ जलबूणादिकं सर्वं । तयारं प्रगु-
णीकृतं ॥ १६ ॥ मातृणां मंडलं कृत्वा । स्वसखीजनमेलकं ॥ रात्रिजागरणं गोत्र—देवीसंतर्पणं
तथा ॥ १७ ॥ मध्याह्ने सा चतुःषष्टि—बालकानपि सद्धिजान् ॥ निवेश्य विष्टरे सर्वान् । दिह्नु दिह्नु
च षोडश ॥ १८ ॥ संस्थाप्य मंडलस्यांत—रुपाध्यायं निजं पतिं ॥ चांदनैस्तिलकैः पुष्पैः । पूजया-
मास ऋत्तितः ॥ १९ ॥ तेषामग्रे च प्रत्येकं । स्थालानांपूर्य पूषकैः ॥ अन्यान्यपि च नोज्यानि ।
द्वौकयामास सा शुभा ॥ २० ॥ नवग्रहाणां नैवेद्यं । दिक्पालानां विशेषतः ॥ पूजां च क्षेत्रदेवी-
ना—मकार्षींऋत्तिनिर्भरः ॥ २१ ॥ छात्राणां मूर्ध्नि सिंदूरं । रक्तपुष्पाण्यनेकशः ॥ क्षिप्त्वा शिवनि-
कापट्टे । न्यधादंमं च सिद्धिदं ॥ २२ ॥ पुष्पचंदननैवेद्यैः । पूजां कृत्वा महत्तमां ॥ विधिना सि-
द्धदंमस्य । प्रणामं तु चकार सा ॥ २३ ॥ देवीनां क्षेत्रपालानां । नामोच्चारणपूर्वकं ॥ ध्यानलीना

दाणं तस्थौ । मस्तकन्यस्तहस्तका ॥ २४५ ॥ जलेन यावत्संकल्पं । ददाति दुष्टमानसा ॥ तावद्दं
 गृहीत्वा त-द्ययौ वेगेन नृपतिः ॥ २४६ ॥ सछात्रः पंडितो नष्टो । नृपपृष्टे जयाकुलः ॥ सावदत्तिष्ट
 तिष्टेति । पृष्टलगा कियत्पदं ॥ २४६ ॥ सर्वे पश्चादपश्यन्तो । जयभ्रांताः क्षुधातुराः ॥ जलधौ ज्ञाटकं
 कृत्वा । नावमारुहूर्वरां ॥ २४७ ॥ उक्तं च—खलानां कंटकानां च । द्विविधैव प्रतिक्रिया ॥ उप-
 लैर्मुखजंगो वा । दूरतो वा पलायनं ॥ २४८ ॥ गतो द्वीपं कटाहाख्यं । वेगेन पोतवाहकः ॥ नृपे-
 णाभरणं दत्त्वा । विसृष्टो बहुमूढ्यदं ॥ २४९ ॥ यदा ते द्वीपमध्यं तु । प्रविष्टा ददृशुस्तदा ॥ पुरं भू-
 तं धनैर्धान्यै—र्धितुष्पदवर्जितं ॥ २५० ॥ सछात्रः पंडितो ह्युक्तो । नृपेणाथ सुबुद्धिना ॥ अधुना-
 स्मिन् वने यूय—मलदीनृय तिष्ठत ॥ २५१ ॥ अहं यावत्पुरीमध्ये । गत्वा ज्ञात्वा यथातथं ॥ आग-
 वामि हुतं ताव-त्पतीक्ष्वं समुद्यताः ॥ २५२ ॥ श्लुत्त्वाथ प्रविष्टोऽयं । नृपः साहससेवधिः ॥ पुरी-
 चतुष्पथं पौर—गणैस्त्यक्तं धनैर्भृतं ॥ २५३ ॥ पश्यन् सुवर्णमाणिक्य-मणिमौक्तिकसंचयान् ॥ हा-
 रार्धहारकेयूर—मुद्रिकाप्रभृतीनपि ॥ २५४ ॥ हारांस्तारांस्तरुलकिरणान् कोटिशः शंखशुक्तीन् । ज्ञा-
 स्वत्कांतीन्मरकतमणीन् पद्मरागाननेकान् ॥ दृष्ट्वा यस्यां विपणिरचितान् विडुमाणां च भंगान् । सं-

लक्ष्यंते सलिलनिधयस्तोयमात्रावशेषाः ॥ ३९ ॥ पुष्पाणि चंपकादीनि । केतकादीन्यनेकधा ॥ क-
 चिचासौ लवंगौला-डाहादीन्यप्यलोकयत् ॥ ३६ ॥ चंदनागुरुकर्पूरं । पश्यन् सौगंधिकापणे ॥ अ-
 ग्रतोऽयं चचात्पथ । कस्तूरीकेसरादिकान् ॥ ३७ ॥ एवं च चतुरशीति-हृद्दृश्रेणिषु दत्तदृग् ॥ राजा
 विलोकयांचक्रे । धनधान्यक्रयाणकान् ॥ ३७ ॥ देवगृहेषु देवाना-मग्रे मुक्तान्मनोहरान् ॥ स्व-
 णरूप्यमयान् कुंजान् । गंधोदकभृतान् धनान् ॥ ४० ॥ प्रतिगृहं तथैवासौ । नानाभोजनपूरितान् ॥
 स्थालान् वीक्ष्य जनैस्त्यक्ता-नसौ विस्मयतां गतः ॥ ४१ ॥ युग्मं ॥ तथैव गृहमन्येऽसौ । वस्त्र-
 श्रेणिं मनोहरां ॥ ललनानरसंत्यक्तां । दृष्ट्वा विस्मयमाप सः ॥ ४२ ॥ धर्मशास्त्रासु सर्वत्र । धर्मो-
 पकरणान्यसौ ॥ पुस्तकासनपात्रादी-न्यपि शून्यान्यलोकयत् ॥ ४३ ॥ क्रमाद्गतो नृपावासं । प्रतो-
 लीतोरणान्वितं ॥ गवाक्षजालिकामंच-प्रपंचं सप्तचूमिकं ॥ ४४ ॥ स्वर्णकुंभत्रयोपेतां । सिंहांकां
 गजसंयुतां ॥ विचित्रशालभंजीत्रि-रन्वितां स्वर्विमानवत् ॥ ४५ ॥ वाजित्रघटिकागार-घटीयंत्रसम-
 न्वितां ॥ प्रतोलीं पौरलोकैश्च । त्यक्तां दृष्ट्वा स विस्मितः ॥ ४६ ॥ युग्मं ॥ धृत्वाथ साहसं राजा ।
 सन्नामंतर्गतो यदा ॥ तत्र सिंहासनढत्र-चामरादीन्यपश्यत् ॥ ४७ ॥ तत्र भद्रासनान्येष । कांचना-

विक्रम- नि च भूमिपः ॥ शून्यान्यालोक्य सर्वत्र । चित्ते विस्मयमाप्तवान् ॥ ४८ ॥ प्रकारैः सप्तदशत्रि-
 चरित्रं- स्तदा निष्पादितानि च ॥ भोज्यानि भोज्यशालायां । दृष्टवान् नूपतिर्नयी ॥ ४९ ॥ एवं विलोक्य-
 ४१- न्नैप । शून्यं सकलमंदिरं ॥ साहसी स क्रमेणागा-डुपरितनभूमिकां ॥ ५० ॥ तत्र कांचनपद्मके ।
 शय्योपरिस्थितां वरां ॥ सोऽपश्यत्सर्वशृंगार-संयुतां च विमल्लिकां ॥ ५१ ॥ दुर्गतीं गौरवर्णां तां ।
 श्वेतांजनयुताक्षिणीं ॥ प्रक्षरदश्रुधाराभिः । सशोकां स निरैकत ॥ ५२ ॥ जगाद साहसं धृत्वा ।
 नूपः का त्वं सुलोचने ॥ कथं रुदसि किं दुःखं । वद तेऽस्ति ममाग्रतः ॥ ५३ ॥ इत्युक्त्वा विक्र-
 मार्केण । सा न शक्नोति जट्टिपतुं ॥ स्वपादसंज्ञया प्राह । प्रकटं पृथिवीपतेः ॥ ५४ ॥ गृहाण कुं-
 पिकामेनां । कृष्णांजनयुतामथ ॥ तेनांजय त्वं मे नेत्रे । नूपेनापि तथा कृतं ॥ ५५ ॥ सा दि-
 व्यरूपसंयुक्ता । जाता कन्या मनस्विनी ॥ किमेतदिति भूपेन । पृष्टोवाच तदा त्वियं ॥ ५६ ॥ आ-
 स्यतामासनेऽमुष्मिन् । साहसैकशिरोमणे ॥ यथाहं सकलां वार्तां । वदाम्यामूलचूलतः ॥ ५७ ॥
 पुरं कनकनामेदं । राजा कनकशेखरः ॥ राज्ञी कनकवत्यस्ति । तस्य वामांगहारिणी ॥ ५८ ॥
 कियत्यपि गते काले । मनोरथशतैरहं ॥ सुमुहूर्त्ते तथा जाता । सुता पुत्रत्रयोपरि ॥ ५९ ॥ दिने

वि.म.

चरित्रं

४२

दिने वर्धमाना । पित्रोरानंददायिनी ॥ संपूर्णचंद्रवत्सौम्या । निष्कलंकाजवं परं ॥ ६० ॥ लज्जाप-
नेन मे नाम । दत्तं कनकमालिका ॥ शिक्षित्वा सर्वशास्त्राणि । पाठिताहं प्रमोदतः ॥ ६१ ॥ अ-
तिरूपाथ जाता च । यौवनेन क्रमादहं ॥ तदा चिंतातुरो जातो । वरस्यार्थे पिता मम ॥ ६२ ॥
जातेति शोको महतीति चिंता । कस्य प्रदेयेति महान् वितर्कः ॥ दत्ता सुखं प्राप्स्यति वा न वे-
ति । कन्यापितृत्वं खलु नाम कष्टं ॥ ६३ ॥ कुलं सुशीलतायुक्तं । विद्यां वित्तं वपुर्वयः ॥ दृष्ट्वा व-
राय पितृभ्यां । कन्यका हि प्रदीयते ॥ ६४ ॥ पिताथाचिंतयन्मे तु । गुणाः सर्वे न संतु वा ॥
परं साहसिनो देया । वरराजस्य कन्यका ॥ ६५ ॥ यतः—उद्यमं साहसं धैर्यं । बलं बुद्धिः परा-
क्रमं ॥ षडेते यस्य विद्यंते । तस्माद्देवोऽपि शंकते ॥ ६६ ॥ इति निश्चित्य चूपालो । नानादेशा-
गतान् जनान् ॥ अपृच्छत्कन्यकायास्तु । वरार्थं स पृथक्पृथक् ॥ ६७ ॥ सभालोका नृपस्याग्रे । व-
चस्तथ्यमथोऽवदन् ॥ स्वामिन् श्रीमालवेशोऽस्ति । साहसैकगुणावधिः ॥ ६८ ॥ नृपोऽवग्ं विक्रमः
कैष । सार्वभौमो नरेश्वरः ॥ क्व चाहं कूपसंतुल्य-कटाहद्वीपदर्दुरः ॥ ६९ ॥ परं केनायुपायेन ।
प्रेष्यते तत्र कन्यका ॥ स्वयंवरा वृणोत्येनं । गुणज्ञा गुणसागरं ॥ ७० ॥ यतः—वरं विलोकये-

विक्रम-
 चरित्रं
 ४३

त्कन्या । माता वित्तं पिता कुलं ॥ बांधवाः स्वजनांश्चैव । मिथान्नमितरे जनाः ॥ ७३ ॥ विसृज्याथ
 सजां राजा । गृहे यावत्समागतः ॥ तावन्नृमांसन्नद्वयेकः । पुर्यां कुणप आगतः ॥ ७४ ॥ सकलो-
 ऽपि पुरीलोको । नृपराज्ञीसमन्वितः ॥ मुक्त्वा च सकलं वस्तु । जीवं लात्वा पलायितः ॥ ७५ ॥
 उक्तंच—त्यजेदेकं कुलस्यार्थे । ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत् ॥ ग्रामं जनपदस्यार्थे । आत्मार्थे पृथिवीं
 त्यजेत् ॥ ७६ ॥ अग्नेर्मध्ये कीटस्य । सुरेंद्रस्य सुरालये ॥ समाना जीविताकांक्षा । समं मृत्युन्नयं
 द्वयोः ॥ ७७ ॥ अहमेका बलादेव । पापिना तेन पाणिना ॥ धृत्वा कृतांजनेनैव । विडाली भय-
 विह्वला ॥ ७८ ॥ कृष्णांजनेन सद्रूपां । करोति मां स दुष्टहृद् ॥ मया पृष्टोऽन्यदा सोऽथ । मम
 त्वं किं करिष्यसि ॥ ७९ ॥ सोऽवदपरिणेष्यामि । शुभेऽह्नि त्वां सुलोचने ॥ मयोक्तं त्वं तु दैत्ये-
 शो । दुर्गंधाहं क मानुषी ॥ ८० ॥ भिन्नजातिस्थयोस्तेन । कुणपेश्वर गर्हितः ॥ कथं ज्ञाव्यावयोर्यो-
 गो । लोकद्वयविरुद्धकृत् ॥ ८१ ॥ ^{उदर}क्रव्यादोऽसौ ततोऽवादी-न्मानसे हर्षितस्तदा ॥ खेदं मा कुरु
 हे कांते । सर्वं भव्यं भविष्यति ॥ ८२ ॥ संबंधं शृणु मे भडे । पूर्वं विद्याधराग्रणीः ॥ वैताढ्ये द-
 क्षिणश्रेण्यां । पुरे गगनवल्लभे ॥ ८३ ॥ राजा पवनवेगोऽचूत् । श्रीमती तस्य गेहिनी ॥ तयोर्दौ

तनुजन्मानौ । मेघपद्मरथाह्वयौ ॥ ८६ ॥ ज्येष्ठो मेघस्थः श्रेष्ठः । कनिष्ठोऽहं कुत्राधमः ॥ शिशुत्वे
पाठितः पित्रा । परं जातो विषोपमः ॥ ८७ ॥ जिनाज्ञापात्रको मेघ—स्थः शिवस्थोपमः ॥ वैरा-
ग्यवानहं रागी । पुनः कामातुरो भृशं ॥ ८८ ॥ तत्रैकदागात् श्रुतपारगामी । ज्ञप्तो यशोभद्रमुनी-
द्वयः ॥ सद्धर्मकल्पद्रुमवास्वाहः । संसारदाहौघघनप्रवाहः ॥ ८९ ॥ चिंतामणिर्जगमकल्पवृक्षो ।
दक्षो दयावांश्च परोपकारी ॥ ज्ञानैस्त्रिभिः सूर्यकरोपमानैः । प्रबोधयन् भव्यगणांबुजानि ॥ ९० ॥
युग्मं ॥ ततस्तं सकलो लोको—ऽशोको धर्मधुरंधरं ॥ मुनिं मोहारिमथनं । नंतुं तत्र समाययौ ॥
॥ ९१ ॥ नृपः सपरिवारस्तं । संवेगरससागरं ॥ नत्वा मार्दवभावेन । शुश्राव धर्मदेशनां ॥ ९२ ॥
धर्माशिषं मुनिर्दत्त्वा । सुवैराग्यरसानुगां ॥ भवांबुधितरीप्रायां । प्रारेभे धर्मदेशनां ॥ ९३ ॥ धर्मो
दुःखौघनाशाय । धर्मो निर्वृतिशर्मदः ॥ धर्मो नरकसंताप—वारको ज्वत्तारकः ॥ ९४ ॥ स चैक-
धा द्विधा त्रिधा । चतुर्था पंचधा भवेत् ॥ बहुधा बुद्धिभेदेन । सर्वज्ञोक्त इह ध्रुवं ॥ ९५ ॥ एक-
धा स दयामूलो । द्विधा विरतिसंज्ञकः ॥ त्रिधा तत्त्वत्रयाचार—श्चतुर्था दानकर्मणि ॥ ९६ ॥ पंच-
धा व्रततो ज्ञेयः । संयमे दशसप्तधा ॥ ध्यानमौनक्रियायोगैः । शतधानेकधा मतः ॥ ९७ ॥ नृज-

न्म दुर्लभं प्राप्य । सुकुलं साधुसंगतिं ॥ यो धर्मं न करोत्यत्र । स याति नरकावनिं ॥ ९७ ॥
 जोगा रोगप्रदा ज्ञेया । यौवनं क्षणजंगुरं ॥ संध्यारागाव्रजायेव । नित्यं संसारचेष्टितं ॥ ९८ ॥
 यत्प्रातस्तद्दिनार्थं न । यद्दिनार्थं न तन्निशि ॥ यन्निशि तन्निशीथे न । संसारोऽनित्य एव हि ॥
 ॥ ९९ ॥ धर्महीनो दिनो यामो । मुहूर्त्तं घटिका लवः ॥ आवली समयश्चापि । यो गतो नि-
 ष्फलश्च सः ॥ १०० ॥ अहो संसारकूपेऽस्मिन् । जीवाः कुर्वन्ति कर्मभिः ॥ अरघदृघटीन्याया-ऋमाग-
 मक्रियां ध्रुवं ॥ १०१ ॥ अंतःक्लिन्नस्य विष्टाद्यै-र्मलैः श्रोतोद्भवैर्वहिः ॥ चिंत्यमानं किमप्यस्य । शरीर-
 स्य न शोचनं ॥ १०२ ॥ इदं शरीरं कर्पूर-कस्तूरीप्रभृतीन्येपि ॥ दूषयत्येव पाथोद-पयांस्यूपरंभूषि ॥
 ॥ १०३ ॥ विरज्य विषयेभ्यो यै-स्तेपे मोक्षफलं तपः ॥ तैरेव फलमेतस्य । जगृहे तत्ववेदिभिः ॥
 ॥ १०४ ॥ चारित्र्येण विहीनः । श्रुतवानपि नो प्रशस्यते सद्भिः ॥ शीतलजलसंपूर्णः । कुलजैश्चांडाल-
 कूप-श्च ॥ १०५ ॥ यशोन्नद्रमुखात् श्रुत्वा । राजा सधर्मदेशनां ॥ राज्ये मेघस्थं न्यस्य । प्रव्रज्यां
 जगृहे मुदा ॥ १०६ ॥ महाव्रतधरो धीरो । मुनिः कनकशेखरः ॥ विहरन्नवनीपीठे । गिरिमेषापदं य-
 यौ ॥ १०७ ॥ चत्वार्यष्टौ दश द्वौ च । जिनान्नत्वा सुन्नक्तिः ॥ विजेतुमंतरंगारीन् । शुद्धध्यानमथा-

करोत् ॥ १० ॥ अचिंतयच्च धिगिदं । सदा गदपदं वपुः ॥ मुधैव मुग्धाः कुर्वन्ति । तन्मूर्खं तुब्बु-
धयः ॥ ११ ॥ शरीरमंतरूपन्नै-व्याधिन्निर्विविधैरिदं ॥ दीर्यते दारुणैर्दुःखै-र्दारुकीटगणैस्वि ॥ १२ ॥
बहिर्हि सुंदराकार-मंतरेतन्मलाविलं ॥ न्यग्रोधस्य फलमिव । मध्ये कृमिकुलाकुलं ॥ १३ ॥ रुजो
दुंपन्ति कायस्य । तत्कालं रूपसंपदं ॥ महासरोवरस्येव । वारि सेवालवद्धरी ॥ १४ ॥ शरीरं श्लथते
लालाः । पतन्ति मुखतोऽभितः ॥ धिक् स्वरूपं हि संसारे । जराभिन्नतदेहिनः ॥ १५ ॥ रूपं लव-
णिमा कांतिः । शरीरं इविणान्यपि ॥ संसारे तरलं सर्वं । कुशाग्रजलबिंदुवत् ॥ १६ ॥ ततो वि-
नश्वरस्यास्य । शरीरस्य शरीरिणः ॥ अकामनिर्जरासारं । तप एव महत्फलं ॥ १७ ॥ अमेध्यपूर्णे
कृमिजालसंकुले । स्वप्नावदुर्गधयुते विनश्वरे ॥ कलेवरे मूत्रपुरीषसंग्रहे । स्मन्ति मूढा विस्मन्ति पं-
डिताः ॥ १८ ॥ संसारासारतां ज्ञात्वा । ज्ञानेनायुःक्षयं तथा ॥ संलेखनां विधायांसौ । समाश्रयन-
पूर्वकं ॥ १९ ॥ शुभ्रजावनया युक्तो । वियुक्तः पापकर्मतः ॥ गृहीत्वानशनं चांते । पंचमं कटप-
मासदत् ॥ २० ॥ ततो मेघस्थो राजा । वैताल्यश्रेणिनायकः ॥ जिनधर्मरतो नित्यं । व्यसनानि
न्यवारयत् ॥ २१ ॥ ममोक्तं तेन ज्ञो भ्रात-र्जिनधर्मे मतिं कुरु ॥ त्यज दुर्जनवर्डीघ्रं । मिथ्यात्वं

दुर्गतिप्रदं ॥ २२ ॥ मिथ्यात्वं दुःखदौर्गत्य—निगोदजयदायकं ॥ मिथ्यात्वं परमो वैरी । मिथ्यात्वं
 परमं तमः ॥ २३ ॥ वरं व्याधिवरं मृत्यु । वरं वैरी वरं विषं ॥ परं मिथ्यात्वसंसर्गो । न वरं जवका-
 रणं ॥ २४ ॥ यतः—मूलं बोधिदुमस्यैतद् । द्वारं मोक्षपुरस्य च ॥ स्तंभो निर्वाणहर्म्यस्य । नि-
 दानं सर्वसंपदां ॥ २५ ॥ गुणानामेक आधारो । स्नानामिव सागरः ॥ पात्रं चारितवित्तस्य । स-
 म्यक्तवं श्लाघ्यते न किं ॥ २६ ॥ युग्मं ॥ अतिवृत्ति नाज्ञानं । जंतौ सम्यक्त्ववासिते ॥ प्रचारस्त-
 मसः कीदृग् । भुवने ज्ञानुजासिते ॥ २७ ॥ तिर्यग्भ्रकयोर्द्वारे । दृढा सम्यक्त्वमर्गला ॥ देवमान-
 वनिर्वाण—सुखद्वारैककुंचिका ॥ २८ ॥ जवेद्वैमानिकोऽवश्यं । जंतुः सम्यक्त्ववासितः ॥ यदि चो-
 द्धांतंसम्यक्त्वो । वधायुर्वापि नो पुरा ॥ २९ ॥ अंतर्मुहूर्त्तमपि यः समुपास्य जंतुः । सम्यक्त्वरत्नमे-
 मलं विजहाति सद्यः ॥ वंभ्रम्यते जवपथे सुचिरं न सोऽपि । सम्यक्त्वयुक्तमनुजस्य किमुदीर्यामः
 ॥ ३० ॥ इति मत्वा ततो व्रात—मिथ्याव्रांतिं त्यज द्रुतं ॥ निवस्य सहकारस्य । फलपाकं विद्वो-
 क्य ॥ ३१ ॥ जन्मन्यैकत्र दुःखाय । रोगांधत्वमरिर्विषं ॥ अपि जन्मसहस्रेषु । मिथ्यात्वमचिकि-
 त्सितं ॥ ३२ ॥ मिथ्यात्वेनालीढचित्तो नितांतं । तत्वं मुख्यं नैव जानाति मूढः ॥ किं जात्यंधाः

कुत्रचिद्स्तुजाते । रम्यारम्यव्यक्तिमासादयन्ति ॥ ३४ ॥ न सर्वज्ञा न नीरागाः । शंकरब्रह्मविष्णवः
 ॥ प्राकृतेभ्यो जनेभ्योऽपि । तेषां गर्हितचेष्टितं ॥ ३५ ॥ स्त्रीसंगः काममाचष्टे । द्वेषं चायुधसंग्रहः
 ॥ व्यामोहं चाक्षसूत्रादि । देहाशौचं कमन्दुः ॥ ३६ ॥ गौरी रुद्रस्य सावित्री । ब्रह्मणः श्रीमुर-
 द्विषः ॥ शचीन्द्रस्य रवे रत्ना—देवो दक्षात्मजा विधोः ॥ ३७ ॥ तारा बृहस्पतेः स्वाहा । वह्नेश्चेतो-
 जुवो रतिः ॥ धूमोर्णां श्राद्धदेवस्य । दारा एवं दिवोकसां ॥ ३८ ॥ सर्वेषां शस्त्रसंबन्धः । सर्वेषां मो-
 हचेष्टितं ॥ तेषां हि विदितं लोके । कामभावंविजृम्भितं ॥ ३९ ॥ बुद्धस्यापि न देवत्वं । मोहात्
 शून्यत्ववादिनः ॥ प्रमाणासिद्धे शून्यत्वे । शून्यवादकथा वृथा ॥ ४० ॥ गौरीविनायकस्कन्द—समी-
 रणपुरस्सराः ॥ निगद्यन्ते कथं देवाः । सर्वदोषनिकेतनाः ॥ ४१ ॥ यः पशुर्गूथमश्नाति । स्वपुत्रं च
 वृषस्यति ॥ शृंगादिजिह्वंति जंतून् । सा वंद्यास्तु कथं नु गौः ॥ ४२ ॥ स्थानं तीर्थार्पिदेवानां । स-
 र्वेषामपि गौर्यदि ॥ विक्रीयते छुह्यते च । हन्यते च कथं हि सा ॥ ४५ ॥ जज्ञेन यदि शुद्धिः
 स्यात्—तदा मत्स्येषु सा न किं ॥ अंतरंगा च शुद्धिस्तु । कषायत्यागतो ज्ञवेत् ॥ ४६ ॥ वरं नरक-
 वासो हि । न पुनर्वामवं कुलं ॥ वरमेकांतमूकत्वं । न वेदमुखं मुखं ॥ ४७ ॥ वरं वराकश्चावा-

विक्रम-
चरित्रं
४९

को । योऽसौ प्रकटनास्तिकः ॥ वेदोक्तितत्परश्छद्म—तापसो न तु जैमनिः ॥ ४८ ॥ देवोपहार-
व्याजेन । यद्भव्याजेन येऽथवा ॥ घ्नंति जंतून् गतघृणा । घोरां ते यांति दुर्गतिं ॥ ४९ ॥ कुदेवं
कुगुरुं धर्मं । त्यज हिंसापरायणं ॥ भज स्तत्रयं रम्यं । देवं धर्मं गुरुं शुभ्रं ॥ ५० ॥ जिनधर्मस्ता
ये च । विरताः पापकर्मणः ॥ ज्ञातव्या बांधवास्ते तु । विपरीताश्च वैरिणः ॥ ५१ ॥ अतो बांधव
नो युक्तं । त्वया सह प्रजद्वपनं ॥ मम ते संस्तवेनापि । हीयते शुद्धदर्शनं ॥ ५२ ॥ यतः—सं-
का कंखा वितिगिवा । पसंस तह संथवो कुलिंगीसु ॥ सम्मत्तस्स अश्यारे । परिहरियवा पयत्तेण
॥ ५३ ॥ उक्त्वा मेघरथोऽथैवं । स्थितो मे बांधवाग्रणीः ॥ तस्य वाक्यं तु मे जातं । भृते कुंभे
जलं यथा ॥ ५४ ॥ मयोक्तं वाक्यमेतत्ते । कर्णे तप्तत्रपूपमं ॥ भाति त्रातः शिवादन्यो । देवो ना-
स्ति जगत्त्रये ॥ ५५ ॥ जवे जवे सदा ज्ञया—न्मतिर्मे मोहविह्वला ॥ जिनेन्द्रे नो युगांतेऽपि ।
जीविते मरणेऽथवा ॥ ५६ ॥ अनेन वचसा मेघ—रथो राजातिपीडितः ॥ पुरान्निष्कासयामास ।
मां भ्रातरमपि क्षणात् ॥ ५७ ॥ अहं सकोपः कैलाशे । गत्वा शिवनिकेतने ॥ शिवस्याराधनं ज-
क्त्या—कुर्वमुग्रतपोरतः ॥ ६० ॥ धूम्रपानमहाध्यान—मौनैरशनवर्जितैः ॥ दिनैः कतिपयैः शंभुः ।

विष्णु-
चरित्रं
५०

प्रत्यक्षोऽब्रून्ममाग्रतः ॥ ६१ ॥ महादेवो जगन्नाथः । सुरासुरगणैर्वृतः ॥ मद्भाग्येन प्रचूतेना—वो-
चदेप ममाग्रतः ॥ ७२ ॥ वद वत्स त्वया कस्मा—त्तपसाहं वशीकृतः ॥ याचस्व वाञ्छितं तेऽस्ति ।
चित्ते तत्पूरयाम्यहं ॥ ७३ ॥ सोऽवक्त् तत्तर्हि मे देहि । प्रिये येन न कैरपि ॥ विभो सुरासुरैर्दूषै-
र्दोषै रोगैर्जलाग्निः ॥ ७४ ॥ शंभुः प्रोवाच भो ऋद्र । न कोऽप्येवंविधो ऋवि ॥ ऋतश्च ऋवति भा-
वी । संसारे योऽवतारकृत् ॥ ७५ ॥ परं गृहाण मे दंमं । विजयाख्यं जयप्रदं ॥ अनेन ते ऋवि-
ष्यति । नष्टा विश्वेऽपि शत्रवः ॥ ७६ ॥ वश्यं भविष्यति सर्वं । त्रैलोक्यं ते द्वाणादपि ॥ अस्यैव
घाततो ज्ञेयं । मरणं नान्यतस्तव ॥ ७७ ॥ ततस्तं विजयं नाम्ना । दंमं द्वात्वा शुभे दिने ॥ अहं
पलाशी संजातो । रसनालौ व्यदोषतः ॥ ७८ ॥ मानवोऽहं नृजाता त्व—मुभयोः संगतिर्वरा ॥ सफ-
ला सर्वकार्येषु । निश्चितं हि भविष्यति ॥ ७९ ॥ विजयाख्यमिमं दंमं । पूजयित्वाष्टमीदिने ॥ नि-
जं पुरं गमिष्यामि । विवाह्य त्वां मनस्विनि ॥ ८० ॥ तत्र मेघशंभुं हत्वा । जिनञ्जकं ममाग्रजं ॥
वैताल्यश्रेणयो राज्यं । गृहीष्येऽहं निजं प्रिये ॥ ८१ ॥ त्वं प्रिया चेच्चकोराद्धि । स्वर्गलोकसुखेन
किं ॥ त्वं प्रिया यदि न स्यान्मे । स्वर्गलोकसुखेन किं ॥ ८२ ॥ त्वां प्रियां पट्टराज्ञीं मे । दृष्ट्वा

वामांगहारिणीं ॥ सुरासुरनरेशाश्च । भविष्यंति सुविस्मिताः ॥ ८३ ॥ पट्टाङ्गिपेकवेलायां । विद्या-
धरपुरंध्रयः ॥ आवां वर्धापयिष्यंति । पुष्पैर्मुक्ताफलाङ्घ्रितैः ॥ ८४ ॥ श्युक्त्वा स च पापात्मा । कृ-
त्वा मामोतुवद्धभां ॥ श्वेतांजनप्रयोगेण । गतो रात्रौ समेष्यति ॥ ८५ ॥ विक्रमाय प्रदत्तां मां ।
स वलात्परिणेष्यति ॥ वरं व्याघ्रवने वासो । न पुनः क्रूरचेष्टितैः ॥ ८६ ॥ आमूलचूलनः सर्वं ।
वृत्तमुक्तं नरोत्तम ॥ परं कथं त्वमायातः । स्थाने यमसभोपमे ॥ ८७ ॥ अयं दुष्टोऽतिपापिष्टो ।
निकृष्टः क्रूरकर्मकृत् ॥ यदा ज्ञास्यति भो भद्र । तदा त्वां मारयिष्यति ॥ ८८ ॥ मम स्वकर्मदोषे-
ण । यद्भाव्यं तद्भविष्यति ॥ त्वरितं गच्छ शिष्टं त्वं । मा मुधा मरणं ज्ञेयं ॥ ८९ ॥ उक्तं च—स-
मीहितं यन्न लज्जामहे वयं । प्रज्ञो न दोषस्तव कर्मणो मम ॥ दिवाप्युबूको यदि नावलोकते ।
तदापराधः कथमंशुमालिनः ॥ ९० ॥ पत्ते वसंतमासे । ऋद्धिं पावंति सयलवणराशः ॥ जं न हु-
पत्त करीरे । ता किं दोसो वसंतस्स ॥ ९१ ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा । दयाद्विर्विक्रमो नृपुः ॥
करुणारसकासारो । जातः सजललोचनः ॥ ९२ ॥ स्वरूपं प्रकटीकृत्य । जगाद नरनायकः ॥ वि-
क्रमं मां शुभ्रे विद्धि । मा भैषीर्न ज्ञयं मम ॥ ९३ ॥ निशाम्येति प्रहृष्टा सा । जाता कनकमालि-

विष्णु-
चरित्रं
५२

का ॥ इष्टस्य दर्शनं कस्य । न भवेदमृतोपमं ॥ ९४ ॥ अथ ज्ञपंप्रति साह । स्वामिन् देवार्चनं
यदा ॥ करोत्यथं नृमांसाशी । तदाहूतो न जट्पति ॥ ९५ ॥ श्रीमद्विजयदंभं स । संस्थाप्य पूर्व-
तोमुखं ॥ महाचक्त्या प्रणामं तु । करोति घटिकाद्वयं ॥ ९६ ॥ तदा त्वया स हंतव्यो । दंडेन शि-
रसि छत्वात् ॥ यथासौ प्रेतसदनं । याति स्वेनैव कर्मणा ॥ ९७ ॥ राजा जजट्प विश्वस्तं । नाहं
हन्मि वरानने ॥ शूराः साहसिनो व्यक्तं । मारयंति मदोधुरान् ॥ ९८ ॥ तदा तयोक्तं संलीय ।
त्वमत्र स्थिरतां प्रज ॥ संज्ञामहं करिष्यामि । दंडो ग्राह्यस्तदा त्वया ॥ ९९ ॥ तस्मिन् गृहीते दु-
ष्टोऽसौ । निष्प्रज्ञो मृत एव हि ॥ दंडयुद्धं ततः कार्यं । सह तेन तदा त्वया ॥ १०० ॥ अंगीकृ-
तं नरेन्द्रेण । दाक्षिण्यात्तद्वचो हितं ॥ बिडालीरूपिणी श्वेतां—जनेन तेन सा कृता ॥ १ ॥ कृणां-
तरे स चायातः । क्रूरो विद्याधराधमः ॥ कृत्वा स्वाभाविकं रूपं । तस्याः पुनरुवाच तां ॥ २ ॥ अ-
द्य मनुष्यगंधोऽत्र । समायाति कथं प्रिये ॥ सावग्मनुष्यरूपाहं । मम गंधोऽन्यथा वृथा ॥ ३ ॥ ज-
जट्पासौ प्रिये तूर्णं । कुरु स्नानादिकां क्रियां ॥ श्रीमद्विजयदंडस्य । यथा पूजा विधीयते ॥ ४ ॥
यदा पूजनवेलायां । कश्चिदत्रैति मानवः ॥ तदा मे प्रोजनं दंड—नैवेद्यं च प्रवेद् ध्रुवं ॥ ५ ॥

विक्रम- स्नानं कृत्वा हरस्यार्चा । चकार स तथा सह ॥ दंभं न्यस्य पुरोऽज्यर्च्य । प्रणाममकरोन्मुदा ॥ ६॥
 चरित्रं यावत्तस्थौ च ध्यानेऽसौ । तावदागत्य ऋपतिः ॥ दंभं जग्राह वेगेन । निधानं निर्धनो यथा ॥ ७॥
 ५३ देवार्चनं विधायाथो—ध्वीच्छतः खेचराधमः ॥ नृपेण हकितस्ताव—त्साहसैकधनेन सः ॥ ८॥
 रे पापिष्ठ नृमांसाशिन । कुरु शस्त्रं ममोपरि ॥ सुप्तं दीनं जयत्रांतं । न हन्मि प्रथमं त्वहं ॥ ९॥
 जिनं जिनोक्तसिद्धांतं । जैनं मुनिं गृहस्थकं ॥ विराधयंति ये तेषां । प्राणहर्ता करो मम ॥ १०॥
 अथ दंभं स्वकीयं स । गतं विज्ञाय साहसी ॥ कृतगव्यूतिरूपोऽरं । नृपं हंतुमधावत ॥ ११॥ अ-
 ग्निकस्कंधमारुह्य । विक्रमोऽपि पराक्रमी ॥ जघान मस्तके तं स । पलादं पापकारकं ॥ १२॥ स तु
 सप्तगुणं विद्या—रूपं कृत्वा नृपोपरि ॥ क्रव्यादश्च मदोन्मत्तो—ऽपतत्पाषाणखंडवत् ॥ १३॥ तदा-
 ग्निकेन सद्ब्र—रूपेण रक्षितो नृपः ॥ तदा परस्परं युद्धं । तयोर्जातं जयंकरं ॥ १४॥ राज्ञा वि-
 जयदंडेन । हतो मूर्ध्नि निशाचरः ॥ धरित्र्यां पतितो वेगा—हेतालेन च जक्षितः ॥ १५॥ पुष्प-
 वृष्टिः कृता देवै—डुंडुजिनादपूर्वकं ॥ तत्पुरं पूरयामास । वेतालः सनृपैर्नरैः ॥ १६॥ श्रीविक्रमं नृ-
 पं दृष्ट्वा । राजा कनकशेखरः ॥ परमानंदपूरेण । पूरितोऽमृतकुंजवत् ॥ १७॥ पंचवर्णसुपुष्पौघै-

गुंफितां रत्नगर्जितां ॥ विक्रमस्य न्यघ्रात्कंठे । वरमालां नृपांगजा ॥ १७ ॥ ततः सहर्षो नृपतिः स्व-
कन्यां । रक्तां ददौ जीवितदायकस्य ॥ श्रीविक्रमार्कस्य नृपस्य ज्ञत्त्या । प्रक्षात्य पादौ परया समृ-
ध्या ॥ १८ ॥ तामुद्वाह्य नृपतितिलको दंडमादाय हस्ते । तं वेतालं कृतगजतनूं सप्रियो ह्यारुरोह
॥ वेगादागात्पुरपरिसरे सोमशर्मास्ति यत्र । सन्नत्रैस्तैः पश्चित्तु शतो मार्गयन् नृपमार्गं ॥ १९ ॥
पंडितस्य सन्नत्रस्य । राजा कनकशेखरः ॥ वस्त्रालंकरणैः सार्धं । ददौ नृपजनमुत्तमं ॥ २० ॥ स्व-
र्णसंकलिका रत्न—जटिता मुद्रिका घनाः ॥ छात्राणां स्वर्णमाणिक्य—घटितान् घुर्वरान् ददौ ॥ २१ ॥
पट्टकूलानि बहुशो । तथैव सुखन्नदिकाः ॥ अदात्प्रमुदितो नृपो । तेषां नृपानुगामिनां ॥ २२ ॥
वेतालस्य स्कंधमारोप्य सर्वान् । नान् राजा पंडितं स्वां प्रियां च ॥ सोपाराख्ये पत्तनेऽगाद्युगा-
दि—प्रासादे श्रीनाभिपुत्रं ननाम ॥ २३ ॥ नमस्कृत्य देवं यदा विक्रमार्को । वरे मंडपे नान् युक्तः
समागात् ॥ तदा लोकहाहारं शोकयुक्तं । पृथिवीपतिश्चाश्रुणोऽप्यसत्त्वः ॥ २४ ॥ ज्ञात्वा कोलाह-
लं तं नरपतितिलको विस्मितो देवजक्तं । पृष्ठांचक्रे किमेतद्द वरवचनं नृपे ज्ञयं किं जनानां ॥
नृपप्रेतासुराणां वनगजजनितं क्रूरभूपोद्भवं वा । येनासौ लोकवर्गो नयनजलयुतो याति शोकैक-

विक्रम-
चरित्रं
५५

चित्तः ॥ २६ ॥ स प्राह शृणु भूपाल । पुरेऽस्मिन् जातमद्भुतं ॥ अरिष्टं शिष्टलोकानां । गदितुं य-
न्न शक्यते ॥ २७ ॥ तथापि कथयिष्यामि । तवाग्रं पुरुषोत्तम ॥ पुरेऽस्मिन्नस्ति शांतात्मा । सोम-
शर्मा द्विजोत्तमः ॥ २८ ॥ तस्य सर्वगुणाधारा । शीलालंकारधारिणी ॥ उमादेवी महाशांता । कां-
ता कांतानुगाभवत् ॥ २९ ॥ कर्पूरामृतचंदन-सारैस्त्रि चंद्रकिरणसंयुक्तैः ॥ सा निर्मिता नितांतं ।
विधिना विधिपूर्वकं जनानंदा ॥ ३० ॥ अभाग्ययोगतस्तस्या । गृहे दुष्कर्मदोषतः ॥ अज्ञातकुल-
शीलस्तु । शिष्य एकः समाययौ ॥ ३१ ॥ त्रिपष्टिछात्रका आसन् । द्वात्रिंशद्धक्षणांविताः ॥ तत्र
हि पाठशालायां । विद्याध्ययनतत्पराः ॥ ३२ ॥ अन्नपानादिकं सर्वं । प्रयच्छन्ती द्विजप्रिया ॥ नित्यं
तेषां च छात्राणां । सा पुपोष स्वपुत्रवत् ॥ ३३ ॥ तयान्यदा चतुर्दश्यां । महामातुश्च पूजनं ॥ कृतं पु-
रस्य रक्षार्थं । छात्राणां पंडितस्य च ॥ ३४ ॥ अज्ञातकुलशीलेन । तेन धूर्तेन पापिना ॥ हतं त-
न्मूलं सर्वं । परं शांतिप्रदायकं ॥ ३५ ॥ स नष्टो बालवेषेण । गृहीत्वा दंडमुत्तमं ॥ तत्पृष्टे वंचि-
ता नष्ट-श्लात्राः पंक्तिसंयुताः ॥ ३६ ॥ न ज्ञायतेऽथ ते सर्वे-ज्वटे क्षिप्त्वा विनाशिताः ॥ मारिता
वा भक्षिताश्च । तेन राक्षसरूपिणा ॥ ३७ ॥ पतिव्रता सत्ययुक्ता । योगिनीञ्जिश्च नक्षिता ॥ क्रू-

विक्रम-

चरित्रं

५६

राभिः क्रूरचेष्टाभिः—विप्रपत्नी च सा सती ॥ ३९ ॥ ङात्राणां पितरस्तेषां । वियोगविधुराशयाः ॥
महादुःखार्णवे मन्ना । मरणार्थमिहागताः ॥ ४० ॥ तेषां दुःखेन लोकाश्च । सर्वे नगरवासिनः ॥
सन्ति समागता ह्यत्र । नदीतीरे चितांतिके ॥ ४१ ॥ मूलतोऽयं मया तूक्तो । वृत्तांतस्ते ज्ञयंकरः ॥
न ज्ञायते च किं भावि । शोचनं वाप्यशोचनं ॥ ४२ ॥ ऊमादेवीं ब्राह्मणीं योगिनीभिः—भुक्तां
ज्ञात्वा प्रेषयामास ङात्रान् । तेषां पार्श्वे पितृवर्गं समेषां । हर्षोपेतं कारयामास राजा ॥ ४४ ॥ सो-
पारकाधीश्वरविश्वनाथः । श्रीविक्रमार्कस्य नृपस्य पादौ ॥ नत्वातिभक्त्याभयदानदातुः । पुरे प्रवेशं
च चकार हर्षात् ॥ ४५ ॥ निजांगजातां महनीयरूपां । श्रीविश्वनाथः परया महर्ष्या ॥ व्यववाहय-
न्मालवभूमीपाय । रम्ये मुहूर्त्ते जयमालिकाख्यां ॥ ४६ ॥ श्रीविक्रमस्तस्य नराधिपस्य । विवाह्य क-
न्यां स्वजनैः समेतः ॥ सोपारकाख्यं नगरं सहर्षो । विलोकयामास महर्षियुक्तः ॥ ४७ ॥ अथो-
परोधात्तनयां कृशोदरीं । ददौ सुतारां सुभगां द्विजोत्तमः ॥ स सोमशर्मा नवकंकणांकित—श्री-
विक्रमार्काय मुदातिगौरवात् ॥ ४८ ॥ श्रीविक्रमार्को नृपतिवंधूभ्यां । दान्यां युनो दंन्युगान्वितश्च
॥ पुरीं स्वकीयां प्रययौ महोत्सवैः । सतोरणां केतुगणैर्विराजितां ॥ ४९ ॥ तौ द्वौ दंमौ गांछिका-

विक्रम-
त्रिं
५७

याः पुरस्ता—न्मुक्त्वा राजा पादयुग्मं ननाम ॥ मातः कार्यं सिद्धमेतद् द्वितीयं । सत्कार्यार्थी भू-
पतिस्तामवोचत् ॥ ५० ॥ श्रीविक्रमार्कस्य नरेश्वरस्य । श्रीपंचदंडातपठत्रबंधे ॥ पद्ये महाश्र्वर्यकरे
यथोक्तः । प्रस्ताव एष द्वितीयो बद्धव ॥ ५१ ॥

॥ अथ-तृतीयः-प्रस्तावः-प्रारभ्यते ॥

अथ-श्रीविक्रमादित्य । आदित्य इव सप्रभः ॥ तृतीयकार्यसिद्ध्यर्थं । सोद्यमः समजायत ॥१॥
प्रते गत्वा स तां श्वश्रूं । नत्वा बुद्धिमतां वरः ॥ आदेशं याचयामास । साहसी शुद्धमानसः ॥२॥
वद स्वामिनि मे कार्यं । तृतीयं ज्ञानलोचने ॥ येन कृतेन छत्रं ते । जामातुर्मस्तके भवेत् ॥३॥
सावदद्विबुधश्रेष्ठ । वत्स स्वहमते शृणु ॥ मानसे साहसं धृत्वा । कार्यं कुरु महत्तरं ॥४॥ स्तंभ-
तीर्थपुरे गत्वा । श्रीजयकर्णभूपतेः ॥ गृहात्तृतीयभूम्यास्त्वं । पेटमानय सत्वरं ॥ ५ ॥ तथेत्युक्त्वा
ततो राजा । गत्वा स्वकीयवेश्मनि ॥ अग्निकस्कंधमारुह्य । ययौ तत्र पुरे क्षणात् ॥ ६ ॥ बाह्योद्या-
ने क्षणं राजा । लोकान् वीक्ष्य महर्षिकान् ॥ कलत्रपुत्रसंयुक्तान् । मंडपेषु च विस्मितः ॥ ७ ॥
सरांसि शतसंख्यानि । देवकुलान्यनेकशः ॥ सुसंचारजलास्तत्र । वापीकृपाः सहस्रशः ॥ ८ ॥ प्र-

विक्रम-
चरित्रं
५८

पाः पौरजनानंदा । अमंदा दानशालकाः ॥ वाटिका वनराजी च । पुष्करिण्यो मठाश्रमाः ॥ १७ ॥
डुमाः सदाफला यत्र । रामा रम्या रमोपमाः ॥ धनाढ्या धनदाकारा । नराश्वानंददायकाः ॥ १८ ॥
वरा वरांगनाः काम—नायिका इव ज्ञांति च ॥ यत्रालंकरणोपेताः । पूर्णचंद्राननाः खड्ग ॥ १९ ॥
वृक्षाः कटपडुमाकारा । धेनवः कामधेनवः ॥ सरांस्यमृतकुंडानि । वाप्यः कूपाः सुधोदकाः ॥ २० ॥
प्रासादा मेरुकैलाश—शिखराज्ञा मनोहराः ॥ गृहाणि देवत्रवन—सदृशानि त्वनेकधा ॥ २१ ॥
अश्वा लघैःश्रवाकारा । गजा ऐरावणोपमाः ॥ जंगमानीव हर्म्याणि । स्था रविस्थोपमाः ॥ २२ ॥
बहुप्रकारभोज्यानि । शाकपाकान्यनेकशः ॥ भुक्त्वा पौरजनो गेहं । याति गौरवगर्वितः ॥ २३ ॥
विक्रमेण जनः पृष्टः । कथं यूयं पुराब्रूहिः ॥ अत्राथ गृहं त्यक्त्वा । संशयो मे महानिति ॥ २४ ॥
तेनोक्तं शृणु नो पांथ । यत्पृष्टमुत्तम त्वया ॥ एषा लीलाविलासाढ्या । नगरी स्वःपुरीसमा ॥ २५ ॥
नामानि च चत्वार्यस्या । नगर्याः प्रविज्ञांति वै ॥ त्रंबावती नोगवती । लीलावत्यमरावती ॥ २६ ॥
सिद्धकिन्नरगंधर्वै—र्विद्याधरसुरासुरैः ॥ नागव्यंतरज्योतिष्कैः । क्रीडनार्थमिव कृता ॥ २७ ॥ ताम्र-
जतगांगेय—रत्नमाणिक्यविडुमैः ॥ कृतान्यागारहृद्धानि । राजंतेऽत्र सदाजितः ॥ २८ ॥ धूमेन

विक्रम-
चरित्रं
१९

श्यामलीयंते । सोल्लोचानि गृहाण्यतः ॥ कारणाङ्गनवर्गोऽयं । वहिः पाकं करोति वै ॥ २१ ॥ इ-
ति श्रुत्वा नृपस्तूर्णं । मध्याह्ने नगरंप्रति ॥ गच्छन् विलोकयामास । वप्रं विस्मयकारकं ॥ २२ ॥ प-
रिखाजलसंन्यास—द्वात्रिंशद्गोपुरान्वितः ॥ गवाक्षैः शालजंजीभिः—र्दत्तशोभः स वप्रकः ॥ २३ ॥
शंखावर्त्तप्रतोड्याः स । द्वारपालैरलङ्कितः ॥ विवेश वसुधाधीशो । निजकार्यचिकीर्षया ॥ २४ ॥
नानाचित्रांकितानेक—हृद्गराजिविराजिता ॥ चंद्रसूर्योपलैर्बद्धा । स्थ्या शीतोष्णवारकैः ॥ २५ ॥ म-
णिरुविंवितमुक्ता—प्राद्वंवनमिषेण यत्र शेषाहिः ॥ भवनानि विनर्त्ति सदा । बहुधात्मानं विन्रज्ये-
व ॥ २६ ॥ विघ्नोऽभिसारिकाणां । भवनगणः स्फटिकप्रभाविकटः ॥ यत्र विराजत्यञ्जितः । प्रकटं र-
जतपटलद्वंटाकः ॥ २७ ॥ यत्र त्रिनयनज्वलन—ज्वालावद्व्या पुरा हि ज्वलितोऽयं ॥ जीवति मा-
नसजन्मा । शशिवदनावदनकांतिपीयूषैः ॥ २८ ॥ रतिबुलितललितललना—श्रमजललवनोदी सु-
रज्जिश्च ॥ पंकजपरिमलपटलै—र्वासितदेहो बहस्यनिलः ॥ २९ ॥ नवविशकिसलयकवलन—प्रोद्य-
तकलहंसकलकलैर्यत्र ॥ कमलवनेषु प्रसरति । लक्ष्म्या श्व नूपुरारावः ॥ ३० ॥ नृत्यन्मुग्धमयूरा
। मरकतमणिजा गृहावली सततं ॥ सेंद्रायुधघननिवहा । प्रावृम् मूर्तेव यत्रास्ते ॥ ३१ ॥ शशिकि-

रणप्रावरण—स्फटिकहर्म्येषु हरिणशावाह्वयः ॥ यत्र विज्ञांति सुधांबुधि—रंगचरंगोद्गता इवाप्सरसः ॥
 ॥ ३२ ॥ लंकाकालकाद्या नगरी—निर्जित्यातिप्रमोदतः ॥ बंचलैर्नृत्यतीवालं । या निकेतनकेतुभिः
 ॥ ३३ ॥ पुरशोभां नृपः पश्यं—स्वरितं राजमंदिरे ॥ भूमिद्वयमतिक्रम्य । तृतीयां भूमिमासदत् ॥
 ॥ ३४ ॥ दृष्टा तत्र विशालाक्षी । कन्या संपूर्णलक्षणा ॥ नारीवृंदवृता तेन । नानालंकारधारिणी
 ॥ ३५ ॥ सर्वांगसुंदरीं श्यामां । सुन्नगां शोभनाशयां ॥ सरस्वतीव सकल—कलाकौशलपेशलां
 ॥ ३६ ॥ तां दृष्ट्वा नृपतिश्चित्ते । चिंतयामासिवानिति ॥ एषा नूनं नृपसुता । श्रीजयकर्णनृपतेः ॥
 ॥ ३७ ॥ युग्मं ॥ चिंतातुरा कथं ह्येषा । दृश्यते तरलाकृतिः ॥ सखीभिः सरसैर्वाक्यै—र्वाचितापि न
 जल्पति ॥ ३८ ॥ सनिःश्वासा च स्वे गच्छे । दत्तहस्ता नतानना ॥ जलार्दनयना गीत—नृत्यरंग-
 विवर्जिता ॥ ३९ ॥ कुत्रापि दत्तसंकेता । रोगार्त्ता विरहातुरा ॥ वियोगिनी वा केनापि । निष्क-
 लंका कलंकिता ॥ ४० ॥ विलोकयाम्यहं ताव—चरित्रं छन्नवृत्तितः ॥ कुवास्ति रत्नमंजूषा—स्या
 यया मम कार्यकं ॥ ४१ ॥ ततो दिनायये वामा । रामावृंदं विहाय सा ॥ शिरोऽर्त्तिव्याजतः सु-
 सा । सख्यः सर्वा गृहं ययुः ॥ ४२ ॥ जातेऽथ विजने नीत्वा । मंजूषां रत्नसंयुतां ॥ सा ददरं दृ-

ढीकृत्य । गता भूमिं चतुर्थिकां ॥ ४३ ॥ राजाप्यनुपदं गत्वा । गवाक्षे गरुडेशवत् ॥ उपविश्य च-
तुर्दिक्षु । वीक्षांचक्रे विशारदः ॥ ४४ ॥ असावेवं सुखासीनः । समाधिध्यानतत्परः ॥ योगीवैकाग्र-
चित्तात्मा । तस्थौ पेटां विलोकयन् ॥ ४५ ॥ अथ सा राजकन्यापि । नामतो रत्नमंजरी ॥ सर्वत्रा-
लोकयात्रास । निजकार्यचिकीर्षया ॥ ४६ ॥ तथा नृपो न दृष्टोऽसौ । तत्रासन्नोऽपि मुग्धया ॥
अलक्ष्मीभूतदेहो य-द्विक्रमाकां महीपतिः ॥ ४७ ॥ अथ प्रोद्धाव्य मंजूषां । लात्वा दंभं महागुणं ॥
सुवर्णपट्टे संस्थाप्य । तस्य पूजां चकार सा ॥ ४८ ॥ धूपाक्षतफलैः पुष्पै-र्वासनैवेद्यदीपकैः ॥
प्रकारैरष्टनी रम्यै-र्ऋग्भिभावन्नरान्विता ॥ ४९ ॥ द्वितीयं पट्टमानीय । नवभागैरलंकृतं ॥ कुंकुमा-
गुरुकर्पूर-चंदनाद्यैस्तु चर्चितं ॥ ५० ॥ तस्योपरि च मंजूषां । निवेश्य ध्यानसंयुता ॥ मार्गं गवे-
पयामास । गवाक्षस्था वरानना ॥ ५१ ॥ विक्रमोऽदृश्यरूपेण । गवाक्षोपरि संस्थितः ॥ तावत्कोऽ-
पि युवागत्य । तारस्वरमिमां जगौ ॥ ५२ ॥ प्रहितोऽस्मि तवानेतुं । विद्यासिद्धे वरानने ॥ कन्य-
कुब्जपुरीशस्य । सुतेन नस्वहाणा ॥ ५३ ॥ इति शब्दं समाकर्ण्य । सा कन्या सहसोच्चिता ॥ गृ-
हीत्वा दंडरत्नं त-द्गवाक्षद्वारमागता ॥ ५४ ॥ तत्पृष्ठस्थो नृपोऽपि । गवाक्षद्वारदेशगः ॥ प्रवृत्तवृ-

विद्व म-
चरित्रं
६२

त्या चरितं । सकलं च व्यलोकयत् ॥ ५५ ॥ सा जगादेति ज्ञो दूत । शीघ्रमागच्छ त्वं त्विह ॥ न
कोऽप्यस्ति गृहस्यांत-र्मा कृथाः कस्यचिद्भयं ॥ ५६ ॥ अधःस्थोऽहं कथं तुर्या । भूमिं स्वामिनि से-
वकः ॥ आगच्छामि विनोपायं । रज्जुसोपानकादिकं ॥ ५७ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा । कुमारी स्तन-
मंजरी ॥ दृढीकृत्य करे दंड-ममुंचच्चपलं ह्यधः ॥ ५८ ॥ स प्रज्ञावान्वितो दंडो । रज्जुखि तदाभ-
वत् ॥ पाणिभ्यां तं गृहीत्वा स । आरूढो भूमिकां वरां ॥ ५९ ॥ प्रणम्य परया जक्त्या । स स्वा-
मिन्याः पुरोऽवदत् ॥ कृत्वा वेगेन सामग्रीं । समागच्छ वरानने ॥ ६० ॥ यद् ग्राह्यं तद्गृहाणाशु ।
विलंबावसरो न हि ॥ नित्यं प्रवृत्तकार्यस्य । स्युर्विघ्नानि पदे पदे ॥ ६१ ॥ स युवा तव रूपेण ।
मोहितो मदनातुरः ॥ क्षणं नास्ति क्षमः स्थातुं । तवांगसंगमं विना ॥ ६२ ॥ नृपः श्रीविक्रमादि-
त्य—श्रुत्वाचित्तोऽभवत्तदा ॥ गमिष्यति कदाप्येषा । पेटा ग्राह्या मया ध्रुवं ॥ ६३ ॥ पुनश्चित्तितवा-
न् भूप । एषा बाला कुमारिका ॥ अस्याश्चेत्किंचित्स्यादत्र । पेटामध्ये हि सांप्रतं ॥ ६४ ॥ तदाद-
त्तं कथं ग्राह्यं । मया पुण्यवताधुना ॥ स्त्रीघातपातकं चेत्स्यात् । कदाचिद् डव्यनाशतः ॥ ६५ ॥
यतः—एकस्यैकं क्षणं दुःखं । मार्यमाणस्य जायते ॥ सपुत्रपौत्रस्य पुन—र्यावज्जीवं हते धने ॥

विक्रम-
चरित्रं
६३

॥ ६६ ॥ पतितं विस्मृतं नष्टं । स्थितं स्थापितमाहितं ॥ अदत्तं नाददाति स्वं । परकीयं कचित्सुधीः
॥ ६७ ॥ अयं लोकः परो लोको । धर्मो धैर्यं धृतिर्मतिः ॥ मुष्णता परकीयं स्वं । मुपितं सर्वम-
प्यदः ॥ ६८ ॥ चौर्यपापद्रुमस्येह । वधबंधादिकं फलं ॥ जायते परलोके त—स्फलं नरकवेदना
॥ ६९ ॥ दिवसे वा रजन्यां वा । स्वप्ने वा जागरेऽपि वा ॥ सशब्दं श्व चौर्येण । नैति स्वास्थ्यं
नरः क्वचित् ॥ ७० ॥ वरं वह्निशिखापातः । सर्पास्यं चुंबितं वरं ॥ वरं हालाहलं लीढं । परस्वहर-
णं न तु ॥ ७१ ॥ प्रायः परस्वबुद्धस्य । निःशुका बुद्धिरेधते ॥ हंतुं ब्राह्मिन् पितृन् दारान् । सुह-
दस्तनयान् गुरुन् ॥ ७२ ॥ परस्वं तस्करो गृह्णन् । वधबंधादि नेद्गते ॥ पयःपायीव लकुटं । विडाल
जपरि स्थितं ॥ ७३ ॥ स्वर्णादिकेऽप्यन्यधने पुरःस्थे । सिद्धाः मनोपा हृपदीव येषां ॥ संतोषपीयूष-
रसेन तृप्ता—स्ते द्यां लज्जन्ते गृहमेधिनोऽपि ॥ ७४ ॥ अहं तु विक्रमादित्यो । जगदणनिवारकः
॥ परोपकारैकरतो । विरतः पापकर्मणः ॥ ७५ ॥ कथं मयास्या मंजूषा । ग्राह्या नु कारणं विना ॥
राजधर्मादपि नृपा । न गृह्णन्ति ठलं विना ॥ ७६ ॥ वृश्चिको दीर्घपृष्ठोऽपि । व्याघ्रो व्यालो जयं-
करः ॥ विराधिताः दुःखदाः स्यु—र्दृष्टाः सर्वेऽपि जंतवः ॥ ७७ ॥ इति चिंतार्णवे मन्त्रो । विक्रमाकर्णो

विप्रम-

चरित्रं

६४

महीपतिः ॥ ज्ञपायं वितयामास । छत्रं किंचिद्विलोकयन् ॥ ७८ ॥ इतश्चाकाशमार्गेण । शुक ए-
कः समाययौ ॥ कराब्जे रत्नमंजर्याः । समुद्रं लेखमार्पयत् ॥ ७९ ॥ एकांते सा समुन्मुद्य । हर्ष-
पूरभृता भृशं ॥ तं लेखं वाचयामास । सखीप्रेषितमुत्तमं ॥ ८० ॥ स्वस्तिश्रीमदुज्जयिन्याः । सा दे-
वदमनाभिधा ॥ त्रंभावत्यां महापुर्या । श्रीजयकर्णभूपतेः ॥ ८१ ॥ सुताया रत्नमंजर्या । दृढाङ्गि-
गनपूर्वकं ॥ सप्रणयं महानंदं । सोत्कंठं कथयत्यदः ॥ ८२ ॥ अस्माकं कुशलं ह्यत्र । कुशलं वः
प्रवर्ततां ॥ अनया किंवदंत्याशु । विकास्यं चित्तवारिजं ॥ ८३ ॥ वदाम्येतन्महाकार्यं । परिणीता
वयं पुनः ॥ दैवयोगात् द्वितीयेन । विक्रमेण विवेकिना ॥ ८४ ॥ जन्मोद्वाहस्तथा मृत्युः । पूर्वे-
कर्मानुगं समं ॥ नूनं ज्वति लोकेऽत्र । नान्यथा सखि कर्हिचित् ॥ ८५ ॥ अन्यथा चिंतितं कार्यं
। दैवेन क्रियतेऽन्यथा ॥ सुष्यते मनसान्येन । प्रज्ञातं चान्यथा ज्वेत ॥ ८६ ॥ यतः—अन्नं ग-
यस्स हियए । अन्नं वाहस्स संधियसरस्स ॥ अन्नं फणियो हियए । हयविहिणा पुणो कयं अन्नं
॥ ८७ ॥ ज्वितव्यं ज्वत्येव । नालिकेरफलांबुवत् ॥ गंतव्यं गच्छति चैव । गजभुक्तकपिज्ववत् ॥
॥ ८८ ॥ सपत्नीभिः समं वासः । पुत्रस्यापि न दर्शनं ॥ पूर्यते कापि न खेडा । धिण् जन्म नृ-

विक्रम-
 चरित्रं
 ६९

पयोषितां ॥ १५ ॥ घोरे वने वरं वासो । व्याघ्रव्यालसमाकुञ्चे ॥ रागरोषसमाकीर्णं । न पुनर्नृपस-
 ज्ञानि ॥ १६ ॥ सपत्नीत्वं पराशा च । गमने द्वाररक्षणं ॥ पितृगृहेऽपि गमन—मनोवांछा न पूर्यते
 ॥ १७ ॥ किं क्रियतेऽथवा कस्य । कथ्यते दुःखमांतरं ॥ यो यथा वर्तते कालः । स तथा सेव्यते
 जनैः ॥ १८ ॥ तथापि त्वं सखी प्राण-वद्वजा दुःखनाशिनी ॥ मम जीवितहंसस्य । मानसत्वं विभ-
 र्ति च ॥ १९ ॥ निश्चलं यदि सख्यत्व—मस्ति मान्ये ममोपरि ॥ तदा त्वयापि मे स्वामी । वरणी-
 यो नृपोऽनघे ॥ २० ॥ यथावां स्वव्या सुव्रु । विद्यया गगनाध्वना ॥ विविधानीह तीर्थानि । न-
 मावश्चैकचित्ततः ॥ २१ ॥ इति मे लिखितं पत्रे । वाच्यमेकाग्रचित्तया ॥ तत्पत्रं शतधा कृत्वा । क्षे-
 पणीयं जले पुनः ॥ २२ ॥ यथेदं कोऽपि नो वेत्ति । मंत्रं नौ प्राणवद्वभे ॥ एवंविधानि कार्याणि
 । गोप्यानि हि प्रयत्नतः ॥ २३ ॥ उक्तं च—पृक्कणो भिद्यते मंत्र—श्रुतुःकर्णश्च धार्यते ॥ द्वि-
 कर्णस्यैव मंत्रस्य । ब्रह्माप्यंतं न गच्छति ॥ २४ ॥ सखि कदापि कस्याग्रे । न कथ्यं पत्रवृत्तकं ॥ वि-
 क्रमार्को न जानाति । यथासौ धूर्त्तराजराट् ॥ २५ ॥ अधुना नष्टचर्यायां । गतोऽस्ति गुणसागरः ॥
 न ज्ञायते स केनापि । रूपांतरविशेषतः ॥ २६ ॥ तस्य पादतले रेखा—स्त्यंगुष्ठांगुलिसंगता ॥

विक्रम-
चरित्रं
६६

विषमा सत्रिशूलांका । पद्मयुग्माग्रगामिनी ॥ १५ ॥ अनेन चिह्नमात्रेण । त्वया ज्ञेयो नराधिपः ॥
स सर्वज्ञाषाचतुर—श्चित्रवाक् चित्ररूपभृत् ॥ १६ ॥ वाचयित्वेति पत्रं सा । कृत्वा च जलमध्यगं ॥
हृदि चिंतातुरा जाता । सख्याः स्नेहेन विह्वला ॥ १७ ॥ किं कर्तव्यं मया ताव—द्वरद्वितयचिंतया
॥ विक्रमो नरब्रह्मात्र । कस्यात्मायं प्रदीयते ॥ १८ ॥ इति दोलागतं चेतः । संस्थाप्य स्थिरया धि-
या ॥ चिंतनेनाथवा किं स्याद् । यद्भाव्यं तद्भविष्यति ॥ १९ ॥ स वटस्ते सुराः पंच । ददति च
हरंति च ॥ अद्धान् पातय कव्याणि । यद्भाव्यं तद्भविष्यति ॥ २० ॥ आरोहति गिरिशिखरं । स-
मुद्रमुद्ध्वंघ्य याति पातालं ॥ विधिलिखिताक्षरमालं । फलति कपालं न नृपालः ॥ २१ ॥ जो ज-
त्तियस्स अत्तस्स । ज्ञायणं तस्स तत्तियं होइ ॥ बुढेवि दोणमेहे । न मुंगरे पाणियं ठाइ ॥ २२ ॥
भग्नाशस्य करंडपीडिततनोर्गर्लानेंद्रियस्य कुधा । कृत्वाखुर्विवरं स्वयं निपतितो नक्तं मुखे भोगिनः
॥ तृप्तस्तपिशितेन सत्वरमसौ तेनैव यातः पथा । स्वस्थास्तिष्ठत दैवमेव हि नृणां वृद्धौ क्षये वा
ह्यलं ॥ २३ ॥ इति चिंताप्रपन्ना सा । हृदि चाकुलतायुता ॥ तं पत्रं स्फाटयामास । गुप्तवार्तासमन्वितं
॥ २४ ॥ जग्राहादृश्यरूपेण । तदा विक्रमनृमिराद् ॥ तत्पत्रं शतधाभूतं । कार्यार्थी कोविदोत्तमः

विक्रम-
चरित्रं

६९

॥ १५ ॥ शुकराजो जगादाथ । स्वामिनि चपलं मम ॥ आदेशं देह्यहं यामि । प्रतिपत्रं समर्पय
॥ १६ ॥ सावदत् शुकराज त्वं । मदीयं द्वितीयं वपुः ॥ त्वमेव जंगमं पत्रं । तस्याश्चापि ममापि
हि ॥ १७ ॥ लेखाद्दूता ज्वंत्येके । अन्ये कथनकर्मठाः ॥ निःस्पृष्टार्था इह स्तोका । दृश्यंते त्वा-
दृशा नृवि ॥ १८ ॥ कोविदोऽसि च धन्योऽसि । कृतज्ञोऽसि शुकोत्तम ॥ तस्या मद्बचनेनैवं । वा-
च्यं वचनमुत्तमं ॥ १९ ॥ अहमत्र स्थिता तत्र । त्वं तत्रस्था ममांतिके ॥ इति मे कथितं वाच्यं ।
त्वया तस्याः शुकोत्तम ॥ २० ॥ खर्जूरहारहराम्र — राजादनोरुदाडिमैः ॥ जोजयित्वा तथा चान्यै-
र्घृतकूरविमिश्रितैः ॥ २१ ॥ कंठाभरणसंयुक्तै — हार्तिकैर्नूपुरैस्तथा ॥ संनृष्य परया जक्त्या । तं कीरं
सा व्यसर्जयत् ॥ २२ ॥ कृत्वा प्रणामं तस्याश्च । लात्वा वचनमुत्तमं ॥ शुकराजः स्वमार्गेण । च-
लितो मालवंप्रति ॥ २३ ॥ ततो दूतो जगादैनां । वेला लगति जामिनि ॥ रात्रिः स्तोका घनो
मार्गो । गंतव्योऽस्ति शुजानने ॥ २४ ॥ अथ तेनैव दंडेन । मंजूषासहितां च तां ॥ यावच्चोत्तार-
यामास । स दूतो नरब्रह्मणः ॥ २५ ॥ तावत् श्रीविक्रमादित्यः । साहसैकशिरोमणिः ॥ गवाक्षद्वार-
मागत्य । मंजूषां तु पराकरोत् ॥ २६ ॥ विलोकयत्यसौ याव — तावत्पेटां न पश्यति ॥ यन्मध्येऽ-

विक्रम- स्ति सहस्रांशु—किरणैर्निर्मितं पटु ॥ ३७ ॥ पंचरूपं विचित्रं च । पंचवर्णैः प्रपंचितं ॥ वषोशांता-
 चरित्रं षण्णताखेद—वारकं जयकारकं ॥ ४० ॥ देवार्पितं बहुगुणं । उत्राकारं सुशीतलं ॥ वस्त्रं यस्य गु-
 ६७ णान् वक्तुं । सहस्राक्षोऽपि न क्षमः ॥ ४३ ॥ घटितं जातरूपेण । रत्नमौक्तिकसंयुतं ॥ अष्टोत्तरश-
 तघुर्घूर—शोभितं चाभितो हि तत् ॥ ४२ ॥ चतुर्भिः कलापकं ॥ अन्यानि बहुमूल्यानि । रत्ना-
 न्यान्नरणानि च ॥ तत्र संति तत्रां मुक्त्वा । गम्यते किं नु कोविद ॥ ४३ ॥ पाणिभ्यां रज्जुमादा-
 य । पुनर्वातायने चट ॥ विलोक्यानय यंजूषां । गम्यते चपलं यतः ॥ ४४ ॥ मा भैषोद्भवने को-
 ऽपि । नास्ति यस्य ज्ञयं तव ॥ सोऽवदन्मम सिंहस्य । शृगान्नेय्यो ज्ञयं कुतः ॥ ४५ ॥ शतसहस्र-
 योद्धारो । मानवा ये मदोधुराः ॥ देवा व्यंतरदैत्याश्च । मां जेतुं खड्गु नो ह्यलं ॥ ४६ ॥ इति
 तद्वचसा रुष्टो । विक्रमोऽवक्रविक्रमः ॥ वक्रं शस्त्रं करे धृत्वा । स्थितस्तद्धर्मनि तदा ॥ ४७ ॥ स
 दूतश्चटिनो रज्जू—मादाय पाणिना डुतं ॥ पेटां गवेषयामास । गवाक्षे गर्वपूरितः ॥ ४८ ॥ सर्व-
 त्रालोकयत् पेटां । सावधानतयाद्य सः ॥ यावन्न लज्जते ताव—द्विक्रमेणेति ज्ञाषितः ॥ ४९ ॥
 कस्त्वं किं कारणं चात्र । केन कार्येण चागतः ॥ कस्मै स्वस्तिप्रदानाय । कस्मादेशादिहागतः ॥

विक्रम-
चरित्रं
६९

॥ ५० ॥ कस्य दूतोऽथवा कस्मिन् । स्थाने गच्छसि मानव ॥ व्यक्तं वद ममाग्रे त्व-मसि रात्रिं च-
रोऽथवा ॥ ५१ ॥ श्युक्तः स क्रुधाध्मातो । भृकुटीजीषणाननः ॥ मदत्रयेण मत्तांगो । महीशंप्र-
त्यवोचत ॥ ५२ ॥ मत्तातु मदिरामत्तः । प्रमत्तो धनगर्वितः ॥ उन्मत्तः स्त्रीमदांधश्च । मदत्रयमु-
दाहृतं ॥ ५३ ॥ कन्यकुब्जनरेन्द्रस्य । भृत्योऽहं नस्वर्मणः ॥ यस्य प्रतापदावाप्तौ । पतंगाः सर्वभूमि-
पाः ॥ ५४ ॥ स रुष्टो यमरूपोऽस्ति । हृष्टः कटपद्मोपमः ॥ तस्य प्रतिशरीरोऽस्मि । गर्विष्टोऽहं प-
राक्रमी ॥ ५५ ॥ वराक रंक किं मे त्वं । पृष्ठस्यागमकारणं ॥ जंबूको मृगराजस्य । मुधा स्पर्धा
करोति किं ॥ ५६ ॥ रे चौरार्पयः पेटं मे । कथं मर्तुं च वांछसि ॥ मृगेंद्रस्य समीपे मे । त्वं खड्ग
मृगपोतकः ॥ ५७ ॥ इति गर्वयुतं तस्य । दूतो वचनमब्रवीत् ॥ अर्कतूलनिभं जातं । नृपचेतसि
तत्परं ॥ ५८ ॥ इत्युक्त्वा विस्ते तस्मिन् । विक्रमोऽवग्नृपोत्तमः ॥ स्वास्याद्यः स्वगुणान् वक्ति । ज्ञे-
योऽसावधमाधमः ॥ ६० ॥ उक्तं च—न सौख्यसौभाग्यकरं जनानां । स्वास्येन वै स्वीयगुणप्रका-
शनं ॥ गुणास्तु राजन्ति परोदिता हि । संसत्सु मौनाब्जगुणोज्ज्वलानां ॥ ६१ ॥ गुणिनि गुणज्ञो
रमते । नाऽगुणिनि गुणयुक्तस्य परितोषः ॥ अक्षिरेति वनात्कमलं । न दर्दुरस्त्वेकवारमपि ॥

विक्रम-
चरित्रं
१०

॥ ६२ ॥ गुणा गुणज्ञेषु गुणीभवन्ति । ते निर्गुणं प्राप्य ज्वन्ति दोषाः ॥ सुस्वादतोयाः प्रवहन्ति न-
द्यः । समुद्रमासाद्य ज्वन्त्यपेयाः ॥ ६३ ॥ नागुणी गुणिनं वेत्ति । गुणी गुणिषु मत्सरी ॥ गुणी
च गुणरागी च । विरलः सरलो जनः ॥ ६४ ॥ पुरा श्रेष्ठी वराकोऽभू—दसंतपुरपत्तने ॥ पराक्र-
मेण तत्साम्य—स्त्वं मे चेतसि वर्तसे ॥ ६५ ॥ ज्ञो जनावसरेऽन्येद्यु—र्जितः पर्पटः स्त्रिया ॥
श्रेष्ठिना च समुदाय । मुष्टिना शतधा कृतः ॥ ६६ ॥ श्रेष्ठिनो लवणं सापि । चोत्तारयति नर्मतः
॥ हृदि विषादमापन्ना । दृष्ट्वा पत्युः पराक्रमं ॥ ६७ ॥ ज्ञासि तथाविधस्त्वं मे । यथा स श्रेष्ठिनंदनः
॥ नृपोक्तमिति श्रुत्वा स । करवालं करेऽकरोत् ॥ ६८ ॥ स्मर चौरैष्टदेवं ते । तृणं दंतैर्गृहाण वा
॥ नत्वा मत्पादौ रक्तं स्व—मन्यथा मृत्युमाप्स्यसि ॥ ७१ ॥ इति तद्वचसः प्रांते । विक्रमेण हतो
हृदि ॥ पपात सहसा भूमौ । जीवान्मुक्तश्च वेगतः ॥ ७२ ॥ विक्रमार्कस्ततस्तस्य । रूपं कृत्वा यथा-
तथं ॥ गृहीत्वा पेटिकां तां च । रज्ज्वाधश्च समागतः ॥ ७३ ॥ पेटिपाणिं नरं दृष्ट्वा । जगाद रत्न-
मंजरी ॥ आरुह्य गम्यते करभीं । घटीयोजनगामिनीं ॥ ७४ ॥ लुब्धिकां सज्जीकृत्यासौ । तां च-
टाय सपेटिकां ॥ त्वरितं चालयामास । विक्रमो मालवंप्रति ॥ ७५ ॥ रत्नमंजर्यथोऽवादी—न्मार्गोऽ-

विक्रम-

चरित्रं

७१

यं पूर्वदिग्गतः ॥ नरखर्मपुरं याम्यां । किं गच्छसि दिगंतरं ॥ ७६ ॥ तयेत्युक्ते नृपः प्राह । रोषारु-
णविलोचनः ॥ अयं मार्गः सुखग्राह्यो । दुःखग्राह्यः परः खडु ॥ ७७ ॥ पूर्वयाम्यदिशोः किं ते ।
वर्तते नु प्रयोजनं ॥ यत्र यायुष्मिका ह्येषा । तत्रारूढाध्वनि व्रज ॥ ७८ ॥ अथ नृपंप्रति प्राह ।
सा दूना रत्नमंजरी ॥ किं नु त्वया गृहीतास्मि । कृत्वाहं क्रयविक्रयं ॥ ७९ ॥ नूनं त्वं च वदन्नेवं ।
न भृत्यो नरखर्मणः ॥ आराधयंति यद्भृत्याः । स्वामिवत्स्वामिवल्लज्जां ॥ ८० ॥ विराधयंति ये वा-
चा । भृत्याः स्वस्वामिवल्लज्जां ॥ तेषां तु नरके घोरे । वासो ऋवति निश्चितं ॥ ८१ ॥ चाक्षयस्वो-
ष्मिकां याम्यां । नरखर्मपुरंप्रति ॥ नृपः प्रोवाच हे भद्रे । चल त्वं मौनधारिणी ॥ ८२ ॥ कः स्वा-
मी नरखर्मा ते । को भृत्यो नरखर्मणः ॥ खेडाचारी नभोगामी । द्यूतकारोऽस्मि निर्दयः ॥ ८३ ॥
इति तस्य वचः श्रुत्वा । तप्तलोहोपमं हृदि ॥ विललाप विषणा सा । गद्गदस्वरभाषिणी ॥ ८४ ॥
जयाकुला भयत्रांता । जाग्यहीनोजयच्युता ॥ हा मुधा दुष्टदैवेन । पातिताहं दरोदधौ ॥ ८५ ॥
विलापमिति कृत्वा सा । जगाद नरनायकं ॥ कुत गंतासि मां लात्वा । सपेयं वद धूर्तक ॥ ८६ ॥
सोऽज्यधात् शृणु राजेड—युत्रिके कमलानने ॥ पुराकृतेन पापेन । पतिता त्वं करे मम ॥ ८७ ॥

विश्रम- अहं हारितसर्वस्वो । मुक्त्वा ज्ञार्यो निजे पणो ॥ तडोटनाय चायात—स्रंवावत्यां धनापहः ॥७७॥
चरित्रं दास्यामि द्यूतकारेभ्यः । पेटामध्यस्थितं धनं ॥ त्वां च दत्त्वा निजां ज्ञार्यो । मोचयिष्यामि मानि-
७२ नि ॥ ७७ ॥ सावदत्कास्ति ते ज्ञार्यो । ज्ञाग्यहीनस्य भो वद ॥ सोऽवकंटकभिद्धस्य । समीपे त्व-
धमेऽस्ति सा ॥ ७८ ॥ पतीयसि यदि त्वं मां । तदा त्वामेव गेहिनीं ॥ करोमि द्यूतकारोऽहं । त्य-
क्त्वा तां शुभलोचने ॥ ७९ ॥ तत् श्रुत्वा चिंतयामास । कुमारी रत्नमंजरी ॥ हा दैवाद् द्यूतकारो-
ऽयं । कथं मे मिलितः पतिः ॥ ८० ॥ उक्तं च—जूअरीधर रीधडी । मांकडकंठे हार ॥ घेली-
माथे बेडडुं । रहे केटली वार ॥ ८१ ॥ दमयंती नलनखेरं । राणी तजी निरधार ॥ पांडव पां-
चाली तजी । ए जुगारी आचार ॥ ८२ ॥ द्यूतं सदैव व्यसनं हि यस्य । आरद्दकाणां लकुटप्र-
पाताः ॥ सदैव तस्योपरि संपतंति । हा द्यूतकारं शतधा धिगस्तु ॥ ८३ ॥ इति ध्यात्वा विषणा
सा । जगाद् नृपशेखरं ॥ अहो मे प्राक्कृतं कर्म । फलभोगे समागतं ॥ ८४ ॥ उदयति यदि
ज्ञानुः पश्चिमायां दिशायां । विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायां ॥ प्रचलति यदि मेरुः शीततां
याति वह्नि—स्तदपि न चलतीयं ज्ञाविनी कर्मरेखा ॥ ८५ ॥ कर्मणो हि प्रधानत्वं । किं कुर्वति

विक्रम-
चरित्रं
७३

शुभा ग्रहाः ॥ वशिष्टदत्तलम्बोऽपि । रामः प्रव्रजितो वने ॥ २६ ॥ ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो
ब्रह्मांडभांडोदरे । विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तः सदा संकटे ॥ रुद्रो येन कपालपाणिपुटके जि-
ह्वाटनं कारितः । सूर्यो ब्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ २७ ॥ क्व च हरिचंद्रः क्वांत्य-
जदास्यं । क्व पृथुसूनुः क्व च नटलास्यं ॥ क्व च वनकण्ठं क्वासौ रामः । कट रे विकटो विधिपरि-
णामः ॥ २८ ॥ किं करोमि क्व गत्वामि । कस्याग्रे पूत्करोम्यहं ॥ पितुर्गृहं सखीस्नेहो । नरवर्मा त्र-
यं गतं ॥ २९ ॥ एकभ्रष्टो जवत्येकः । परश्रोत्रयत्रष्टकः ॥ अहं तु सर्वथा त्रष्टा । जाता स्वकर्मदो-
षतः ॥ ३० ॥ पितुर्गृहं गतं चाद्यं । कन्यकुब्जाधिपो गतः ॥ सख्युक्तो विक्रमादित्यो । दूरस्थः सो-
ऽपि सांप्रतं ॥ ३१ ॥ मा चिंतयसि रे चित्त । खेदं किञ्चिन्मनागपि ॥ ललाटे लिखितं यच्च । भ-
विष्यति तदेव हि ॥ ३२ ॥ यो मे गर्जगतस्यापि । वृत्तिं कटिपतवान् खड्गु ॥ स एव सांप्रतं नूनं ।
चिंतां मे हि विधास्यति ॥ ३३ ॥ नूपः प्रोवाच हे जडे । का सखी तव वर्तते ॥ उक्तो ययास्ति
ते चित्त—चौरको विक्रमाधिपः ॥ ३४ ॥ श्लुक्ते सुमुखी प्राह । द्यूतकार वचः शृणु ॥ महाविद्या-
वती श्रेष्ठा । नारीवृंदोत्तमास्ति या ॥ ३५ ॥ देवदानवगंधर्वै—मर्न्यते नितरां हि या ॥ सा देव-

विभ्र.म-
चरित्रं
७४

दमनीनाम्ना । विक्रमार्कस्य गेहिनी ॥ १३ ॥ इति वार्ता प्रकुर्वाणौ । राजकन्यावनीप्रभू ॥ देशसी-
मां व्यतिक्रम्य । प्रापतुः पावकं गिरिं ॥ १४ ॥ उद्याने तत्पुरासन्ने । नन्दनोद्यानसन्निभे ॥ करभीं
स्थापयामास । प्रभातसमये नृपः ॥ १५ ॥ देवताराधनं कृत्वा । नमस्कृत्य गुरुन् तथा ॥ नृपो जि-
नं हृदि ध्यात्वा । कृत्यं प्राज्ञातिकं व्यधात् ॥ १६ ॥ दृष्ट्वा तत्र स चायातं । चारणश्रमणद्वयं ॥ ह-
र्षप्रकर्षपूरेण । त्रिधाशुश्रूया ननाम तत् ॥ १७ ॥ उपविश्य तथापृष्ठ—न्मुनी राजा स हर्षितः ॥
कुतो युवां समायातौ । क्व तीर्थे च गमिष्यथः ॥ १८ ॥ यौवने च कथं कस्मा—द्भवद्भ्यां व्रतमा-
दृतं ॥ कथं वैराग्यमापन्नं । संसारार्णवतारकं ॥ १९ ॥ उक्तं च—शैशवेऽभ्यस्तविद्याश्च । यौवने
विषयेक्षिणः ॥ वार्धके धृतचारित्राः । संतो हि विदिता भुवि ॥ २० ॥ प्रथमे वयसि नाधीतं । द्वि-
तीये नार्जितं धनं ॥ तृतीये नार्जितो धर्म—श्चतुर्थे किं करिष्यति ॥ २१ ॥ मुनिर्जगाद ज्ञो राज-
न् । सत्यमुक्तं त्वया पुनः ॥ लौकिकव्यवहारोऽयं । न शास्त्रोक्तमिदं वचः ॥ २२ ॥ उक्तं च—
बाढ्य एव चरेद्धर्म—मनित्यं खलु जीवितं ॥ फलानामिव पक्वानां । देहनाशो हि निश्चितः ॥ २४ ॥
यतः—संजारागजलबुब्बुवोवमे । जीविण्य जलबिंदुचंचले ॥ जुवणे य नर्श्वेगसन्निभे । तहवि

विक्रम-
चरित्रं
७५

जीव किमयं न बुप्रसि ॥ २५ ॥ उत्र्यणं शुवणकमणं । अडमणं एगदिवसमग्रंमि ॥ सूरस्सवि ति-
न्नि गर्ई । का गणणा इत्थरलोत्थस्स ॥ २६ ॥ यत्प्रातस्तन्न मध्याह्ने । यन्मध्याह्ने न तन्निशि ॥
निरीदयते जवेऽस्मिन् ही । पदार्थानामनित्यता ॥ २७ ॥ शरीरं देहिनां सर्व—पुरुषार्थनिबंधनं ॥
प्रचंडपवनोद्धूत—घनाघनविनश्वरं ॥ २८ ॥ कल्लोलचपला लक्ष्मीः । संगमाः स्वप्नसन्निजाः ॥ वा-
तव्यतिकरोत्क्षिप्त—तूलतुल्यं च यौवनं ॥ २९ ॥ जीयं जलविंडुसमं । संपत्तीन् तरंगलोलान् ॥
सुवणयसमं च पिमं । को धम्मविलंबणं कुणइ ॥ ३१ ॥ अनित्यानि शरीराणि । विज्जवो नैव
शाश्वतः ॥ धर्मरत्नेन यो हीनः । स हीनः सर्ववस्तुषु ॥ ३२ ॥ अहो संसारजालस्य । विपरीतः क्रि-
याक्रमः ॥ क्षणेन दृश्यते रम्य—मरम्यं भवति क्षणात् ॥ ३३ ॥ जवारण्यं मुक्त्वा यदि जिगमिषु-
र्मुक्तिनगरीं । तदानीं मा कार्षीर्विषयविषवृक्षेषु वसतिं ॥ यतश्चायाप्येषां प्रथयति महामोहमचिरा-
दयं जंतुर्यस्मात्पदमपि न गंतुं प्रभवति ॥ ३४ ॥ संसारासारतां ज्ञात्वा । राज्यं त्यक्त्वा महाद्भुतं ॥
सर्वसंगपरित्यागा—दस्मान्निर्वृतमादृतं ॥ ३५ ॥ चारित्र्येण विहीनः । श्रुतवानपि नो प्रशस्यते स-
द्भिः ॥ शीतलजलसंपूर्णः । कुलजैश्चांडालकूप इव ॥ ३६ ॥ संसारमार्गे भ्रमतोऽस्य जंतोः । पूर्वा-

विद्यम-

चरित्रं

७६

जितानल्पकुकर्मयोगात् ॥ एकः खड्गु तीर्थकरप्रणीतो । धर्मो हि ज्ञेयोऽत्र शरण्यरूपः ॥ ३७ ॥ यच्च
पृष्टं त्वया भूप । कुतो युवां समागतौ ॥ अस्मत्स्थानस्वरूपं त्वं । सावधानतया शृणु ॥ ३८ ॥ दे-
शा हि लोकविख्याता । ब्रमंति यत्र देहिनः ॥ यथा बंगतिलंगांड-कलिंगकन्यकुब्जकाः ॥ ३९ ॥
तत्त्वतो मे शृणु राजन् । भवागमनकारणं ॥ निगोदानंतकायानां । मध्ये पूर्वमहं स्थितः ॥ ४० ॥
स द्विधानंतकायोऽपि । सूक्ष्मवादरचेदतः ॥ सूक्ष्मो द्विधा ह्यपर्याप्तः । पर्याप्तोऽपि भवेत्त्रमात् ॥ ४१ ॥
अपर्याप्तो द्विधा ज्ञेयो । जघन्योत्कृष्टभेदतः ॥ एवं चतुर्धा सूक्ष्मश्च । निगोदोऽनंतकायकः ॥ ४२ ॥
एवं स्थितिविशेषेण । बादरोऽपि चतुर्विधः ॥ तत्र ब्रांतः क्रमेणाहं । मरणोत्पत्तिप्रयोगतः ॥ ४४ ॥
अनंतकालं तत्राहं । ब्रांतः स्थितिविशेषतः ॥ सहमानो बहुधा भेद-भेदनादिपरंपरां ॥ ४५ ॥ द्वा-
त्रिंशद्भेदतः ख्याताः । सिद्धांतेऽनंतकायकाः ॥ शूच्यग्रेऽनंतजीवानां । तत्र स्थानं प्रवर्तते ॥ ४६ ॥
अथ जीवा द्विधा ज्ञेया । मुक्तसंसारिणेदतः ॥ अनादिनिधनाः सर्वे । ज्ञानदर्शनलक्षणाः ॥ ४७ ॥
मुक्ता ह्येकस्वभावाः रयु-जन्मादिक्लेशवर्जिताः ॥ अनंतदर्शनज्ञान-वीर्यानंदमयाश्च ते ॥ ५० ॥
संसारिणो द्विधा जीवा-स्त्रसस्थावचेदतः ॥ द्वात्रपि तौ द्विधा पर्या-सापर्याप्तविशेषतः ॥ ५९ ॥

विक्रम- पर्याप्तयस्तु षड्भिः । पर्याप्तत्वनिबंधनं ॥ आहारो वपुरक्षाणि । प्राणा भाषा मनोऽपि च ॥ ६० ॥
 चरित्रं स्युरेकाद्विकलाद्—पंचाक्षाणां शरीरिणां ॥ चतस्रः पंच षड् वापि । पर्याप्तयो यथाक्रमात् ॥ ६१ ॥
 ७७ एकाक्षाः स्थावरा भूम्यप्—तेजोवायुमहीरुहः ॥ तेषां तु पूर्वे चत्वारः । स्युः सूक्ष्मा वादरा अपि
 ॥ ६२ ॥ प्रत्येकाः साधारणाश्च । द्विप्रकारा महीरुहः ॥ प्रत्येका वादरा एवं । ते भवन्ति चतुर्विधाः
 ॥ ६३ ॥ पर्याप्तापर्याप्ताश्चेति । जघन्योत्कृष्टभेदतः ॥ साधारणा द्विधा ज्ञेयाः । सूक्ष्मवादरसंज्ञया ॥
 ॥ ६४ ॥ पर्याप्तापर्याप्तोत्कृष्ट—जघन्यस्थितितोऽष्टधा ॥ एवमेकैर्द्वियभेदा—श्चत्वारिंशच्चतुर्युताः ॥
 ॥ ६५ ॥ तेष्वेकैर्द्वियकेष्वेवं । त्रान्तोऽहं बहुवारकं ॥ प्रेरितः कर्मराजेन । सहमानो विविधापदं ॥
 ॥ ६६ ॥ त्रसा द्वित्रिचतुःपंचे—द्रियत्वेन चतुर्विधाः ॥ तत्र पंचेन्द्रिया द्वेधा । संज्ञिनोऽसंज्ञिनोऽपि
 च ॥ ६७ ॥ शिद्धोपदेशालापान् ये । जानन्ते तेऽत्र संज्ञिनः ॥ संप्रवृत्तमनःप्राणा—स्तेन्योऽन्ये
 स्युरसंज्ञिनः ॥ ६८ ॥ स्पर्शनं रसनं घ्राणं । चक्षुः श्रोत्रमितीन्द्रियं ॥ तस्य स्पर्शो रसो गंधो । रूपं
 शब्दश्च गोचरः ॥ ६९ ॥ द्वीन्द्रियाः कृमयः शंखा । गंरूपदा जलौकसः ॥ कपर्दशुक्तिकाद्याश्च ।
 विविधाः कृमयो मताः ॥ ७० ॥ यूका मत्कुणमत्कोट—द्विधाद्यास्त्रीन्द्रिया मताः ॥ पतंगमद्विकाभुं-

विक्रम-

चरित्रं

७८

ग—दंशाद्याश्चतुरिन्द्रियाः ॥ ७१ ॥ तिर्यग्योनिजवाशेषा । जलस्थलखचारिणः ॥ नारका मानवा
देवाः । सर्वे पंचेन्द्रिया मताः ॥ ७२ ॥ मनोज्ञाषाकायबल—त्रयमिन्द्रियपंचकं ॥ आयुरुब्ध्वासनिः
श्वासा । इति प्राणा दश स्मृताः ॥ ७३ ॥ सर्वजीवेषु देहायु—रुब्धासा इंद्रियाणि च ॥ विकला-
संज्ञिनां भाषा—पूर्णानां संज्ञिनां मनः ॥ ७४ ॥ लपपातज्जवा देवा । नारका गर्भजाः पुनः ॥ ज-
रायुपोतांडज्जवाः । शेषाः संमूर्धनोद्भवाः ॥ ७५ ॥ संमूर्धिनो नारकाश्च । जीवाः पापा नपुंसकाः ॥
देवाः स्त्रीपुंसवेदाः स्यु—वेदत्रयजुषः परे ॥ ७६ ॥ सर्वे जीवा व्यवहार्य—व्यवहारितया द्विधा ॥ सू-
क्ष्मा निगोदा एवांस्या—स्तेन्योऽन्ये व्यवहारिणः ॥ ७७ ॥ इह लक्षाणि योनीना—मशीतिश्चतुरु-
त्तरा ॥ सर्वज्ञोक्ता हि शास्त्रेषु । सर्वेषामपि जन्मिनां ॥ ७८ ॥ एकाद्वा बादराः सूक्ष्माः । पंचाद्वाः
संज्ञ्यसंज्ञिनः ॥ सद्द्विविचतुरद्वाश्च । पर्याप्ता इतरेऽपि च ॥ ७९ ॥ एतानि जीवस्थानानि । जिनो-
क्तानि चतुर्दश ॥ मार्गणा अपि तावंत्यो । ज्ञेयास्ता नामतो यथा ॥ ८० ॥ गतीन्द्रियवपुर्योग—
वेदज्ञानक्रुधादयः ॥ संयमाहारदृग्गेश्या—भव्यसम्यक्त्वसंज्ञिनः ॥ ८१ ॥ मिथ्यादृष्टिमास्वादन—स-
म्यग्मिथ्यादृशोऽपि च ॥ अविशतिसम्यग्दृष्टि—विशतोऽविशतोऽपि च ॥ ८२ ॥ प्रमत्तश्चाप्रमत्तश्च । नि-

विक्रम-
चरित्रं
७९

वृत्तिवादरस्तथा ॥ अनिवृत्तिवादरश्चा—पि सूक्ष्मसंपरायकः ॥ ८६ ॥ ततः प्रशांतमोहश्च । क्षीणमो-
हश्च योगवान् ॥ अयोगवानिति गुण—स्थानानि स्युश्चतुर्दश ॥ ८७ ॥ मिथ्यादृष्टिर्भवेन्मिथ्या—
दर्शनस्योदये सति ॥ गुणस्थानत्वमेतस्य । ऋकत्वाद्यपेक्षया ॥ ८८ ॥ मिथ्यात्वस्यानुदयेऽनं—
तानुबंध्युदये सति ॥ सास्वादनसम्यग्दृष्टिः । स्यादुत्कर्षात् षडावल्लिं ॥ ८९ ॥ सम्यक्त्वमिथ्यात्वयो-
गा—न्मुहूर्तं मिश्रदर्शनं ॥ अविस्तसम्यग्दृष्टि—प्रत्याख्यानकोदये ॥ ९० ॥ विस्ताविस्तस्तु स्यात् ।
प्रत्याख्यानोदये सति ॥ प्रमत्तः संयमी प्राप्त—संयमो यः प्रमाद्यति ॥ ९१ ॥ सोऽप्रमत्तः संयतो यः
। संयमी न प्रमाद्यति ॥ उच्चावपि परावृत्त्या । स्यातामंतर्मुहूर्ततः ॥ ९२ ॥ कर्मणां स्थितिघातादी-
—नपूर्वान् कुरुते यतः ॥ तस्मादपूर्वकरणः । क्षपकः शमकश्च संः ॥ ९३ ॥ यद्वादरकषायाणां ।
प्रविष्टानां मिथोमिथः ॥ परिणामा निवर्तते । निर्वृत्तिवादरोऽपि संः ॥ ९४ ॥ परिणामा निवर्तते ।
मिथोमिथः प्रयत्नतः ॥ अनिवृत्तिवादरः स्यात् । क्षपकः शमकोऽपि संः ॥ ९५ ॥ लोभान्निधः संप-
रायः । सूक्ष्मकिट्टीकृतो यतः ॥ स सूक्ष्मसंपरायः स्यात् । क्षपकः शमकोऽपि संः ॥ ९६ ॥ अथो-
पशांतमोहः स्या—न्मोहस्योपशमे सति ॥ मोहस्य तु दये जाते । क्षीणमोहः प्रवक्ष्यते ॥ ९७ ॥

विभ्र.म-

चरित्रं

८०

सयोगकेवली घाति—क्षयादुत्पन्नकेवलः ॥ योगानां तु क्षये जाते । स एवायोगकेवली ॥ ७८ ॥
इति संसारमार्गोऽयं । ज्वल्यस्य ज्वलसागरे ॥ गतागतं प्रकुर्वति । यत्र संसारिणः समे ॥ ७९ ॥
पुङ्गवानां परावर्ता । बहवोऽपि मया कृताः ॥ सद्भाग्ययोगतः सम्यग् । तत्त्वं प्राप्तं तथाधुना ॥ ८० ॥
पंचेन्द्रियत्वं मानुष्य—मार्थं देशं वरे कुत्रे ॥ जन्म लब्ध्वा बोधिबीजं । प्राप्तं चारित्रमुत्तमं ॥ १ ॥
त्यक्त्वा राज्यं धनं धान्यं । ज्ञात्वा संसारचेष्टितं ॥ गुरोरनुज्ञया तीर्था—न्नमामि वसुधास्थितान् ॥ २ ॥
तीर्थानामुत्तमं तीर्थं । सिद्धिदं सर्वकामदं ॥ श्रीशत्रुंजयनामास्ति । मोक्षमार्गप्रकाशकं ॥ ३ ॥ अ-
स्यामेवावसर्पिणा—मयोध्यानगरे शुभे ॥ ईद्वक्त्रकुवंशसंजातो । युगलाचारवारकः ॥ ४ ॥ श्रीम-
न्नाभिकुलोत्तंसो । विनीतापुरनायकः ॥ पंचशतधनुःकायः । स्वर्णान्नो वृषलांठनः ॥ ५ ॥ चतुरशीति-
लक्षाणां । पूर्वाणां मध्यतस्तथा ॥ विंशतिपूर्वलक्षाणि । कुमारत्वे जिनः स्थितः ॥ ६ ॥ त्रिषष्टिल-
क्षापूर्वान् स । राज्यं कृत्वा महार्द्धकः ॥ दानं सांवत्सरं दत्त्वा । जग्राह चरणं वरं ॥ ७ ॥ वर्षाते स्वी-
यपौत्रस्य । गृहे कृत्वा च पारणं ॥ गते वर्षसहस्रे च । केवलज्ञानमाश्रितः ॥ ८ ॥ उत्पन्ने केवल-
ज्ञाने । देशनायां जगद्गुरोः ॥ प्रव्रजितं भरतस्य । पुत्राणां शतपंचकं ॥ ९ ॥ सप्तशती च पौत्रा-

विक्रम-
चरित्रं
७१

णां । दीक्षिता भरतस्य तु ॥ अन्येऽपि बहवो भव्या । लेजिरे चरणं वरं ॥ १० ॥ विहसन् स्वाम्य-
योध्यायां । गणेशैः परितो वृतः ॥ विश्वविश्वजनानंद—दायकः समुपागतः ॥ ११ ॥ जगाम ऋ-
तो नाथं । वंदितुं विनयान्वितः ॥ पुंडरीकं मुनिं दृष्ट्वा । तत्र दुर्बलतां गतं ॥ १२ ॥ युग्मं ॥ पप्र-
ठ स्वामिनं भक्त्या । कथं मे दुर्बलः सुतः ॥ स्वामी तु कथयामास । खिद्यतेऽयं सुतस्तव ॥ १३ ॥
भस्तोऽप्यवदत्स्वामिन् । गृहीतं व्रतमुत्तमं ॥ शत्रौ मित्रे समे ज्ञाते । कथं खेदोऽस्य जायते ॥ १४ ॥
जगाद ऋतं स्वामी । लक्ष्मैरेकोत्तरैर्नैवैः ॥ निवृद्धं कर्म सत्तायां । स्थितं ह्युदयमागतं ॥ १५ ॥
ऋतः स्वामिनं प्राह । केनेदं तपसा विज्ञो ॥ याति कर्म क्षयं दत्त्वा । सिद्धिं शाश्वतसौख्यदां ॥
॥ १६ ॥ जगदीशो जगादाथ । श्रीशत्रुंजयपर्वते ॥ संल्लेखनां करोत्येष । तदा यायात् शिवं द्रुतं
॥ १७ ॥ श्रुत्वेति पुंडरीकोऽथ । मुनिभिः पंचकोटिभिः ॥ युतो गतस्तत्र तीर्थे । मुक्तिं प्राप्तोऽविनश्व-
रं ॥ १८ ॥ उक्तं च—पद्योपमसहस्रैकं । ध्यानाल्लक्ष्मणप्रहात् ॥ दुःकर्म क्षीयते शत्रुं—जये
चेति जिनोऽवदत् ॥ १९ ॥ शत्रुंजये गिरौ दृष्टे । ह्यसंख्यभवपातकं ॥ नाशं प्रयाति गारुड—मं-
त्रेणैवाहिजं विषं ॥ २० ॥ पुंडरीकमुखा यत्र । मुनयः पंचकोट्यः ॥ सिद्धा नमि विनम्याद्या । जि-

विश्वम- तात्मानो द्विकोटयः ॥ २२॥ अविडो वालिखिलश्च । साधुजिर्दशकोटिभिः ॥ प्रद्युम्नः शांबकः सि-
 चरित्रं दौ । सार्धं सार्धत्रिकोटिभिः ॥ २३॥ पांडवा नारदा मुक्ताः । शुकसेलसूरयः ॥ निर्वृत्तो जस्तो
 ७२ रामो—ऽपरे दशरथात्मजाः ॥ २४॥ को मीयेदंगुलैर्व्योम । को वा नीरं समुद्रजं ॥ श्रीशत्रुंजय-
 संसिद्धान् । गणयेदमरोऽपि कः ॥ २५॥ अस्मिन् शत्रुंजये तीर्थे । राजन् याता मया कृता ॥ अ-
 थाहं सर्वशृंगेषु । यात्रां कर्तुमिहागतः ॥ २६॥ यथा रैवतशृंगं च । तथायं पावको गिरिः ॥ सिद्ध-
 क्षेत्रस्य ज्ञातव्यं । सिद्धानां स्थानमुत्तमं ॥ २७॥ उक्तं च—रामसूत्र्या दुन्नि जणा । लाडनरिंदा
 य पंचकोटीन् ॥ पावाश्च सेलसिहरे । सिद्धिं गया ते नमंसामि ॥ २८॥ मुनी तीर्थं च नत्वाथ ।
 चचालाग्रे नृपोत्तमः ॥ नदीगिरिगुहाकीर्णा । प्राप्तो ज्ञीमां महाद्वीं ॥ २९॥ वराहव्याघ्रसिंहादि—
 दृष्टव्यालैकशृंगिकैः ॥ घूकघूत्कारवृंदैश्च । सा बभूवातिभीषणा ॥ ३०॥ तत्र क्षुधापिपासार्त्ता । रो-
 षारुणविलोचनः ॥ मनुष्यगंधमाघ्राय । सिंह एकः समाययौ ॥ ३१॥ सिंहनादं ततः श्रुत्वा । भ-
 यार्त्ता रत्नमंजरी ॥ जगादोच्चैः समायातं । हा कष्टं प्राणनाशकं ॥ ३२॥ रक्षकः कोऽपि नास्त्यत्र ।
 महाद्व्यां महाजटः ॥ स्त्रीहरणे हि शूरोऽयं । कातरः सिंहमारणे ॥ ३३॥ इति मर्मवचः श्रुत्वा ।

विक्रम-
 चरित्रं
 ७३

विक्रमार्को महीपतिः ॥ बाणमारोपयामास । कोदंडे शब्दवेधकं ॥ ३७ ॥ संस्थाप्य करभीं सोऽथ
 । मुमोच धनुषः शरं ॥ शरेण विद्धः सिंहोऽपि । पपात सहसा भुवि ॥ ३८ ॥ विक्रमो विक्रमी भू-
 प—स्ततोऽवर्त् रत्नमंजरीं ॥ सिंहदेहस्थितं बाणं । जयं त्यक्त्वा समानय ॥ ३९ ॥ गता सा कंप-
 मानांगी । पराधीना कुमारिका ॥ दृष्ट्वा मृगारिं निर्जीवं । बाणं लात्वा समाययौ ॥ ४० ॥ दत्त्वा
 नृपाय तं बाणं । तत्रस्था सा व्यचिंतयत् ॥ द्वात्रिंशद्वृक्षोपेतः । कोऽप्ययं सुजगाग्रणीः ॥ ४१ ॥
 कदाचिद्विक्रमो राजा । ज्ञाग्यसंयोगतो जवेत् ॥ तदा मे फलितं बीजं । पूर्वपुण्यदुसंजवं ॥ ४२ ॥
 इति चिंतातुरां तां स । समादाय नृपोत्तमः ॥ गिरिमार्गमतिव्रम्य । प्राप रत्नपुरं पुरं ॥ ४३ ॥ त-
 स्योद्याने विपणः स । बध्वा करञ्जिकां तरौ ॥ क्षणमेकं तु सुष्वाप । तले तस्यैव शीतले ॥ ४४ ॥
 करोम्यहं क्षणं निद्रां । सावधानतया त्वया ॥ चिंतनीयोष्णिका तावत् । पुनः पेट्रसमन्विता ॥ ४५ ॥
 मृगेंद्रमारणं कस्य । न कथ्यं रत्नमंजरि ॥ त्वया चात्रोपवेष्टव्यं । यावन्निद्रां करोम्यहं ॥ ४६ ॥
 युग्मं ॥ श्लुत्वा सोऽथ सुष्वाप । भयार्ता रत्नमंजरी ॥ वनं विलोकयामास । श्वापदध्वनिसंकुलं ॥
 ॥ ४७ ॥ अथ निद्रावशं प्राप्तं । विलोक्य वसुधाधिपं ॥ पदोर्विलोकयामास । लक्षणाणि नृपस्य

विक्रम- सा ॥ ५१ ॥ अंगुष्ठमध्यतो रेखां । पादमध्यानुगामिनीं ॥ शंखचक्रांकुशयुतां । दृष्ट्वा चित्ते चम-
 चस्त्रिं कृता ॥ ५२ ॥ असौ नूनं विक्रमार्को । मात्रवेशो महाबलः ॥ सखीप्रोक्तः समस्त्येव । लक्ष्मणैश्चो-
 पलक्षितः ॥ ५३ ॥ तस्मिन्नवसरे तस्या । वामलोचनहस्तयोः ॥ शुभ्रदं स्फुरणं चैव । समकालम-
 ७४ जायत ॥ ५४ ॥ उक्तं च—शिरसः स्फुरणे राज्यं । बाहोश्च प्रियमेलकः ॥ चक्षुषः स्फुरणे प्रीति-
 रधरस्या प्रियागमः ॥ ५५ ॥ नरस्य दक्षिणांगानि । प्रोक्तानि परमर्षिभिः ॥ विपरीतानि नारी-
 णां । ज्ञातव्यान्यत्र कोविदैः ॥ ५६ ॥ निश्चित्य विक्रमादित्यं । तं नूनं हर्षिनाथ सा ॥ भर्तारं म-
 नसा कृत्वा । पादसंवाहनं व्यधात् ॥ ५७ ॥ ततो राजा जजागार । क्षुधार्त्तश्च व्यचिंतयत् ॥ श्रुत्वा
 नगरमध्येऽह—मस्यै भोज्यं समानये ॥ ५८ ॥ एनां कुत्रापि मुंचामि । सपेटां निर्जने वने ॥ य-
 धेमां कोऽपि नो वेत्ति । साप्यथो क्व गमिष्यति ॥ ५९ ॥ तत्रास्त्येको महातुंगः । प्रासादो मेरु-
 सन्निभः ॥ तन्मध्यमंरूपे मुक्त्वा । तां जगाम नृपः पुरं ॥ ६० ॥ कांदविकापणे गत्वा । श्रुत्वा र-
 सवतीं वरां ॥ गृहीत्वा तत्कृते भोज्यं । यावद्द्रुपः समाययौ ॥ ६१ ॥ तावद्भुष्ठीं च पेटां तां । ता-
 मपि रत्नमंजरीं ॥ न पश्यतिस्म तत्रासौ । विस्मयाकुलमानसः ॥ ६२ ॥

विक्रम-
चरित्रं
७५

इति ज्ञात्वा विषणोऽसौ । तरुव्रष्टो यथा कपिः ॥ अभूत्कर्तव्यमूढात्मा । दणमात्रं महीपतिः
॥ ६३ ॥ पूर्वस्यां पश्चिमायां च । दक्षिणस्यां दिशि पदं ॥ विलोकितं नरेन्द्रेण । तच्छुद्धिं नाप्तवान्
परं ॥ ६४ ॥ एषा गता पुरीमध्ये । खेड्या वा भविष्यति ॥ द्वित्राण्यतो दिनान्यत्र । स्थित्वा तां
शोधयाम्यहं ॥ ६५ ॥ यदा लब्धा तदा श्रेष्ठं । न लब्धा चेत्तदा मया ॥ त्रंवावत्यां नगर्यां हि ।
गंतव्यं सर्वथा पुनः ॥ ६६ ॥ विलोक्यः कान्यकुब्जो वा । देशः श्रीनखर्मणः ॥ कदाचिद्धि न्रवे-
त्तत्र । गता सा रत्नमंजरी ॥ ६७ ॥ इति निश्चित्य मनसि । नगरांतर्विलोकयन् ॥ स्थितः स्थिर-
तया ऋषो । ज्ञाग्यसौज्ञाग्यभूषितः ॥ ६८ ॥ इतश्च रत्नमंजर्याः । संबन्धोऽनूद्यथा तथा ॥ श्रूयतां
सावधानेन । मनसाथाखिला जनाः ॥ ६९ ॥ तत्र रत्नपुरे वेश्या । नाम्नास्ति नृपकुञ्चिका ॥ नि-
धानं कामभूपस्य । शृंगारतरुवाटिका ॥ ७० ॥ रूपलक्षणसंपूर्णं । सर्वशृंगारभूषितं ॥ गुणज्ञमस्ति
तद्गृहे । कन्यकाशतपंचकं ॥ ७१ ॥ लक्ष्मीखि धने नैषा । रूपतो मन्मथप्रिया ॥ ज्ञाति ऋभामि-
नीमध्ये । शास्त्रवादे सरस्वती ॥ ७२ ॥ तस्याश्चास्ति जनानंद—दायकः कीरपुंगवः ॥ सर्वलक्षण-
संपूर्णो । नामतो विबुधप्रियः ॥ ७३ ॥ तस्य ब्रातृद्वयं वृद्धं । विद्यागुणसमन्वितं ॥ सकलं शोच-

विक्रम-

चरित्रं

८६

नाकार—मस्त्यवंतीपुरीस्थितं ॥ ७४ ॥ विदग्धमंडनश्चैको—ऽपरो विद्याविशारदः ॥ श्रीविक्रमगृहे
ऽस्त्याद्यो—ऽन्यो देवदमनीगृहे ॥ ७५ ॥ विद्याविशारदो लेखं । त्रंभावत्यां समर्थं च ॥ स्नेहाऽत्न-
पुरे त्रातु—मिलनार्थं समागतः ॥ ७६ ॥ सहोदरं समायातं । विलोक्य विबुधप्रियः ॥ अभ्युत्था-
नासनादिभि—स्तस्य स्वागतमातनोत् ॥ ७७ ॥ यतः—वदनं नैव सानंद—मासनं न न भाषणं
॥ न कार्यवादपृष्ठा च । तस्य पार्श्वे गतेन किं ॥ ७८ ॥ वदनं यस्य सानंद—मासनं चैव प्राषणं
॥ कार्यवादस्य पृष्ठा च । गम्यते तस्य सन्निधौ ॥ ७९ ॥ प्रणम्य परया जक्त्या । गुरुवन्निजबांधवं ॥
दर्शयामास स्नेहं स । त्रातृस्नेहो ह्यलौकिकः ॥ ८० ॥ उक्तं च—देशे देशे कलत्राणि । मित्रा-
णि च पदे पदे ॥ तं देशं नैव पश्यामि । यत्र त्राता सहोदरः ॥ ८१ ॥ अपुत्रस्य गृहं शून्यं ।
दिशः शून्या व्यबांधवाः ॥ मूर्खस्य हृदयं शून्यं । सर्वशून्या दरिद्रता ॥ ८२ ॥ स्नानभोजनपानाद्यै-
र्भक्तिं कृत्वा महत्तमां ॥ एकांते तेन सार्धं स । वार्तां कर्तुं प्रचक्रमे ॥ ८३ ॥ अद्य मे सफलं ज-
न्म । वर्षं मासो दिनादि च ॥ अभेयामृतपूरेण । हृदयं पूरितं शुभ्रं ॥ ८४ ॥ अहो अकुसुमं बी-
ज—मद्य वृष्टिरमेघजा ॥ अकस्मात्स्वर्णवृष्टिर्मे । यद्भूतं त्रातृदर्शनं ॥ ८५ ॥ क्व गत्वा किं महा-

कार्यं । कृत्वात्रैव त्वमागतः ॥ त्रातमे मानसाब्जस्य । विकासनदिवाकरः ॥ ७० ॥ विद्याविशारदो-
 ज्वादीत् । श्रूयतां विबुधप्रिय ॥ कृत्वाहं स्वामिनीकार्यं । स्तंभतीर्थादिहागतः ॥ ७१ ॥ उज्जयिन्यां
 गमिष्यामि । मिलित्वा त्वां सहोदरं ॥ सा देवदमनी राज्ञी । मार्गं मे मार्गयिष्यति ॥ ७२ ॥ किं
 कृतं च त्वया तत्र । कार्यं वद सहोदर ॥ सोऽवक् स्वामिनीकार्यं मे । प्रकटं नैव कथ्यते ॥ ७३ ॥
 यतः—षट्कर्णो भिद्यते मंत्र—श्रतुःकर्णः स्थिरीभवेत् ॥ द्विकर्णस्याथ मंत्रस्य । ब्रह्माप्यंतं न ग-
 ङ्गति ॥ ७४ ॥ दिवा निरीक्ष्य वक्तव्यं । रात्रौ नैव च नैव च ॥ संचरंति महाधूर्ता । वटे वररुचि-
 र्यथा ॥ ७५ ॥ सोऽवग् वररुचिः कोऽसौ । पंडितो वटमध्यगः ॥ येन तत्र स्थितेनाशु । धूर्तत्वं कृ-
 तमद्भुतं ॥ ७६ ॥ शृणु त्रांधव विज्ञस्य । विक्रमार्कस्य भूपतेः ॥ सभाशृंगारभृतोऽस्ति । विद्वान्
 वररुचिर्वरः ॥ ७७ ॥ स चतुर्दशविद्यावान् । वादविद्याविशारदः ॥ पुराणस्मृतिवेदादि—सर्वशास्त्रेषु
 पारगः ॥ ७८ ॥ अन्यदा विक्रमार्कस्य । शुको देशान्निरीक्षितुं ॥ विदग्धमंडनो नाम्ना । प्रयातो
 गगनाध्वना ॥ १००० ॥ स षणमासावधिं कृत्वा । देशे देशे परिभ्रमन् ॥ क्रमेण च विशश्राम ।
 पद्मिनीपुरपत्तने ॥ १ ॥ कस्यापि श्रेष्ठिनो गेह—गवाक्षेऽसावुपाविशत् ॥ तत्र रंभासमाकारं । क-

विक्रम-
चरित्रं

७७

न्यावृंदं विलोकयन् ॥ २ ॥ तन्मध्यादेकयावादि । शुकोऽयं शुकशेखरः ॥ श्रीविक्रमस्य नृपस्य ।
जीवितादपि बल्लभः ॥ ३ ॥ विदग्धमंडनो ह्येष । नामतश्चार्थतः परः ॥ महाविद्यावतां श्रेष्ठः । शु-
कजातिकुलाग्रणीः ॥ ४ ॥ वयस्याग्निस्थान्याग्निः । सा प्रोक्ता सखि त्वं कथं ॥ वेत्सि कीरं कला-
वंतं । विक्रमादित्यनृपतेः ॥ ५ ॥ सावोचन्नो मया दृष्टो—ऽभूत्पुरोज्जयिनीपुरि ॥ पितृवेश्मस्थया
सख्यः । शुकोऽयं गुणसागरः ॥ ६ ॥ ज्ञानस्य प्रत्ययः सारः । प्रत्यक्षो ह्यनुमानतः ॥ रौक्यमुद्धार-
तः सारं । मानं सारं प्रदानतः ॥ ७ ॥ ततः सावक् शुकं चेत्त्वं । विक्रमस्य शुको यदि ॥ तदाग-
त्य ड्रुतं विद्वन् । मे पाणौ समुपाविश ॥ ८ ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा । हृदानंदकरं वरं ॥ मातृ-
दसत्यवागेषा । कीरश्चितितवानिति ॥ ९ ॥ आगतस्तत्क्षणादेष । करंभोजे मरालवत् ॥ तस्याः
सापि च हर्षेण । तत्कालं पूरितान्नवत् ॥ १० ॥ हस्तसंवाहनं कृत्वा । कुशलप्रश्नपूर्वकं ॥ सावोचत्
शुकराजेंद्र । दृष्टाहं तव दर्शनात् ॥ ११ ॥ उक्तं च—साधूनां दर्शनं पुण्यं । तीर्थचूता हि साधवः
॥ तीर्थं पुनाति कालेन । सद्यः साधुसमागमः ॥ १२ ॥ परोपकारनिपुणः । परकार्यप्रसाधकः ॥
अथ त्वं मम भाग्येन । दृष्टिगोचरतां गतः ॥ १३ ॥ यतः—कस्यादेशात्क्षपयति तमः सप्तसप्तिः

विक्रम-
चरित्रं
७९

प्रजानां । गायं कर्तुं त्विह विटपिनामंजलिः केन वदः ॥ अन्यथ्यते नवजलमुचः केन वा वृष्टि-
हेतोः । प्रायेणैवं परहितविधौ साधवो वदकदाः ॥ १४ ॥ गायामन्यस्य कुर्वति । स्वयं तिष्ठति चा-
तपे ॥ फलंति च परस्यार्थं । नामहेतोर्महाहुमाः ॥ १५ ॥ पिबंति नद्यः स्वयमेव नांजः । खादंति-
न स्वाङ्गफलानि वृक्षाः ॥ पिबंति गावो न स्वयं पयांसि । वर्षति मेघाश्च स्वयं परार्थे ॥ १६ ॥ पुं-
सः संति सहस्रशः स्वप्नरणव्यापारवृद्धादराः । स्वार्थो यस्य परार्थ एव स पुमानेकः सतामग्रणीः ॥
दुःपूरोदरपूरणाय पिबति श्रोतःपतिं वाडवो । जीमूतस्तु निदाघसंभृतजगत्संतापविञ्चित्तये ॥ १७ ॥
एके सत्पुरुषाः परार्थरचकाः स्वार्थं परित्यज्य ये । सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाविरोधेन ये
॥ तेषु मी मानुपरादासाः परहितं स्वार्थाय निघ्नंति ये । ये तु घ्नंति निरर्थकं परहितं ते के न जा-
नीमहे ॥ १८ ॥ इति सत्पुरुषं ज्ञात्वा । प्रार्थयामि तवांतिके ॥ यदुत्तमनरे यात्रा । मोघापि शुभ-
दायका ॥ १९ ॥ यथा—जातं वंशे भुवनविदिते पुष्करावर्तकानां । जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं का-
मरूपं मघोनः ॥ तेनार्थित्वं त्वयि विधिवशाद्दूरबंधुर्गतोऽहं । यात्रा मोघावरमधिगुणे नाधमे ल-
ब्धकामा ॥ २० ॥ ममोक्तं शुकराजेंद्र । कथ्यं विक्रमरूपतेः ॥ वदिष्यसि यदा नैव । स्त्रीहत्यापा-

विग्र.म-

चरित्रं

९०

तकं तव ॥ २३ ॥ पद्मतुल्यौ रदौ रक्तौ । तिलकं मंजरीयुगं ॥ मुखे दशांगुलीक्षेपः । कथ्यमेतत्त्व-
यानघ ॥ २४ ॥ श्रुत्वा वाक्यं त्वया प्रोक्तं । शुकोऽगाङ्गनाध्वना ॥ उज्जयिन्यामधीशस्य । कथि-
तं तत्तयोदितं ॥ २५ ॥ संसदि तस्य राज्ञोऽस्ति । विदुषां शतपंचकं ॥ बुद्धिप्रपंचकथकं । ग्रासभ-
क्षणतत्परं ॥ २६ ॥ तेषां मध्ये महाश्रेष्ठो । ज्येष्ठज्ञावेन नायकः ॥ विद्वान् वररुचिर्नाम्ना । धाम्ना
सुरगुरूपमः ॥ २७ ॥ तानाकार्यं शुकप्रोक्तं । गदित्वेत्यादिशन्नृपः ॥ विमृश्य त्रिदिनं याव—तथ्यं
कथ्यं ममाग्रतः ॥ २८ ॥ नृपोक्तमिति श्रुत्वा ते । ययुर्वररुचेर्गृहं ॥ विमृशंति विषणास्ते । किंक-
र्तव्यजडात्मकाः ॥ २९ ॥ कथं कथ्यो नृपस्याग्रे । तच्चित्तस्थोऽयमर्थकः ॥ भूमिमध्ये परैः क्षिप्तं ।
निधानं नैव लक्ष्यते ॥ ३० ॥ मेघानां गर्जितं स्त्रीणां । चरित्रं प्रवितव्यतां ॥ अथर्वणं च वृष्टिं च
। नैव जानंति मानवाः ॥ ३१ ॥ प्रहेलिकां समस्यां च । निधानं भूमिमध्यगं ॥ गर्भोत्पत्तिं विपत्तिं
च । नैव जानंति मानवाः ॥ ३२ ॥ कदाचिद् ज्ञानयोगेन । देवतानां प्रसादतः ॥ जानंति मान-
वा ये तु । देवताज्ञा प्रवन्ति ते ॥ ३३ ॥ इति चिंतातुराणां च । गतं तेषां दिनद्वयं ॥ तृतीये दि-
वसे राजा । कथयामास संसदि ॥ ३४ ॥ यद्येते पंडिताः सर्वे । विमृश्य शुकभाषितं ॥ अर्थं न

त्रिक्रम-
चरित्रं
९१

कथयिष्यन्ति । मारयिष्यामि तानहं ॥ ३५ ॥ इति श्रुत्वाग्र ते सर्वे । पंडिताः प्रपलायिताः ॥ गि-
रिगह्वरगर्तासु । स्थिता चूमिग्रहेषु च ॥ ३६ ॥ यतः—पंथसमा नडि जरा । दारिद्रसमो पराज्वो
नडि ॥ मरणसमं नडि जयं । खुहासमा वेयणा नडि ॥ ३७ ॥ प्रणष्टो नगरं मुक्त्वा । वररुचि-
दिनालये ॥ प्रेतवनसमीपस्थे । प्रविष्टो वटकोटरे ॥ ३८ ॥ अथार्धरात्रिवेलायां । चूतप्रेतगणोऽखि-
लः ॥ आगत्य वटशाखासु । स्थाने स्थाने ह्युपाविशत् ॥ ३९ ॥ तेषां मध्ये महावृद्धो । जर्जरीभू-
तविग्रहः ॥ चूतो भूरिगुणागारो—ऽस्त्यवधिज्ञानसंयुतः ॥ ४० ॥ प्रतिपन्नः पुत्ररूपेण । तस्योत्संगे
गदाधरः ॥ शिशुरेकः समागत्य । विमनाः संस्थितस्तदा ॥ ४१ ॥ पृष्ठं वृद्धेन भूतेन । किमद्य वि-
मनाः शशो ॥ उवाच बालो ज्ञो तात । वयमद्य बुभुक्षिताः ॥ ४२ ॥ वृद्धोऽवदन्नो ज्वतां । प्रगे
ज्यो ज्यं ज्विष्यति ॥ वसापिशितरक्तास्थि—दुग्धमोदकमिश्रितं ॥ ४३ ॥ सोऽवक् तात कथं भोज्यं
। सर्वेषां नो ज्विष्यति ॥ वृद्धोऽवदत्प्रगे चूपः । पंडितान् पीलयिष्यति ॥ ४४ ॥ शिशुरुवाच भो
तात । कोऽन्यायो विहितोऽस्ति तैः ॥ शुकोक्तं सर्ववृत्तांतं । चूतस्तस्मै न्यवेदयत् ॥ ४५ ॥ बालकः
प्राह मे तात । तदर्थं कथय स्फुटं ॥ बालनारीनरेन्द्राणां । ग्रहो ग्रथिलसन्निभः ॥ ४६ ॥ केशस-

विक्रम-
चरित्रं
६२

न्मार्जनीहेतो—बद्धनीशसुताग्रहे ॥ कृतो द्विपक्षसंसारो । रंकेण व्यवहारिणा ॥ ४७ ॥ सीताया
ग्रहतो जातं । हिरण्यमृगमारुणं ॥ सीताया हरणं चैव । लंकारावणभंजनं ॥ ४८ ॥ राज्ञो ग्रहस्त-
थैवास्ति । कौरवाणां कुलक्षयः ॥ दुर्योधनकृतो जातो । बंधुमरणसंयुतः ॥ ४९ ॥ वृद्धो चूतस्ततो-
ऽवादीत् । पद्मिनीपुरपत्तने ॥ व्यवहारिसुतारत्नं । नाम्ना तिलकमंजरी ॥ ५० ॥ द्वात्रिंशद्वक्षणेपे-
ता । रक्ता विक्रमचूपतौ ॥ दशजिर्दिवसैर्ज्ञेया । ह्यवस्थां दशमीं गता ॥ ५१ ॥ अतः—पोयणपुरं-
मि नयरे । वणिगसुत्रा तिलयमंजरीणामा ॥ रक्ता तवमि नखर । दसमीं वहां दसे दिवसे ॥
॥ ५२ ॥ यदुक्तं चूतनाथेन । श्रुतं तद्वररुचिना ॥ वटमध्यस्थितेनाशु । हर्षोत्कर्षप्रदायकं ॥ ५३ ॥
प्रगे वररुचिः सोऽथ । निर्गत्य वटकोटरात् ॥ गतोऽवन्तीपुरीमध्ये । सर्वथा जयवर्जितः ॥ ५४ ॥ ए-
के धृता गताः केऽपि । पंमिता राजपूरुषैः ॥ दृष्ट्वा वररुचिः प्राह । धीयंतेऽमी कथं द्विजाः ॥ ५५ ॥
कथयिष्यति यद्राजा । तस्य दास्यामि चोत्तरं ॥ केसरितो हि नष्टा क्व । यास्यंति मृगपोतकाः ॥
॥ ५६ ॥ नृपांतिकं समागत्यो—त्तरं सत्यं स चोचिवात् ॥ जीवितार्हं ततो दानं । नृपो वररुचेर्द-
दौ ॥ ५७ ॥ गत्वा नृपेण सा तत्र । मंडोत्सवपुरस्सरं ॥ विवाहिता वरे लभे । कन्या तिलकमंज-

विक्रम-
चरित्रं
९३

जरी ॥ ५८ ॥ दिने द्वितीये ऋतेन । पृथोऽसौ वृद्धचूतराद् ॥ स्वामिन् किमपि नो भोज्यं । संजा-
तं नैव कुत्रचित् ॥ ५९ ॥ अवधिज्ञानतो भूतो । विज्ञायेति जगाद तं ॥ श्रुतं सर्वं ममोक्तं च ।
विदुषा वटकोटरे ॥ ६० ॥ इति श्रुत्वा शुकः प्राह । भ्रातरं कोविदं शुकं ॥ न कोऽप्यस्यत्र यो
मंत्रं । शृणुयान्नौ सहोदर ॥ ६१ ॥ बंधोरनुग्रहेणोक्तं । तेन सर्वं यथातथं ॥ मिलित्वा शुकराजेंद्रो
। गतोऽवत्यां स हर्षितः ॥ ६२ ॥ सुप्तया वेश्या सर्व । ज्ञातं कीरनिवेदितं ॥ चित्ते सा चिंतया-
मास । पापा पापप्रपंचिका ॥ ६३ ॥ समेष्यत्यद्य कव्ये सा । मार्गेऽस्मिन् रत्नमंजरी ॥ बुद्धिवला-
न्मया ग्राह्या । शृंगारस्तरुमंजरी ॥ ६४ ॥ ध्यात्वेत्यनिशमायाति । तत्र मार्गे सुरालये ॥ विलोकना-
य पापात्मा । कुड्भवायुताथ सा ॥ ६५ ॥ प्रोजनार्थं यदा राजा । तां मुक्त्वा नगरं गतः ॥ त-
स्मिन् क्षणे समायाता । तत्र सा रूपजीविका ॥ ६६ ॥ विलोक्य कन्यारत्नं सा । त्रैलोक्यैकमनो-
हरं ॥ हर्षोत्कर्षप्रपूरेण । पूरिता साभवत् क्षणात् ॥ ६७ ॥ चिंतयामास चित्ते सा । मम ज्ञाग्यं मह-
त्तरं ॥ प्राप्तेयं जगदानंद—दायिनी गजगामिनी ॥ ६८ ॥ कापीयं स्वर्धू रुष्टा । स्वर्गादत्र समा-
गता ॥ किं वा विद्याधरी कापि । मंत्रसाधनसोद्यमा ॥ ६९ ॥ किं वा पातालकन्येयं । विषोद्विज्ञा-

विक्रम-
चरित्रं
९४

त्र ह्यागता ॥ किंवा रतिरिंडाणी । पार्वती वा हरिप्रिया ॥ ७० ॥ यतः—भडे कासि सुरांगना कि-
मथवा विद्याधरी किन्नरी । किं वा नागकुमारिका बुधसुता किंवा महेशप्रिया ॥ पौलोमी किमु च-
क्रवर्तिदयिता तीर्थाधिपोद्ध्वनात् । शापात् क्रुद्धमुनीश्वरस्य वचसा त्वं कानने दृश्यसे ॥ ७१ ॥ स्वे-
गितं साथ संगोप्य । धूर्ता मायैकमंदिरं ॥ तस्याः समीपमागत्य । गणिकेत्यवदच्च तां ॥ ७२ ॥
आगता त्वं कुतो भडे । कुत्र देशे तु यास्यसि ॥ किं गोत्रं कः पिता तेऽथ । व्यूढा वा त्वं कुमा-
रिका ॥ ७३ ॥ वत्से कथय मे शीघ्रं । काभिधा तव वर्तते ॥ श्रुतेन येन मे चित्तं । महानंदेन
पूर्यते ॥ ७४ ॥ श्लुक्ता सावदत् श्रेष्ठां । तां दृष्ट्वा स्त्रीशिरोमणिं ॥ नृपमाता महेश्वरस्य । मातेय-
मिति चिंतयन् ॥ ७५ ॥ त्रंबावतीमहाराज—श्रीजयकर्णभूपतेः ॥ जयश्रीकुक्षिसंभूता । सुताहं र-
त्नमंजरी ॥ ७६ ॥ हर्षाश्रुपूरिता वेश्या । मायया कुटिलाशया ॥ जगाद तर्हि हे पुत्रि । मम त्वं
जगिषीसुता ॥ ७७ ॥ आगच्छ परमप्रेम—रसामृतसरोवरे ॥ शृंगाररससर्वस्वे । मम गेहं पवित्रय
॥ ७८ ॥ तयोक्तं मानर्मे स्वामी । पतित्वेन वृतोऽस्ति यः ॥ स गतोऽस्ति पुरीमध्ये । प्रोजनादि-
जिघृक्षया ॥ ७९ ॥ आगमिष्यति सोऽत्रैव । मदर्थं प्रोजनादिकं ॥ गृहीत्वा नरराजेंद्र । दाणमेकं

विक्रम-
चरित्रं
९१

प्रतीकं तत् ॥ ७१ ॥ रूपाजीवा वृक्षाणैवं । जामातापि समेष्यति ॥ अत्र मुक्ता जना मे तं । द-
र्शयिष्यन्ति मद्गृहं ॥ ७२ ॥ इति मायाप्रपंचेन । वंचिता रत्नमंजरी ॥ सपेठा करञ्जीयुक्ता । गता
सार्धं तथा द्रुतं ॥ ७३ ॥ मायया हि महापापै—र्वच्यते सरलो जनः ॥ मत्स्यः समुद्रमध्यस्थो ।
वच्यते बुद्धियोगतः ॥ ७४ ॥ द्यूतकारे नटे धूर्ते । वेश्यायां च विशेषतः ॥ माया कृत्वा निजावा-
सं । स्थितास्ति खड्गु शाश्वती ॥ ७५ ॥ मायामविश्वासविलासमंदिरं । दुराशयो यः कुरुते धनाश-
या ॥ सोऽनर्थसार्धं न पतंतमीदृक्ते । यथा विडालो लकुटं पयः पिबन् ॥ ७६ ॥ कुशलजननबंध्यां
सत्यसूर्यास्तसंध्यां । कुगतियुवतिमालां मोहमातंगशालां ॥ शमकमलहिमानीं दुर्ग्रेशोराजधानीं ।
व्यसनशतसहायां दूरतो मुंच मायां ॥ ७७ ॥ विधाय मायां विविधैरुपायैः । परस्य ये वंचनमाचरं-
ति ॥ ते वंचयन्ते त्रिदिवापवर्ग—सुखान्महामोहसखाः स्वमेव ॥ ७८ ॥ मुग्धप्रतारणपरायणमुज्जि-
हीते । यत्पाठवं कपटलंपठचित्तवृत्तेः ॥ जीर्यत्युपप्लवमवाप्यमिहैव कृत्वा । नापथ्यभोजनमिवाभयमा-
यतौ तत् ॥ ७९ ॥ माया दुर्गतिकृद्भवेत्परभवे क्लेशाय चास्मिन्नपि । श्रीवीरेण सुरोऽपि कैतवपरः
कुब्जीकृतो मुष्टिना ॥ किं कर्णस्य न निष्फला युधि कला विप्रञ्जलान्नाभवत् । किं श्रीशो न ज-

विग्रम-
चरित्रं
ए६

गाम वामनतनुर्दैन्यं बद्धेर्बधने ॥ ७७ ॥ सर्वेऽप्येते कषायाः सदृशबलभृतः किंतु तीव्रैव माया । य-
ज्जित्वाषाढभृतिं नटमिव नटयामास गौरीव चंद्रं ॥ स्त्रीत्वं स्त्रीलिंगजावादिव नृषु न ददौ मद्धिमु-
ख्येषु या किं । सख्यं दुर्दातदैत्यं कितवमृगहृशीभूय विष्णुर्जघान ॥ ७९ ॥ प्राकारवलयाकीर्णं ।
प्रतोलीसप्तशोभितं ॥ इंडागारसमाकारं । शोभितं सप्तभूमिकं ॥ ८२ ॥ गवाक्षतोरणैर्जाल—जा-
लैर्वस्त्रलानकैः ॥ जलागारैर्गृहैर्गुप्तैः । रमाक्रीडानिकेतनं ॥ ८३ ॥ रजतस्वर्णमाणिक्य—रत्नचित्ति-
विराजितं ॥ वापिकादीर्घिकावर्ण्य—वनराजिसमाकुलं ॥ ८४ ॥ विविधैश्चित्रितं चित्रै—र्विचित्रैर्व-
स्तुत्तिर्भृतं ॥ कामक्रीडाकलाभ्यास—कोविदैराश्रितं जनैः ॥ ८५ ॥ नानादेशान्तरायान—लोकै-
र्लोलाविलासकैः ॥ कामिनीनयनानंद—दायकैरजितो भृतं ॥ ८६ ॥ मनोज्ञतोरणैः पंच—शतैर्वा-
तायनैर्युतं ॥ पूरितं वरकन्याभि—र्धन्याभिः शतपंचभिः ॥ ८७ ॥ एवंविधं महासौध—ममरागारस-
न्निभं ॥ गीतनृत्यादिसहितं । रत्नमंजरी चैकान ॥ ८८ ॥ कुलकं ॥ विवेश वेश्या सार्धं । सौ-
धांता रत्नमंजरी ॥ विषादहर्षमिश्रेण । चेतसा विह्वला तदा ॥ ८९ ॥ वेश्या दत्तसंकेतं । दासी-
वृंदमथाययौ ॥ तालव्यजनवातेन । तस्यास्तापमपाकरोत् ॥ ९१०० ॥

गंधोदकेन तस्याश्च । दास्या प्रदालितौ करौ ॥ चरणावपि तत्राथ । संस्थाप्य स्वर्णनाजने ॥
 ॥१३॥ चीनांशुकानि योग्यानि । दासी तां पर्यधापयत् ॥ ऋषणानि महर्घ्याणि । तस्यां अंगेषु
 चान्यधात् ॥१४॥ अन्या ज्ञोज्यानि भव्यानि । कृते तस्याः समानयत् ॥ सुरभिघृतयुक्तानि । सु-
 स्वादूनि सुगंधतः ॥१५॥ इति बह्वादरं दृष्ट्वा । रत्नमंजर्यथोऽवदत् ॥ का जातिर्भवतां कर्म । किमा-
 चारश्च कः खड्गु ॥१६॥ विसंस्थुलं विकाराढ्यं । सदासं लज्जायोषितं ॥ नारीवृंदं निराशंकं । नृही-
 नं दृश्यते कथं ॥१७॥ लज्जां विभूषणं लोके । नारीणां तु विशेषतः ॥ लज्जाहीनाः पशुप्रायाः ।
 कुलटास्ताः पणांगनाः ॥१८॥ श्रुत्वा तद्वचनं वेश्या । हाससतिकलानिधिः ॥ उवाच वचनं चारु ।
 चातुर्यजितभारती ॥१९॥ न वेत्स्यस्मद्गृहाचारं । स्वर्विमानसमं शुभ्रे ॥ मनसा चिंतितं कार्यं ।
 समग्रं ते प्रविष्यति ॥२०॥ कारयिष्यंति ते स्नानं । दास्यः श्रमहरं सदा ॥ वरचंपकपानीयै—मृ-
 गनाजिविमिश्रितैः ॥२१॥ नित्यं नवनवैर्भोज्यै—नानाशाकादिसंयुतैः ॥ ज्ञोजनावसरे ज्ञोज्यं ।
 दास्यो दास्यंति ते सदा ॥२२॥ देवदूष्याणि वस्त्राणि । विविधानि वरानने ॥ अर्पयिष्यंति ते
 दास्यः । सदा चाहृक्तितपराः ॥२३॥ राजानो राजपुत्राः ये । देशेशा मंडलाधिपाः ॥ श्रेष्ठिनः

वित्रम-
चरित्रं
ए

सार्थवाहाश्च । ते ऋविष्यंति किंकराः ॥ १२ ॥ छत्रचामखादित्र—सुखासनहयान् गजान् ॥ आ-
नयिष्यंति राजान—स्तवाज्ञावशवर्तिनः ॥ १३ ॥ भोगा नवनवास्तेऽत्र । ऋविष्यंति मृगेक्षणे ॥ न-
रा नवनवा नित्यं । पतिष्यंति पदांबुजे ॥ १४ ॥ त्वया नेत्रत्रिणागेन । दृष्टस्ते वशवर्तिनः ॥ सु-
नयोऽपि भविष्यंति । सुरासुरनृसेविताः ॥ १५ ॥ सुन्नगे किं बहूक्तेन । नरत्वे सुखैभवं ॥ मनसा
चिंतितं सर्वं । देववत्ते भविष्यति ॥ १६ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा । चिंतयामास चेतसि ॥ तस्याः
स्वरूपं विज्ञाय । विषणा रत्नमंजरी ॥ १७ ॥ पूर्वकर्मजवोऽहो मे । विपाको बलवत्तरः ॥ दिव्यपत्यु-
र्यतो ब्रथा । चटितास्याः करे हहा ॥ १८ ॥ प्राणांतेऽपि न मुंचामि । शीलव्रतमहाधनं ॥ नारी-
णां परमो धर्मो । निजशीलस्य पालनं ॥ १९ ॥ शीलव्रतविहीनानां । नारीणां नरके स्थितिः ॥
निगोदामेध्यमध्ये वा । गदितास्ति जिनोत्तमैः ॥ २० ॥ कलिः कलंकः परलोकदुःखं । यशश्च्युति-
धर्मधनस्य हानिः ॥ हास्यास्पदं स्वजनैर्विरोधो । ऋवंति दुःखानि कुशीलनाजां ॥ २१ ॥ दत्त-
स्तेन जगत्यकीर्तिपटहो गोत्रे मषीकुर्वक—श्रारित्तस्य जलांजलिर्गुणगणारामस्य दावानलः ॥ सं-
केतः सकलापदां शिवपुरदारे कपाटो दृढः । शीलं येन निजं विबुधमखिलं त्रैलोक्यचिंतामणिः ॥

विक्रम-
चरित्रं
एए

॥ ३६ ॥ शीलं नाम नृणां कुलोन्नतिकरं शीलं परं रूपणं । शीलं ह्यप्रतिपक्षवित्तमनघं शीलं सुग-
त्यावहं ॥ शीलं दुर्गतिनाशनं सुविमलं शीलं सुकीर्त्यास्पदं । शीलं निवृत्तिहेतुरेव परमः शीलं तु
कटपद्मः ॥ ३७ ॥ क्षणिके ज्ञानादाने । तपोऽप्यनियतस्थिति ॥ यावज्जीवं तु जीवस्य । दुष्करं
शीलपालनं ॥ ३८ ॥ सीतया दुःखवादभीतया । पावके स्वतनुराहुतीकृता ॥ पावकस्तु जलतां ज-
गाम यत् । तेन शीलमहिमा विजृम्भते ॥ ३९ ॥ व्याघ्रव्यालजलानलादिविपदस्तेषां व्रजंति क्षयं ।
कव्याणानि समुद्धसंति विबुधाः सान्निध्यमध्यासते ॥ कीर्त्तिः स्फुर्त्तिर्मियर्त्तिं यात्युपचयं धर्मः प्रण-
श्यत्यघं । स्वर्निर्वाणसुखानि सन्निदधते ये शीलमाविब्रते ॥ ४० ॥ हरति कुलकलंकं दुंपते पाप-
पंकं । सुकृतमुपचिनोति श्लाघ्यतामातनोति ॥ नमयति सुखं हन्ति दुर्गोपसर्गं । रचयति शुचि-
शीलं स्वर्गमोक्षौ सलीलं ॥ ४१ ॥ तोयत्यग्निरपि सजत्यहिरपि व्याघ्रोऽपि सारंगति । व्यालोऽप्यश्व-
ति पर्वतोऽप्युपलति द्वेडोऽपि पीयूषति ॥ विघ्नोऽप्युत्सवति प्रियत्यग्निरपि क्रीडातडागत्यपां—नाथो-
ऽपि स्वगृह्यत्यव्यपि नृणां शीलप्रज्ञावाद् ध्रुवं ॥ ४२ ॥ किंच—संपदि यस्य न हर्षो । विपदि वि-
षादो रणे च धीरत्वं ॥ तं भुवनत्रयतिलकं । जनयति जननी सुतं विरलं ॥ ४३ ॥ रत्नमंजर्यथोऽ-

विप्रम- वादी—दुक्त्वा मां जगिनीसुतां ॥ त्वयात्राहं समानीता । वद स्वामी ममास्ति क्व ॥ ३४ ॥ वेश्या-
 चरित्रं वग् मृगशावादि । वरेण किं करिष्यसि ॥ बहवस्ते वरा नित्यं । मनोवाञ्छितपूरकाः ॥ ३५ ॥ सा-
 १०० थो तद्वचनं श्रुत्वा । कर्णे तप्तत्वपूपमं ॥ उवाच वचनं चारु । चतुरा रत्नमंजरी ॥ ३६ ॥ प्राणत्या-
 येऽप्यहं वेश्या—गेहे स्थास्यामि नो खद्वु ॥ सतीत्वमेकजर्तृत्वं । ब्रुवंति हि मनीषिणः ॥ ४० ॥
 विटकोटिनिघृष्टांगाः । संचारस्थानसन्निभाः ॥ निर्लेज्जा निस्त्रपाः पापाः । कृत्याकाराः पणांगनाः ॥
 ॥ ४१ ॥ या विनष्टविटकोटिनिघृष्टाः । कोमला वचसि चेतसि दुष्टाः ॥ पापकर्मकरणेऽतिपटिष्टा—
 स्ता जजेत ननु कः खद्वु वेश्याः ॥ ४२ ॥ विषेण वह्निना वातो । कूपे हि पतनेन वा ॥ ऊंपापा-
 तेन जिह्वाग्र—खंडनेनाहियोगतः ॥ ४३ ॥ तीक्ष्णशस्त्रेण पाषाण—शकलेनाथ रज्जुना ॥ वज्रेण ज्ञो-
 ज्यत्यागादा । प्राणत्यागं करोम्यहं ॥ ४४ ॥ वेगेन कुरु सामग्रीं । करोमि काष्ठज्जहणं ॥ तव गृ-
 हेऽन्नपानादि । नैव दास्यामि निश्चितं ॥ ४५ ॥ अथ साह मृगादि त्वं । वरं वृणु यथेप्सितं ॥ य-
 स्य सार्थे समायाता । मृतोऽसौ मारितोऽथवा ॥ ४६ ॥ अत्र राजा हयानीक—स्वामी चूरिपराक्र-
 मः ॥ सुरप्रियोऽभिधानेन । धाम्ना जितदिवाकरः ॥ ४७ ॥ महागुणो महामान्यो । महाकुलसमु-

विक्रम-
चरित्रं
१०१

द्ववः ॥ कन्यकुब्जपुरेशस्य । ब्राता हि नखहणः ॥ ५१ ॥ सहोदरेण साकं स । कलिं कृत्वा त्वि-
हागतः ॥ एकं पतिं तमासाद्य । कृतार्थं कुरु यौवनं ॥ ५२ ॥ उत्तिष्ठ शोचनाकारे । निरीक्षस्व
वरंप्रति ॥ सोऽत्रायातोऽस्ति कार्येण । मित्रवृन्दसमन्वितः ॥ ५३ ॥ जालांतरगवाक्षेण । नरं सुप्तं दद-
र्श सा ॥ तदैव तेन खड्गेन । निहता लघुमूषिका ॥ ५४ ॥ मित्राणामग्रतस्तेन । दोर्दंडयोः परा-
व्रमं ॥ कृतं व्याख्यानयामास । वराको रंकशेखरः ॥ ५५ ॥ इति तच्चरितं दृष्ट्वा—ऽचितयत्न-
मंजरी ॥ मृगारिमारकः सोऽथो—ऽयं तु मूपकमारकः ॥ ५६ ॥ उत्तमं तं पतिं त्यक्त्वा । हा वृ-
णोमि कथं न्वमुं ॥ मानसं ननु मुक्त्वा किं । हसी खेलति पट्वले ॥ ५७ ॥ ध्यात्वेति सावदद्रेष्यां
। स पतिर्वा हुताशनः ॥ येन सार्धं समायाता । येन सिंहो विनाशितः ॥ ५८ ॥ अथ वह्निप्रवे-
शार्थं । सपदि कृतनिश्चया ॥ उवाच गणिकामेषा । काष्ठानि मम दीयतां ॥ ५९ ॥ तस्या वाचं
निशंभ्येति । वेश्या चित्ते व्यचिंतयत् ॥ मम गृहे हठादेषा । नैव स्थास्यति निश्चितं ॥ ६० ॥ ध्या-
त्वेति गणिकावृंदं । मेलयित्वा तदा द्रुतं ॥ चितायाः सर्वसामग्रीं । साकुर्वत्तटिनीतटे ॥ ६१ ॥ सा-
रुह्यं शिविकां ज्वयां । वेश्यावृंदसमन्विता ॥ पंचशब्दादिवादित्र—वादनैः कृतमंगला ॥ ६२ ॥ न-

विक्रम-

चरित्रं

१०२

स्नारीशतैर्वद्य—माना मौनावलंबिनी ॥ नरनाथयुता शीर्ष—धृतश्वेतातपत्रका ॥ ६३ ॥ चामरैर्वी-
ज्यमाना च । शृण्वन्तीति जनोदितं ॥ धन्यैषा गणिकापुत्री । सेवते या हुताशनं ॥ ६४ ॥ गता
चितागृहद्वारं । कृत्वा स्नानमुवाच सा ॥ भो लोकाः श्रूयतां तथ्यं । काष्ठभक्षणकारणं ॥ ६५ ॥
कुलकं ॥ तदा स्नपपुराधीशः । सामंतादिसमन्वितः ॥ आगतो निकटं तस्याः । श्रोतुं वचनमुत्तमं
॥ ६६ ॥ ततः पप्रच्छ राजेंद्रः । कथं त्वं काष्ठभक्षणं ॥ करोषि करुणागारे । बालत्वेऽप्यतिदुःखिता
॥ ६७ ॥ अथ सा प्राह राजेंद्रा—ऽलक्षमाना निजं पतिं ॥ दुःखेन तेन देहं स्वं । दहामि दहने
ध्रुवं ॥ ६८ ॥ नृपोऽवोचद्गुणागारे । स पतिस्ते गुणाकरः ॥ साहस्येकशिरोरत्नं । केन चिह्नेन ल-
भ्यते ॥ ६९ ॥ सावदत् शृणु राजेंद्र । तस्य लक्षणमुत्तमं ॥ येन त्वेकेन बाणेन । मृगारिर्निहतो
निशि ॥ ७० ॥ रूपांतरेण केनापि । परीक्षितुं हि मे मनः ॥ यद्यस्तीह तदागत्य । वार्यतां मां स
वह्निः ॥ ७१ ॥ अन्यथा तस्य मे हत्या—पातकं देहघाततः ॥ श्लथुक्त्वा सा चितामध्ये । विवे-
श वह्निसंयुता ॥ ७२ ॥ तत्र श्रीविक्रमो राजा । रूपांतरविशेषतः ॥ तां विलोकयितुं पेदा—मुष्ठीं
चासीत्समागतः ॥ ७३ ॥ पतिभक्तां च तां ज्ञात्वा । विक्रमः सपदि त्विमां ॥ चकर्ष पादघातेन ।

विक्रम-
चरित्रं
१०३

कृत्वारं खंशश्चितां ॥ ७४ ॥ ततो जयजयारावः । समभूद्धोकमध्यतः ॥ उपलक्षितः क्षितीशेन ।
विक्रमो निजरूपभाक् ॥ ७५ ॥ एवं रत्नपुराधीशो । दृष्ट्वा तं विक्रमं नृपं ॥ पपात पादयोस्तस्य ।
भक्त्या विनयसंयुतः ॥ ७६ ॥ जगाद सोऽद्य मे पुण्यं । प्राक्कृतं फलितं प्रज्ञो ॥ पवित्रं नगरं जा-
तं । प्रवतां पादरेणुना ॥ ७७ ॥ धन्यास्ते तस्वस्तथा जनपदा ग्रामाकरा नागराः । सारासारविचा-
स्वारुचतुरास्ते सज्जनाः सज्जनाः ॥ येषां श्रीनृपराजराजिचरणन्यासैः पवित्रीयते । छाया भूमितलं
शृहांगणवरं देहो मनो निर्मलं ॥ ७८ ॥ श्रीविक्रमार्कस्य नृपस्य कंठे । मुमोच मालां मणिमौक्ति-
कैर्युतां ॥ धन्या तु सा धन्यतरैः प्रशस्या । वादित्रशब्दान्वितनाटकैः सह ॥ ७९ ॥ पुरप्रवेशं परया
महर्ष्या । चकार राजा वरतूर्यनादैः ॥ महर्षिर्लोकैः कृतमंगलस्य । श्रीविक्रमार्कस्य गुणाकरस्य ॥
॥ ८० ॥ श्रीरत्ननगराधीशो । विवाह्य रत्नमंजरीं ॥ हस्त्यश्वस्वर्णरत्नादि । ददौ विक्रमञ्चुजे ॥
॥ ८१ ॥ इतश्च रणतूर्याणां । नादैर्बधिरितांबरं ॥ आढादितार्कसहिंबं । सैन्योऽलितरेणुभिः ॥ ८२ ॥
हस्त्यश्वरथसामंत—मंमलीकपदातिभिः ॥ सन्नाहशस्त्रसंयुक्तैः । पूरितं परमर्धिकं ॥ ८३ ॥ सैन्यं त-
त्र समायातं । लोकानां भयकारकं ॥ दृष्ट्वा कातरतां प्राप्ता । नरा नेशुर्दिशो दिशं ॥ ८४ ॥ सक-

विक्रम- लोऽपि पुरीलोको । जज्ञे भयसमाकुलः ॥ राज्ञा युद्धोद्यतश्चासी—दरवीरसान्वितः ॥ ८५ ॥ षट्-
चरित्रं त्रिंशद्राजवंश्याश्च । बहवः शस्त्रपाणयः ॥ अभ्येयुस्त्वशितं तत्र । मूर्ता वीररसा इव ॥ ८६ ॥ सूर्यवं-
श्याः शशिवंश्या । यादवाः पारमारकाः ॥ चोहाणाश्च कदंबाख्या । इड्वाकाः करटाः शिवाः ॥ ८७ ॥
१०४ चंदेलाश्च सिसोदाश्च । गोहिला गूढविक्रमाः ॥ चापोत्कटा मोरकाश्च । ठिंदसिद्धारसैंधवाः ॥ ८८ ॥
सोलंका राष्ट्रकूटाश्च । पालका मंकुत्राणकाः ॥ महाराष्ट्रा निकुंताश्च । प्रतिहारास्तु दाधिमाः ॥
॥ ८९ ॥ कुलाचाराः कुलापाश्च । ज्ञाटीवंश्याश्च वाघलाः ॥ हरिवंश्या ड्रोणकाश्च । खटिंशाश्चापि
माथुराः ॥ ९० ॥ षट् त्रिंशदायुधोपेता । महायोद्धा महर्षिकाः ॥ समायाता मदोन्मत्ता—स्ते तत्र स-
मरोत्सुकाः ॥ ९१ ॥ एवं सामग्रिकां सर्वा । कृत्वा रत्नपुराधिपः ॥ सर्वानाकारयामास । सेवकान्
ग्रासभक्षकान् ॥ ९२ ॥ शूरास्तु हर्षपूरेण । पूरिताः पौरुषान्विताः ॥ कानराश्च जयव्रान्ता । ज्ञानांगा
जज्ञिरे तदा ॥ ९३ ॥ नानातूर्यानिकध्वानैः । द्वेडाबृंहितहेषितैः ॥ तदा नादमयं विश्व—मिदं
विश्वमजायत ॥ ९४ ॥ युद्धतूर्यनिनदैर्बलवद्धि—र्द्राग् विजित्य वचनान्यबलायाः ॥ विस्मृतस्मररसो
रणरौद्रः । प्राडुरासीदिह वीररसश्च ॥ ९५ ॥ कोऽपि वीरमुकुटः परिरत्यन् । प्रेयसीं स्तनघटौ च

विक्रम- निरीक्ष्य ॥ संस्मृतप्रधनकुंजरकुंजो । मंहु वीरसमूर्तिरचालीत् ॥ १७ ॥ कामयुद्धकलितः खड्गु वीरो
 चरित्रं । वीक्ष्य वेणिमथ स्वीयप्रियायाः ॥ चेतसि त्वसिलतां हि विचिंत्य । कोऽपि युद्धगमनोत्सुक आ-
 सीत् ॥ १८ ॥ स्पर्श्या लसदसेश्चलवेणिं । कुंजिकुंजसुभगां च कुचालिं ॥ बाणपातपरिस्पर्धिकटा-
 १०५ दान् । वीक्ष्य केऽपि सुभटा रणमीयुः ॥ १९ ॥ आशिषं वलितकंठजनन्याः । कोऽप्यमन्यत वरां श-
 कुनालिं ॥ सैव संयति यतः सुजटानां । रक्षणे कवचतां प्रतिपेदे ॥ २० ॥ वल्लभास्मि तव चेत्करि-
 कुंजां—स्तूर्णमेव च विदार्य मदर्थं ॥ मौक्तिकानि हि समानय नाथ । कांतयोक्त इति कोऽपि र-
 णोऽगात् ॥ २१ ॥ अस्मि वीरजननीति जनन्या । अस्मि वीररमणीति रमण्या ॥ प्रेरितः पटुजटः कि-
 ल कोऽपि । युद्धसन्मुखमगात्समरोत्कः ॥ २२ ॥ पत्युरेव पुरतः सुतमेका । स्माह वीरमुकुटं समरो-
 त्कं ॥ विक्रमं युधि तथा विदधीथा । नो यथा ज्वति वत्स विकल्पः ॥ २३ ॥ कंपितः पतसि पाद-
 युगे मे । नेत्रकोणकहतोऽपि जयार्तः ॥ युध्यसे किमिषुजिर्युधि नाथ । कांतयेति हसितश्चलितो-
 ऽन्यः ॥ २४ ॥ मा कृथा युधि वृथास्म कलंकं । मां निधाय हृदये हृदयेश ॥ जीवितेऽपि मरणोऽपि
 कदापि । त्वामहं प्रियं न वै प्रजहामि ॥ २५ ॥ कोऽपि पाणिकृतकाष्ठकृपाणो । बालकोऽप्यनुपतन

विक्रम-
चरित्रं

१०६

जनकं स्वं ॥ हन्मि शत्रुसुभ्रटानिति जट्पन् । प्रक्तिशक्तिप्रिधारि जनन्या ॥ १४ ॥ अस्मि वीर-
तनया वस्वीर—प्रेयसी च कुरु वीरसवित्रीं ॥ अद्य हृद्यसमरैरिति माता । काचिदिह निजपुत्रमु-
वाच ॥ १५ ॥ कातराः स्वगृहे केऽपि । गत्वा स्त्रीवेषधारकाः ॥ कूर्चमुत्तार्य संजाताः । प्रसविण्य श्व-
स्त्रियः ॥ १६ ॥ कातराणां गृहे राज्ञो । दूताः क्रूरा यमाननाः ॥ आकारणार्थमागत्यो—पविष्टा व्रां-
तचेतसः ॥ १७ ॥ तैराहूतो जयव्रांतः । शुष्कौष्ठो गद्गदस्वरः ॥ अज्ञितो व्यस्तवसनो । विकीर्ण-
निजमूर्धजः ॥ १८ ॥ ब्रुवन् लज्जाविनिर्मुक्तो । विबुंठन् स पदे पदे ॥ निस्ससार निजाङ्गेहात् ।
शुष्कास्यो ग्रथिल्लाकृतिः ॥ १९ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ तदा रत्नपुरार्धीशः । विक्रमश्च नृपोऽप्यथ ॥ स-
न्नह्य सन्मुखौ जातौ । पश्चिमस्यां दिशि क्रमात् ॥ २० ॥ अग्र्यैररीन् प्रति प्रोक्तं । के यूयं कस्य
सेवकाः ॥ स्कंधावारस्य कः स्वामी । परसीमाक्रमणं कथं ॥ २१ ॥ प्रोक्तमागंतुकैस्तथ्यं । श्रीजय-
कर्णचूपतिः ॥ सुताया रत्नमंजर्या । अत्र पृष्टेऽस्ति चागतः ॥ २२ ॥ तत्र जातस्ततो घोर । उन्नयोः
सैन्ययो रणः ॥ नानातूर्यनिनादैश्चा—भितो बधिरितांबरः ॥ २३ ॥ पतिः पदातिं रथिनं रथेशः ।
तुरंगवाहं तुरगाधिरूढः ॥ गजाधिरूढो हि गजप्ररूढं । समाह्वयन् युद्धकृतेऽत्र वीराः ॥ २४ ॥ उन्ना-

विक्रम-
चरित्रं
१०७

लितः संयति रेणुरथैः । सांडीकृतः स्यंदनचक्रचक्रैः ॥ विस्तारितः कुंजरकर्णतालै—स्नुक्रमेणाथ
रूरोध सूर्ये ॥ ३६ ॥ अथ श्रीविक्रमादित्यं । भूपं ज्ञात्वा रणांगणे ॥ नेशुर्दिशोदिशं वीरा । युद्ध्य-
मानं मदोद्धतं ॥ ३७ ॥ अश्रौपीच्च तदा वार्ता । श्रीजयकर्णचूपतिः ॥ परिणीता विक्रमेण । चूपे-
न मम कन्यका ॥ ३८ ॥ श्रीजयकर्णचूपाल—स्वरितं स्वमतंगजं ॥ मुक्त्वा च पादचारेण । श्री-
विक्रमार्कमभ्यगात् ॥ ५१ ॥ ततो विक्रमचूपालं । पूज्यं पूज्यक्रियोचितं ॥ जयकर्णो ननामाथ ।
क्षमयित्वा निजागसं ॥ ५२ ॥ ततः प्रवर्तितो रंगो—ऽमंदानंदयुतस्तदा ॥ उभयोर्नृपयोश्चारु—
विवाहव्यग्रचित्तयोः ॥ ५३ ॥ कृत्वा विवाहं परया समृद्ध्या । श्रीस्तंभतीर्थाधिपराजपुत्र्याः ॥ आका-
स्यामास समग्रलोकं । पुरीस्थितं विक्रमभूमिपालः ॥ ५४ ॥ गाणिक्यमाकार्यं ततो नृपेद्रः । पौरा-
णिकैः पौरजनैः समेतः ॥ कृत्यं वभाषेऽमृतकुंडिकायाः । पणांगनायाः सकलं च तस्याः ॥ ५५ ॥
ततो धृत्वा वेश्यां सकलमपि हृत्वा नरपतिः । समुद्रां मंजूषां धनमपि च तस्या हि सद्नात् ॥ स्व-
रारोपं कृत्वा श्रवणयुगलं घ्राणसहितं । निघृष्य ङित्वा तां निजजनपदाद्दूरमकरोत् ॥ ५६ ॥ वि-
बुधप्रियनामानं । कीरं तस्या गृहीतवान् ॥ विक्रमश्च वधूयुक्तः । प्रापत्स्वीयं पुरं क्रमात् ॥ ५७ ॥

विक्रम-
चरित्रं
१०८

बाह्योद्याने स्थित्वा । पुरप्रवेशादिसकलसामग्रीं ॥ कृत्वा राजावंतीं । विवेश वरवाद्यनिर्घोषैः ॥ ५७ ॥
विविधैर्वर्ष्वापनकै—वर्ष्वाप्यमानो रत्नमंजरीयुक्तः ॥ पौरजनानंदकरः । क्रमेण सोऽगान्निजावासं ॥
॥ ५८ ॥ कृत्वा कार्यं वर्धमार्योचितं स । श्वश्रूगेहे भूपतिराजगाम ॥ तस्याः पेटामग्रतोऽथो विमु-
च्य । पूज्येऽथाहं किं करोमीत्यवोचत् ॥ ६० ॥ श्रीविक्रमार्कस्य नरेश्वरस्य । श्रीपंचदंडातपछत्रबंधे
॥ पद्ये महाश्रयकरे यथोक्तः । प्रस्ताव एष तृतीयो बभूव ॥ ६१ ॥

॥ अथ चतुर्थः प्रस्तावः प्रारभ्यते ॥

एवं श्रीविक्रमादित्यः । कार्यं कृत्वा तृतीयकं ॥ चतुर्थकार्यकरणे । ह्यादेशं याचते च तां ॥
॥ १ ॥ कथय स्वामिनि शीघ्रं । किं नु कार्यं करोम्यथ ॥ पंचदंडातपत्रस्य । येन सिद्धिः स्फुटा
भवेत् ॥ २ ॥ सावदत् शृणु राजेंद्र । ब्रजास्मिन्नगरे निशि ॥ धन्यस्य श्रेष्ठिनो गेहे । वेषांतरयुतो
द्भुतं ॥ ३ ॥ रात्रौ प्रब्रन्नवृत्त्या यत् । कार्यं ऋवति तत्र च ॥ आमूलचूलतः सर्वं । त्वया ज्ञेयं नृ-
पोत्तम ॥ ४ ॥ इति श्रुत्वावनीनाथो । गतो निजगृहं वरं ॥ उपविश्य सप्तामध्ये । जनानां चेति
पृष्टवान् ॥ ५ ॥ धनाढ्यो धन्यनामास्ति । कोऽप्यत्र वणिजोऽग्रणीः ॥ कीदृशः कुत्र तद्गृहं । केना-

विक्रम- चारेण वर्तते ॥ ३७ ॥ किं वयस्तस्य के पुत्राः । का ज्ञार्या शीलभूषणा ॥ किं कर्म कुरुते सोऽथ ।
 चरित्रं तत्सर्वं मम कथ्यतां ॥ ३८ ॥ इति श्रुत्वा नृपस्याथ । वचनं संसदि स्थिताः ॥ सभ्या विचारयामासुः
 १०५ । स्मृतिबुद्धिमतां वराः ॥ ७ ॥ ततस्ते कथयामासुः । स्वामिन्नत्र पुरोत्तमे ॥ अनेके धन्यनामानो
 । विद्यन्ते वणिजोऽधुना ॥ ८ ॥ सदाचाररताः केऽपि । कदाचाररताः परे ॥ द्यूतकारास्तथा केऽपि
 । केऽपि मांसाशने रताः ॥ ९ ॥ मद्यपाने रताः केचि—त्केचिद्देश्यारतास्तथा ॥ परदाररताश्चौर्ये ।
 केऽपि मिथ्याप्रलापिनः ॥ १० ॥ स्वद्रोहे परद्रोहे च । परद्रव्यग्रहे रताः ॥ केचिद्रताः कूटसाहये ।
 देवद्वन्द्वस्य भद्रकाः ॥ ११ ॥ अन्ये तु धार्मिकाः संति । धर्मकर्मपरायणाः ॥ दानशीलतपोभाव-
 धर्मवर्गाश्रिता नराः ॥ १२ ॥ स्वदारतोपिणो नित्यं । परस्त्रीदर्शनेधकाः ॥ परापवादने मूका । वि-
 रताः परवचने ॥ १३ ॥ नित्यं संतोषसहिता । विजितांतस्वैरिणः ॥ सद्दानपुण्यवंतश्च । वशीकृतनि-
 जेंद्रियाः ॥ १४ ॥ परं धनेन धर्मेण । धरायां धनदोषमः ॥ धार्मिकाणां धुरि ख्यातो । धन्यो ना-
 म्नास्ति श्रेष्ठिकः ॥ १५ ॥ सुश्रावकगुणैर्युक्तो । वियुक्तो व्यसनैर्यं ॥ योग्यः सधर्मरत्नस्य । जिना-
 ज्ञातत्परः सदा ॥ १६ ॥ एकविंशतिसंख्यैश्च । सुगुणैर्मौक्तिकैस्वि ॥ भूपितो ज्ञाति भव्यात्मा । ध-

विक्रम- न्यो धर्मवतां वरः ॥ ४४ ॥ गृहिधर्मानुगैः पंच—त्रिंशद्गुणगणैर्युतः ॥ गुणा हि कथ्यमानास्ते ।
 चरित्रं संक्षेपेण निशम्यतां ॥ ४५ ॥ न्यायसंपन्नविभवः । शिष्टाचारप्रशंसकः ॥ कुलशीलसमैः सार्धं । कृ-
 ११० तोद्वाहोऽन्यगोत्रजैः ॥ ४६ ॥ पापभीरुः प्रसिद्धं च । लोकाचारं समाचरन् ॥ अर्वावादी न कापि
 । राजादिषु विशेषतः ॥ ४७ ॥ अनतिव्यक्तगुप्ते च । स्थाने सुप्रातिवेश्मके ॥ अनेकनिर्गमद्वार-
 विवर्जितनिकेतनः ॥ ४८ ॥ कृतसंगः सदाचारै—र्मातापित्रोश्च पूजकः ॥ त्यजन्नुपप्लुतं स्थान—
 मप्रवृत्तश्च गार्हिते ॥ ४९ ॥ व्ययमायोचितं कुर्वन् । वेषं वित्तानुसारतः ॥ अष्टत्रिर्धागुणैर्युक्तः । शृ-
 एवानो धर्ममन्वहं ॥ ५० ॥ अजीर्णे नोजनयागी । कान्ते भोक्ता च स्वात्म्यतः ॥ अन्योन्याप्र-
 तिबंधेन । त्रिवर्गमपि साधयन् ॥ ५१ ॥ यथावदतिथौ साधौ । दीने च प्रतिपत्तिकृत् ॥ सदान्नि-
 निविष्टश्च । पद्मपाती गुणेषु च ॥ ५२ ॥ अदेशकालयोश्चर्या । त्यजन् जानन् वज्रावलं ॥ वृत्तस्थ-
 ज्ञानवृद्धानां । पूजकः पोष्यपोषकः ॥ ५३ ॥ दीर्घदर्शी विशेषज्ञः । कृतज्ञो लोकवद्वभः ॥ सल-
 ज्ञः सदयः सौम्यः । परोपकृतिकर्मठः ॥ ५४ ॥ अंतरंगादिषु वर्ग—परिहारपरायणः ॥ वशीकृतेन्द्रि-
 यग्रामो । गृहिधर्माय कल्प्यते ॥ ५५ ॥ वृद्धत्ववयसा व्याप्तो । जर्जरीभूतविग्रहः ॥ आसकासादि-

विक्रम- रोगेण । पीणितोऽस्ति परं हि सः ॥२६॥ वदनं दशनैस्सक्तं । देहो मांसेन चाखिलः ॥ त्वक्
 चरित्रं तस्य तेजसा त्यक्ता । वृद्धो जातोऽस्ति सोऽधुना ॥२७॥ उक्तं च—गात्रं संकुचितं गतिर्विगलि-
 १११ ता दंताश्च नाशं गता । दृष्टिर्ब्राम्यति रूपमेव हसते वक्त्रं च लालायते ॥ वाक्यं नैव करोति वां-
 धवजनः पत्नी न शुश्रूषते । धिकष्टं जरयाभिन्नूतपूरुषं पुत्रोऽप्यवज्ञायते ॥२८॥ पृथ्वीतले जरा
 कष्टं । कष्टं धनविपर्ययः ॥ कष्टं मृत्युः सुपुत्रस्य । कष्टात्कष्टतरी क्षुधा ॥२९॥ एवंविधोऽपि धर्मि-
 ष्ठो । वर्याचारस्तो ह्यसौ ॥ त्रिकालं विदधे पूजां । पौषधं सर्वपर्वसु ॥३०॥ सामायिकादिषट्क-
 र्म—कर्ता हर्ता कुकर्मणः ॥ मुनिवद्विषयासंग—विमुक्तः प्रियवाक् सुधीः ॥३१॥ अष्टादशस्वर्ण-
 कोटी—नायकोऽपुत्रवानसौ ॥ अनारतं निजं द्रव्यं । सप्तक्षेत्रेषु यद्धति ॥३२॥ शृणु राजन् चरि-
 त्रं त—द्धार्याया भुवनाद्भुतं ॥ यया धन्यो नितान्तं स । सुखी सौभाग्यवानभूत् ॥३३॥ अस्य-
 त्रैव पुरे श्रीमान् । श्रीपतिर्नामतोऽर्थतः ॥ वरेण्यो वणिजां श्रेष्ठो । ज्येष्ठो लोकेषु सर्वदा ॥३४॥
 पंचानां मध्यतः पूज्यः । पंचाचारप्रपालकः ॥ पंचेन्द्रियवशीकर्ता । वीर्यपंचाननोपमः ॥३५॥ तस्मि-
 या श्रीमती नाम्ना । श्रीपतेः श्रीर्यथा यया ॥ पुत्रत्रयोपरि प्राज्ञा । सुता जाता वरानना ॥३६॥

विक्रम-

चरित्रं

११२

सुताजन्मोत्सवे सर्वो । जनो यात्यत्र हर्षतां ॥ श्रूयते नैव शास्त्रेषु । सुताजन्मोत्सवः क्वचित् ॥७०॥
यतः—जातेति शोको महतीति चिंता । कस्मै प्रदेयेति महान् वितर्कः ॥ दत्ता सुखं प्राप्स्यति वा
न वेति । कन्यापितृत्वं खड्गु नाम कष्टं ॥ ७१ ॥ वरं व्याघ्रयुतारण्य—सेवनं विषज्जक्षणं ॥ वंभ्या-
त्वं विवरे वासो । न सुतामुखदर्शनं ॥ ७४ ॥ आबाध्यादपि या नित्यं । गृहद्रव्यविनाशिनी ॥ पा-
णिग्रहणवेलायां । गृहसर्वस्वहारिणी ॥ ७५ ॥ इत्यस्ति लोकविख्यातं । सुताजन्मोत्सवो न हि ॥
तथापि व्यवहारी स । सुताजन्मोत्सवं व्यधात् ॥ ७६ ॥ पुत्रजन्मोत्सवमिव । तस्या जन्ममहं व्य-
धात् ॥ गुरुघृतादिदानैः स । स्वजनानप्यतोषयत् ॥ ७७ ॥ पंचशब्दादिवादित्रै—गृहं नादमयं व्य-
धात् ॥ षष्टिजागरणं नाम—स्थापनं च पिताकरोत् ॥ ७८ ॥ सा रत्नमंजरीनाम्ना । सर्वांगगुणपू-
रिता ॥ ववृधे स्वजनानंद—दायिनी ज्ञामिनी वरा ॥ ८० ॥ सर्वलक्षणसंयुक्ता । त्यक्ता दोषशतैः
सदा ॥ अगण्यपुण्यलावण्य—शास्त्रिणी गजगामिनी ॥ ८१ ॥ रूपेण विजितानेक—नाकस्थनाकि-
नायिका ॥ चतुःषष्टिकलोपेता । सर्वशास्त्रविशारदा ॥ ८२ ॥ सारदेव च या भाति । ज्ञामिनी चू-
रिभूषणा ॥ निर्दूषणा नितांतेन । वेधसा निर्मिता वरा ॥ ८३ ॥ सयौवनापि सानंग—संगरंगवि-

विक्रम-
 चरित्रं
 ११३

वर्जिता ॥ निर्विकारा विवेकाढ्या । पुंमनोहारिणी परं ॥ ७४ ॥ निरता धर्मशास्त्रेषु । विरता पाप-
 कर्मणि ॥ परं नृद्वेषिणी नैव । पाणिग्रहणमिच्छति ॥ ७५ ॥ अनेकधा सखीभिः सा । पृष्टा किञ्चि-
 न्मनोगतं ॥ भावं प्रकाशते नैव । हंत सा कांतवर्जिता ॥ ७६ ॥ श्रीमती श्रीमती सापि । नित्य-
 मारोप्य वक्षसि ॥ तां पृच्छतिस्म हे वत्से । वरं न वृणुषे कथं ॥ ७७ ॥ सावक् नरं सुरं सिद्धं । त-
 था खेचरपुंगवं ॥ विद्याधरं च गांधर्वं । वरं नैव वृणोम्यहं ॥ ७८ ॥ मंत्रैस्तंत्रैस्तथा यंत्रै—रौषधैर्व-
 श्यकर्मणैः ॥ अन्यैरपि तथोपायै—स्तस्याश्चित्तं न चालितं ॥ ७९ ॥ सर्वावयवसंपूर्णा । सर्वलक्ष-
 णसंयुता ॥ सर्वसौंदर्यसहिता—ऽवर्द्धतेऽङ्गुलमेव सा ॥ ८० ॥ त्रिजगन्मोहिनीमान—युता सांसी-
 ज्जितेन्द्रिया ॥ तत्स्वरूपं च नो वेधा । अपि जानाति हृत्तं ॥ ८१ ॥ उद्यौवनमदोन्मत्ता । तारु-
 ण्यदुममंजरी ॥ लावण्यकूपिकेवासौ । जाता विंशतिवार्षिका ॥ ८२ ॥ अत्रांतरे धनाढ्यस्य । ध-
 न्यस्य दयिता मृता ॥ श्रेष्ठिनस्तस्य वृद्धस्य । सप्ततिवर्षसंगिनः ॥ ८३ ॥ सा प्रातिवेशिमकी रत्न-
 मंजरी शीलरूषणा ॥ धन्यं तं श्रेष्ठिनं वृद्धं । भार्यात्यक्तमथावदत् ॥ ८४ ॥ धन्य त्यज प्रियाशोकं
 । सहर्षं कुरु मानसं ॥ त्वामहं स्वपतिं कृत्वा । पालयामि पतिव्रतं ॥ ८५ ॥ धन्याहं कृतपुण्याहं ।

विक्रम- निस्तीर्णाहं प्रवर्णवात् ॥ यथा पतिव्रतत्वेन । करोमि निर्मलां तनुं ॥ १ ॥ धन्योऽवदच्च हे प्रदे ।
 चरित्रं त्वं सुरूपा सयौवना ॥ यूनां हि श्रेष्ठिपुत्राणां । योग्या वामांगसंगता ॥ २ ॥ यतः—अनुचितफ-
 लाज्जिलाषी । विधिनैव निवार्यतेऽधमः पुरुषः ॥ डाक्षापाचनकाले । मुखरोगो प्रवति काकानां ॥
 ११४ ॥ ३ ॥ वाञ्छति हि वरं कन्या । माता वित्तं पिता कुलं ॥ स्वाजन्यं बांधवाश्चापि । मिष्टान्नमितरे
 जनाः ॥ ४ ॥ मूर्खनिर्धनदूरस्थं । शूरं मोक्षाज्जिलाषिणं ॥ त्रिगुणाधिकवर्षीयं । तस्मै देया न क-
 न्यका ॥ ५ ॥ बधिरक्लीबमूकानां । खंजांधजडचेतसां ॥ सहसा घातकर्तृणां । नूनं देया न कन्य-
 का ॥ ६ ॥ कुलजातिविहीनानां । पितृमातृवियोगिनां ॥ गेहिनीपुत्रयुक्तानां । नूनं देया न क-
 न्यका ॥ ७ ॥ कुशलचौर्ययुक्तानां । मद्यमांसस्तात्मनां ॥ वैदेशिकस्वगोत्रिणां । नूनं देया न क-
 न्यका ॥ ८ ॥ सदैवोत्पन्नज्जिणा—मालस्यवशवर्तिनां ॥ बहुवैराग्ययुक्तानां । नूनं देया न कन्य-
 का ॥ ९ ॥ उक्तं च—कुलं च शीलं च सनाथता च । विद्या च वित्तं च वपुर्वयश्च । एते गु-
 णा यत्र वरे प्रवेयु—स्तस्मै प्रदेया जनकेन कन्या ॥ १० ॥ श्युक्त्वा विरते तस्मिन् । धन्ये ध-
 र्मवतां वरे ॥ उवाच वचनं तथ्यं । धन्या सा रत्नमंजरी ॥ ११ ॥ अहं न जोगसौख्यार्थं । नार्थ-

विक्रम-
चरित्रं
११५

ग्रहणकांक्षया ॥ संतत्यर्थं न मानार्थं । न जयार्थं न लज्जया ॥ १३ ॥ केवलं पुण्यवाञ्छार्थं । शी-
लपालनतत्परा ॥ त्वां सुशीलं वरं लब्ध्वा । कुमारीत्वं त्यजाम्यहं ॥ १४ ॥ पतिव्रता तदासक्ता । प-
तियुक्ता पतिप्रिया ॥ पत्या सहैव या याति । सा नारी वंशऋषणा ॥ १५ ॥ जरायुक्तं निजं नाथं ।
त्यक्त्वा या रमते परं ॥ पितुर्गृहे घनं याति । नायिका साधमा मता ॥ १६ ॥ पत्युर्वाचमवज्ञाय ।
या च सन्मुखभाषिणी ॥ पत्यौ द्वेषयुता नित्यं । नायिका साधमा मता ॥ १७ ॥ कलिप्रिया महा-
क्रूरा । निर्दया मर्मजापिणी ॥ परगृहाटने रक्ता । नायिका साधमा मता ॥ १८ ॥ अधोमुखी कूप-
गह्वा । घनरोमयुतांगका ॥ लंबोष्ठी स्थूलकेशा च । नायिका साधमा मता ॥ १९ ॥ काकस्वरा क-
रालादी । लंबजिह्वारदान्विता ॥ दर्शयंती मुहुर्नाभिं । नायिका साधमा मता ॥ २० ॥ कुशीला
कुलटा कूट—प्रिया क्लेशविधायिनी ॥ कठोरवाक्या काणादी । नायिका साधमा मता ॥ २१ ॥ प-
तिभक्तिरता नित्यं । पत्युन्निष्ठान्नजदका ॥ पतिप्रेमपरानंदा । पतिदुःखेन दुःखिता ॥ २२ ॥ एवं-
विधा तु या नारी । कुलत्रयकंशोपला ॥ प्रशस्यते बुधैर्लोके । गृहलक्ष्मीनिभा सदा ॥ २३ ॥ म-
या वृतो वरस्त्वं हि । मनसा पुरुषोत्तम ॥ कथयित्वेति मालां सा । तस्य कंठेऽध्यरोपयत् ॥ २४ ॥

विक्र.म-

चरित्रं

११६

विवाहिता शुभे लभे । पित्रापि प्रमुदाथ सा ॥ तातदत्तं धनं लात्वा । धन्या धन्यगृहे ययौ ॥ २७ ॥
पत्युः पादौ त्रिकालं सा । प्रदाव्य चरणोदकं ॥ तदेव पिबति नित्यं । पतिञ्चक्तिपरायणा ॥ २८ ॥
सतीगुणयुता मौन—वृत्ता च मृदुजाषिणी ॥ गृहकार्यस्ता जाता । सा सद्धर्मपरायणा ॥ २९ ॥
महासती महामान्या । महोत्साहा मदच्युता ॥ सा महेश्वरपत्नीव । जाता जगति विश्रुता ॥ ३० ॥
तस्याश्चरणनीरेण । वातपित्तकफोद्भवाः ॥ रोगाः सर्वे क्षयं यांति । कुष्ठान्यष्टादशाप्यहो ॥ ३१ ॥
अपुत्राणां मनुष्याणां । पुत्रप्राप्तिः क्षणाद्भवेत् ॥ स्थावरं जंगमं चैव । विषं नैव प्रसर्पति ॥ ३२ ॥
सौम्यदृष्ट्या तथा दृष्टं । शुष्कमप्यार्द्रतां नजेत् ॥ क्रूरदृष्ट्या पुनश्चार्द्रं । शुष्कं भवति निश्चितं ॥
॥ ३३ ॥ अतिवृष्टिरनावृष्टि—मूषकाः शलजास्तथा ॥ परान्नवंति नो तत्र । तस्या एव प्रभावतः ॥
॥ ३४ ॥ मतंगजो हयो व्याघ्रः । सर्पो दावानलो जलं ॥ तत्र तस्याः प्रभावेण । प्रन्नवंति कदा-
पि न ॥ ३५ ॥ इति लक्षणसंयुक्ता । दानशीलतपोऽन्विता ॥ चतुःषष्टिकलोपेता । लक्ष्मीमूर्त्तिम-
तीव सा ॥ ४० ॥ स धन्योऽस्ति महाराज । व्यवहारी रमेश्वरः ॥ तस्य प्रियाप्रबंधोऽय—मस्मान्निः-
कथितोऽखिलः ॥ ४१ ॥ पृथ्वीमृणविहीनां स । कृत्वा स्तोकदिनैः खड्ग ॥ सन्नार्यः स्वर्गलोके च ।

विक्रम-
चरित्रं
११७

संप्रयास्यति निश्चितं ॥ ४२ ॥ इति तद्वचसः प्रांते । विसर्ज्य सकलां सभां ॥ भूपतिस्तद्गृहे गंतुं
। रूपांतरमथाकरोत् ॥ ४५ ॥ ऋषोः दिनांतेऽथ सुपांथवेपो । घृत्वा करे पुष्करपात्रमेकं ॥ कषायव-
स्त्रान्वितदेहयुक्तो । रुद्राक्षमालाभिर्नृपितांगः ॥ ४६ ॥ केदारमुद्रांकितस्वांगुलीकः । प्रोहंमदंडांकि-
तपाणिपद्मः ॥ गंगामृदा चर्चितद्वादशांगो । गतश्च तत्राथ स कौतुकार्थी ॥ ४७ ॥ युग्मं ॥ गत्वा
तद्गृहांतः । प्रोवाच परिस्फुटं स ऋषीशः ॥ सुन्नगे सुभगाकारे । अतिथिश्चागां तवागारे ॥ ४८ ॥
उक्तं च—अतिथिश्चापवादी च । द्वावेतौ मम बांधवौ ॥ अपवादी हरेत्पाप—मतिथिः स्वर्गदाय-
कः ॥ ४९ ॥ ऋक्षना शुष्यते कांस्यं । ताम्रमम्लेन शुष्यति ॥ रजस्वला स्त्री स्नानेन । गृही दा-
नेन शुष्यति ॥ ५० ॥ इत्युक्ते यतिप्रक्ता तं । पांथवेषधरं नृपं ॥ सासने चोपवेश्याथ । रम्यं ज्ञो-
ज्यमकारयत् ॥ ५१ ॥ तांबूलादींस्ततो दत्त्वा । बाह्यांगणभुवि तथा ॥ रम्यां शय्यां विधायासौ । श-
यनार्थं तमादिशत् ॥ ५२ ॥ ऋषोऽप्यदृश्यरूपोऽथ । पश्यन् विविधचेष्टितं ॥ सुप्तोऽपि जजागार ।
ज्ञातुं तच्चरितं तदा ॥ ५३ ॥ अथ सा संध्याकाले । पत्युः पादोदकं च पीत्वा द्राक् ॥ गेहापवरक-
मध्ये । निनाय निजवह्निभं प्रक्त्या ॥ ५४ ॥ गंगापुलिनसुकोमल—शय्यायां सुरज्जिपुष्पयुक्तायां ॥

विक्रम-

चरित्रं

११७

सुष्वाप धन्यः श्रेष्ठी । निवेश्य चरणौ प्रियोत्संगे ॥ ५९ ॥ सा पतिचरणौ प्रक्त्या । संवाहयति स्व-
कीयपाणिभ्यां ॥ शीलवतीशृंगारा । पतिव्रताधर्मसंयुक्ता ॥ ६० ॥ अथ निद्रां गते पत्यौ । धर्मध्या-
नार्थमागता ॥ गृहपौषधशालायां । विशालायां मुदाथ सा ॥ ६१ ॥ संस्थाप्य स्थापनाचार्यं । कृत्वा
स्वीयासनं स्थिरं ॥ सामायिकादिषट्कर्म—करणे सा मतिं दधौ ॥ ६२ ॥ एकाग्रचित्ततां कायं ।
कृत्वा च वचनं स्थिरं ॥ विधा शुद्ध्या शुभध्यानं । ध्याययामास सा शुभा ॥ ६३ ॥ पंचानां परमे-
ष्ठिनां । कृत्वा सा स्मरणं घनं ॥ स्मृत्वा सधर्मशास्त्राणि । सामायिकमपारयत् ॥ ६४ ॥ समर्प्य गृ-
हकार्यं च । सर्वं परिजनस्य सा ॥ कपाटदृढकरणादि । प्रययौ पतिसन्निधौ ॥ ६५ ॥ राजा श्रीवि-
क्रमादित्य । आदित्यसमसुप्रभः ॥ विलोकयन् विशेषेण । सुप्तः कपटनिद्रया ॥ ६६ ॥ सुप्ते परिज-
ने सर्वे । मंदं मंदं गतो नृपः ॥ जालांतरस्थितो द्वारि । तच्चरित्रं व्यलोकयत् ॥ ६७ ॥ निशार्द्रस-
मये कोऽपि । साहसी चौरनायकः ॥ इव्याथ्रीं स्वात्रपातेन । प्रविष्टो धन्यसद्मनि ॥ ६८ ॥ तं दृ-
ष्ट्वा जागृता रत्न—मंजरी सा व्यचिंतयत् ॥ कोऽयं रूपश्रिया मार—सदृशो विश्वमोहकः ॥ ६९ ॥
किमिंद्रः किमु वा चंद्रो । ह्यथवा किं दिवाकरः ॥ देवः किमथवा साक्षा—दयं मकरकेतनः ॥

विक्रम-
चरित्रं
११९

॥ ७० ॥ कलंकी रजनीजानि—स्तपनस्तापकः पुनः ॥ अन्नंगस्तु मनोजन्मा । तत्कोऽयं सुभगा-
ग्रणीः ॥ ७१ ॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥ तं दृष्ट्वा रूपवंतं सा । चिंतयंतीति मानसे ॥ विषयैः परिभूतांगा-
नंगवाणैर्धनं हता ॥ ७२ ॥ लुवाच वचनं चारु । चतुरा रत्नमंजरी ॥ चौरं कामाकुलीश्रुता । प्रा-
णनाथावधार्यतां ॥ ७३ ॥ एष देहो गृहं चैत—छनधान्यसमन्वितं ॥ देवलोकविमानान्नं । त्वदा-
यत्तमतः परं ॥ ७४ ॥ प्रसीद परमानंद—दायकस्त्वं तु नायक ॥ भोगं चंद्रव मया सार्धं । न स-
हेऽहं विलंबनं ॥ ७५ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा । स जगौ चौरनायकः ॥ कंपमानो भयत्रांतः । शृणु
सौम्ये वचो मम ॥ ७६ ॥ अमेध्यमध्ये कीटस्य । सुरेंद्रस्य सुरालये ॥ समाना जीवितव्याशा । स-
मं मृत्युञ्जयं द्वयोः ॥ ७७ ॥ द्यूतकारी तथा चौर—चर्ययाहं धनार्जकः ॥ वेश्याव्यसनसंयुक्तो । वि-
युक्तो गृहबंधुभिः ॥ ७८ ॥ अतो धनार्थं त्वद्देहे । प्रविष्टो निष्फलोऽभवं ॥ जागृति हि जने चौ-
रा । न गृहीतुं धनं ह्यलं ॥ ७९ ॥ इति चौरवचः श्रुत्वा । विवशा रत्नमंजरी ॥ कामवाणविभिन्नां-
गा । विरहानलपीमिता ॥ ८० ॥ कुलमार्गं परित्यज्य । व्यथिता मन्मथेषुभिः ॥ पूरिता पापपूरेण
। तस्योत्तरमिदं ददौ ॥ ८१ ॥ नाथाथ शृणु मे वाक्यं । चौरस्त्वं पुरुषोत्तमः ॥ मम मानसमीनस्य

विक्रम- । जालवत्प्रतिभाससे ॥ ८२ ॥ मामकीनो मनोमीनो । वसन् हि रागसागरे ॥ गृहीतो रूपजाले-
चरित्रं न । त्वया तेनासि धीवरः ॥ ८३ ॥ सक्तः स्पर्शं नागः । शब्दे हरिणो रसे तु मीनश्च ॥ पतन्
१२० पतंगो दीपे । नष्टो गंधेन भृंगश्च ॥ ८४ ॥ विषयगणः कापुरुषं । करोति वशवर्तिनं न सत्पुरुषं ॥
बध्नाति मशकमेव हि । द्यूतातंतुर्न मातंगं ॥ ८५ ॥ विषस्य विषयाणां च । दूरमत्यंतमंतरं ॥ उप-
भुक्तं विषं हंति । विषयाः स्मरणादपि ॥ ८६ ॥ ये नैकांगुलितर्जनामपि गुरोः सोढुं समर्था नरा ।
मानान्युन्नतमानसाश्च सकलं पश्यंत्यधस्ताज्जागत् ॥ ते कामेन कदार्थिता धृतिजिदा पादैर्हता योषि-
ता—माज्ञां मूर्धञ्जिरुद्धहंति कृपणा राज्ञामिव प्रोढ्वणां ॥ ८७ ॥ यौवनं धनसंपत्तिः । प्रभुत्वमवि-
वेकिता ॥ एकैकमप्यनर्थाय । किं पुनस्तच्चतुष्टयं ॥ ८८ ॥ अनादाविह संसारे । दुर्वारो मकरध्व-
जः ॥ विमंभ्यमाना येनात्र । वीराः स्युरपि कातराः ॥ ८९ ॥ एते दुःखमया श्मे विषमया एते हि
मायामया । एतेभ्योऽपि किमस्ति निन्दितमथैतेभ्यो विरूपं च किं ॥ इहं रे विषयेषु लोड्ढुपतया
तैस्तैः प्रकारैः सखे ॥ । चेतस्त्वं विनिवार्यमाणमपि धिग् बद्धस्पृहं धावसि ॥ ९० ॥ अवश्यं याता-
रश्चिरतरमुषित्वापि विषया । वियोगे को चेदस्त्यजति न जनो यत्स्वयममून् ॥ व्रजंतः स्वातंत्र्याद-

विक्रम- तुलपरितापाय मनसः । स्वयं त्यक्त्वा ह्येते शमसुखमनंतं विदधति ॥ ७२॥ विषयसुखं दुग्धमिव ।
 चरित्रं स्वादयति जनो विडाल इव मुदितः ॥ नोत्पाठितलकुटमिव । पश्यति यममहह किं कुर्मः ॥ ७३॥
 १२१ अविदितपरमानंदो । वदति जनो विषय एव रमणीयः ॥ तिलतैलमेव मिष्टं । येन न दृष्टं घृतं
 कापि ॥ ७४॥ भुंक्त्व भोगान् मया सार्धं । फलं मानुषजन्मनः ॥ गृहाण सुकुमालं च । ममांग-
 मुररीकुरु ॥ ७५॥ चौरः प्रोवाच हे कांते । त्वयोक्तमसमंजसं ॥ वृद्धं पतिं यतस्त्यक्त्वा । स्वकीयं
 मां तु वाञ्छसि ॥ ७६॥ लोकद्वयविरुद्धेना—नेन पापेन कर्मणा ॥ परस्त्रीसंगदोषेण । ममापि न-
 स्कं ज्ञवेत् ॥ ७७॥ किंच स्मृतावपि—गते मृते प्रव्रजिते । क्लीवे च पतिते पतौ ॥ पंचस्वापत्सु
 नारीणां । पतिरन्यो विधीयते ॥ ७८॥ जीवति तव नाथेऽहं । कथं संगं करोमि ते ॥ विचारय वि-
 चारज्ञे । नीतिशास्त्रविदां वचः ॥ ७९॥ श्रुत्वा च मद्-
 नांथा सा । तस्य चेत्युत्तरं ददौ ॥ ८०॥ सुजगायं ध्रुवं वृद्धो । मृतोऽस्ति मम वल्लभः ॥ न प्र-
 त्येसि तदागत्य । तं मृतं प्रविलोकय ॥ ८१॥ यावदागत्य चौरोऽसौ । करोत्यस्यास्यदर्शनं ॥ ताव-
 त्तया तस्य कंठे । दत्तोऽगुणोऽसुनाशकः ॥ ८२॥ अहो नारीचरित्रं तु । दुर्घटं घटनातिगं ॥ वेधा

अपि न जानाति । का कथा मानुषस्य तु ॥ १५ ॥ यासामंचलवातेन । कामरोगो हि वर्धते ॥ ता-
सामालिंगने पुंसां । किं चित्रं मरणं भवेत् ॥ १६ ॥ आसन्नमेव ललना भ्रजते मनुष्यं । विद्यावि-
हीनमकुलीनमसंस्तुतं च ॥ प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश्च । पार्श्वस्थमेव किल संपरिवेष्टयंति
॥ १७ ॥ नितंबिन्यः पतिं पुत्रं । पितरं भ्रातरं क्षणात् ॥ आरोग्यं त्यकार्येऽपि । दुर्वृत्ताः प्राणसंशये
॥ १८ ॥ संमोहयंति मदयंति विमंभयंति । निर्भर्त्सयंति रमयंति विषादयंति ॥ एताः प्रविश्य सदयं
हृदयं नराणां । किं नाम वामनयना न समाचरंति ॥ १९ ॥ स्फुरन्मायावर्त्तः सहजचपलत्वोर्मिनि-
करः । करालक्रूरत्वप्रकरमकरवातसहितः ॥ चलच्चेतःपोतो हतहृदयपातालविवरो । गन्त्रीरोऽयं यो-
षिज्जालधिरिह के के न पतिताः ॥ २० ॥ स्मितेन ज्ञावेन च लज्जाया प्रिया । पराङ्मुखैरर्धकटाक्ष-
वीक्षितैः ॥ वचोभिरीक्षाकलहैश्च लीलया । समस्तज्ञावैः खड्गु बंधनं स्त्रियः ॥ २१ ॥ अहह गृही-
क नु कुशली । वध्वा संसारसागरे क्षिप्तः ॥ यद्यपि लभते पोतं । पुनस्तथैव निमज्ज्यते प्रसभं ॥
॥ २२ ॥ ज्ञार्यानिगमं दत्वापि । न संतुष्टः प्रजापतिः ॥ भूयश्च पुत्ररूपेण । यत्नति गलभृश्वलां ॥
॥ २३ ॥ एता हसंति च रुदंति च कार्यहेतो—विश्वासयंति च वरं न च विश्वसंति ॥ तस्मान्नरेण

विक्रम- कुलशीलसमन्वितेन । नार्यः श्मशानघटिका श्व वर्जनीयाः ॥ १७ ॥ भूमौ निक्षिप्य तं धन्यं । श-
 चरित्रं व्यायां स्वेद्ययाथ सा ॥ तेन सह विविधैर्भगै—मुदा स्तुं प्रचक्रमे ॥ १८ ॥ विविधैश्चुंबनैः सा तं ।
 १२३ सुनर्मवचनैस्तथा ॥ आलिङ्गनपरिष्वंगै—स्तोपयामास संमदात् ॥ १९ ॥ हर्षयुक्तैश्च सीत्कारै—स्तां-
 वूलार्पणकैर्मिथः ॥ तयोस्तदा प्रवृत्तश्च । स्मररंगोऽतिहर्षदः ॥ २० ॥ त्रियामायास्ततः प्रांते । सोऽ-
 वदचौरनायकः ॥ यास्याम्यहं निजं स्थानं । मृगशावविलोचने ॥ २१ ॥ यतः—रात्रिचराः पुनश्चौ-
 रा । दिने प्रब्रन्नवृत्तयः ॥ कुर्कुटस्वरमाकर्ण्य । डुतं यांति दिशोदिशं ॥ २२ ॥ अथावदत्सा हे स्वाः
 मिन् । विना त्वां प्राणवल्लभ ॥ हाहा कथं भविष्यामि । विरहानलपीडिता ॥ २३ ॥ प्राणेश त्वां
 विना प्राणान् । कथं रक्षामि संप्रति ॥ नित्यं रात्रौ त्वयागत्य । पावनीयं गृहं मम ॥ २४ ॥ त्वां
 विना तु गृहं देहो । यौवनं हृदयं मम ॥ संजातं त्वधुना शून्यं । कथ्यते किं मुहुर्मुहुः ॥ २५ ॥
 तां जिह्वां शतधा कृत्वा । प्रक्षिपामि दिशोदिशं ॥ यया प्राणेश गत्र त्व—मिति वाक्यं वदाम्यहं
 ॥ २६ ॥ यतः—मा गा इत्यपमंगलं व्रज इति स्नेहेन हीनं वच—स्तिष्ठेति प्रभुता यथारुचिवच-
 स्तच्चाप्युदासीनता ॥ त्यक्तं सांप्रतमाचरामि रुचिरं यत्सोपचारं वचः । स्मर्तव्यां वयमादरेण सहसा

विक्रम-¹ यामः पुनर्दर्शनं ॥ ३७ ॥ चौरोऽप्युवाच हे सुव्रु । लावण्यगुणसागरे ॥ त्वं मे मानसहंसस्य । भा-
चरित्रं ससे वागुरा वरा ॥ ३२ ॥ हे प्रिये प्राणदासि त्वं । प्राणान् मुक्त्वा तवांतिके ॥ यामि स्वस्ति तवै-
१२४ वास्तु । समेष्यामि दिनात्यये ॥ ३३ ॥ वदंतमिति तं चौरं । श्रुत्वा विक्रमभूपतिः ॥ करवाल्मकरः
क्रूरो—ऽभूत्सज्जो द्वारदेशगः ॥ ३४ ॥ यावत्स खात्रमार्गेण । याति चौरोऽथ शंकितः ॥ तावत्साह
कथं स्वामिन् । त्वया कष्टेन गम्यते ॥ ३५ ॥ मुख्यद्वारं समुद्धाव्य । गह्व त्वं जीवितेश्वर ॥ पुनः
प्रसादं कृत्वा मे । मानसाब्जं विकासयेः ॥ ३६ ॥ ततः कपाटमुद्घाव्य । यावद्याति बहिरसौ ॥ रा-
ज्ञासिना हतस्तावत् । स चौरः पारदारिकः ॥ ३७ ॥ तत्क्षणादेव पंचत्वं । प्राप्तवांश्च पपात सः ॥
अयुग्रपुण्यपापानां । फलमत्रैव जन्मनि ॥ ३८ ॥ उक्तं च—डौपद्या वचनेन कौरवशतं निर्मूल-
मुन्मूलितं । सुग्रीवस्य विधाय मोहमतुलं वाली हतस्तारया ॥ सीतासक्तमनास्त्रिलोकविजयी प्राप्तो
वधं रावणः । प्रायः स्त्रीवचनप्रपंचनिरताः सर्वे क्षयं यांति वै ॥ ३९ ॥ एकं पश्यति नेत्रवक्रचक्षितै
रामान्यमाभाषते । आलिंगत्यपरं प्रयच्छति करेणान्यस्य तांबूलकं ॥ संकेतं दिशतीतरस्य हसितैर-
न्यं हरेद्धोजतो । यस्तस्यामनुरागमेत्यनिपुणो धिक् तं मनुष्याधमं ॥ ४० ॥

विक्रम-

चरित्रं

१२५

न विपं नामृतं किंचि—देकां मुक्त्वा नितंविनीं ॥ सैवामृतमयी रक्ता । विरक्ता विषरूपिणी
॥ ४९ ॥ रक्ता हरति सर्वस्वं । प्राणानपि विरागतः ॥ अहो रागे विरागे च । कष्टं कष्टात्खद्यु स्त्रि-
यः ॥ ५० ॥ प्राज्ञं विनीतं स्वाचारं । विद्वांसमपि मंत्रिणं ॥ छलयन्ति नरं नित्य—मेता योषित्पि-
शाचिकाः ॥ ५१ ॥ इंद्रलेखेव कुटिला । संध्येव क्षणरागिणी ॥ नीचगा निम्नगेवासौ । वर्जनीया
नितंविनी ॥ ५२ ॥ ज्ञात्वा तच्चरितं सर्वं । चौरं हत्वा स्ववेश्मनि ॥ गतः श्रीविक्रमादित्यः । सुष्वा-
प शयने तथा ॥ ५३ ॥ अथ चौरं हतं ज्ञात्वा । गत्वा तन्निकटं च सा ॥ दुःखिता भूरिमोहेन ।
चकार परिदेवनं ॥ ५४ ॥ हा प्राणनाथ प्राणेश । जीवितेश शुभ्रंकर ॥ मां मुक्त्वा क्व गतोऽसि
त्वं । विरहानलपीडितां ॥ ५५ ॥ कथं हाहा भविष्यामि । त्वां विनाहं जनोत्तम ॥ आजीवितं स्ने-
हवद्वा । महादुःखाब्धिमध्यगा ॥ ५६ ॥ विलप्य बहुधा चैवं । सेति चित्ते व्यचिंतयत् ॥ अहो मम
द्वयं ताव—ज्ञतं गौरवकारणं ॥ ५७ ॥ लौकिकस्तु गतो ऋता । गतो लोकोत्तरः पुनः ॥ गतो
धर्मः कुले जात—स्रैलोक्यव्यापकोऽयशः ॥ ५८ ॥ प्रभाते किं करिष्यामि । पतिहीना सुतैर्विना ॥
लोकद्वयविरुद्धेना—नेन पापेन कर्मणा ॥ ५९ ॥ हाहा देवाथ जाताहं । सर्वशृंगारवर्जिता ॥ प-

वित्र.म- तिहीना च निर्भाग्या । विधवा करुणास्पदा ॥ ६५ ॥ वंचिता वस्त्ररूपाभि—स्तांबूलरहितानना ॥
चरित्रं जाता हा संप्रति दीना । कुंकुमादितिरस्कृता ॥ ६६ ॥ अधोमुखी गल्वन्यस्त—हस्ता हातःपरं कथं
१२६ गृहकोणस्थिता कालं । गमयिष्यामि हा कथं ॥ ६७ ॥ नित्यं रटंती रंकेव । सदाश्रुमलिनानना
॥ लोकानां पुरतः स्वास्यं । दर्शयिष्यामि हा कथं ॥ ७० ॥ वरं विषं वने वासो । व्याघ्रवक्त्रविशो-
धनं ॥ वरं गुहाप्रवेशश्च । सिंहस्य भयकारिणः ॥ ७१ ॥ वैश्वानरे जज्ञे जंपा—पातो वरतरः खड्गु
॥ न वरं विधवायास्तु । जीवनं लोकनिंदितं ॥ ७२ ॥ विचिंत्येति समुहाय । साहसाश्रितमानसा
॥ सा परिवारमुहाप्य । रात्रिवृत्तं ततोऽवदत् ॥ ७३ ॥ रजन्यामद्य नो गेहे । स्तेनः कश्चित्समागतः
॥ मारितस्तेन मे प्राण—वद्धभो जरयान्वितः ॥ ७४ ॥ स तीर्थयात्रिको धन्यो । धावमानस्तदा
मम ॥ प्राणेशरक्षणार्थं तु । हतः पापेन तेन सः ॥ ७५ ॥ जागृताहं क्षणादेव । तावन्नष्टा गतो-
ऽधमः ॥ स स्तेनोऽथ करोमि किं । हा दैवेन हता न्वहं ॥ ७६ ॥ प्रतारं मे तथा चैनं । भर्तुरर्थे
मृतं ध्रुवं ॥ गृहीत्वा कानने प्राणान् । त्यजामि वह्निना द्रुतं ॥ ७७ ॥ नायोंऽन्या हि मृते नाथे ।
रुदंति करुणारसं ॥ वर्धापयंति वल्लयैः । खंडितैश्च करच्युतैः ॥ ७८ ॥ अहं तु हर्षपूरेण । पूरिता

विक्रम- पतिवर्त्मगा ॥ यास्यामि स्वर्गलोकं हि । लोकवृन्दैः स्तुता सती ॥ ७७-॥ अथ सा स्वामिनो देहं ।
 चरित्रं चौरस्यापि कलेवरं ॥ शुद्धोदकेन प्रक्षाल्य । पूजयामास संमदात् ॥ ७८॥ प्रजातसमये जाते ।
 १२७ उज्जयिन्या जनोऽखिलः ॥ सतीपादारचनरतो । गलदश्रुः समागतः ॥ ७९॥ हा मातस्त्वां विना
 लोकः । सशोकः किं करिष्यति ॥ रोगदोषत्रयव्रान्तः । कस्याग्रे पूत्करिष्यति ॥ ८०॥ अथ त्रि-
 युवनं शून्य—मवंती रंडिताखिला ॥ जनाशा निष्फला जज्ञे । त्वयि देवि दिवं गते ॥ ८१॥
 श्रीविक्रमो जनैर्गत्वा । विज्ञप्तो विनयान्वितैः ॥ सतीशिरोमणिर्याति । पतिवर्त्मानुगामिनी ॥ ८२॥
 प्रत्यक्षा कामधेनुः सा । कटपवल्लीव जंगमा ॥ धन्यस्य दयिता धन्या । मान्याखिलजनव्रजैः ॥
 ॥ ८३॥ पादप्रक्षालनाद्यस्या । वातपित्तकफोद्भवाः ॥ रोगाः सर्वे प्रयांतिस्म । ह्यभिघातविषोद्भवाः
 ॥ ८४॥ अपुत्राः पुत्रसंयुक्ता । निर्धना धनपूरिताः ॥ तस्याः शीघ्रप्रजावेण । नृताद्याः प्रभवन्ति
 न ॥ ८५॥ इति तेषां वचः श्रुत्वा । तदा शृंगारसुन्दरी ॥ जगाद् नृपतिं नत्वा । पट्टराज्ञी पतिव्र-
 ता ॥ ८६॥ सतीपादोदकं शीघ्र—मानयामि तवाज्ञया ॥ येन मे याति बन्ध्यात्वं । कुलवृद्धिस्तव
 प्रप्तो ॥ ८७॥ जगाद् नृपतिर्जात—तच्चरित्रः प्रियांप्रति ॥ सद्रोहमानयिष्यामि । सत्याः पादोदकं

विक्रम-

चरित्रं

१२८

तव ॥ ७८ ॥ नगरीवासिनां नृणां । ऋपतिश्चोत्तरं ददौ ॥ सतीशिरोमणेस्तस्या । उत्सवं कुरुत दु-
तं ॥ ७९ ॥ तत्रागढाम्यहं याव—तावत्स्थेयं नदीतटे ॥ तस्याः पादौ यथा नत्वा । किञ्चित्पृष्ठा-
मि तामहं ॥ १०० ॥ अथ ते नगरीलोकाः । समागत्य तदोकसि ॥ घोटिकां स्वर्णपर्याणां । स-
ज्जीवकूर्मनोहरां ॥ १ ॥ कैरेयीं शर्करायुक्तां । सुगंधिद्रव्यमिश्रितां ॥ रसाढ्यां प्रगुणीचक्रु—भो-
जनार्थं सतीकृते ॥ २ ॥ जग्ध्वा रसवतीं साथ । भुक्तशेषामसौ ददौ ॥ लोकेभ्यः सर्वरोगाणां ।
विनाशाय दुराशया ॥ ३ ॥ अद्भुताशिषदानादि—पादप्रक्षालनांजसा ॥ लोकं संतोष्य सा धर्म-
ध्यानकार्यमथाकरोत् ॥ ४ ॥ सप्तक्षेत्रीव्ययं देव—पूजनं गुरुवंदनं ॥ ज्ञानार्चनं संघभक्तिं । दीनो-
द्धरणकादिकं ॥ ५ ॥ धर्मस्याराधनं क्रोध—मानमायादिवर्जनं ॥ क्षामणं सर्वजीवानां । पापस्था-
नविसर्जनं ॥ ६ ॥ चतुर्णां शरणं सर्व—तीर्थानां वंदनं तथा ॥ दुष्कार्यगर्हणं चैव । पुण्यानामनु-
मोदनं ॥ ७ ॥ अनित्यतादिज्ञावानां । ज्ञावनं भूरिज्ञावतः ॥ तथा चतुर्विधाहार—त्यजनं हर्षतो
व्यधात् ॥ ८ ॥ कुलकं ॥ पंचानां परमेष्ठीनां । स्मरणं चैकचित्ततः ॥ सा चकार तदा शीघ्रं । शु-
भभाववशं गता ॥ ९ ॥ प्रासादोद्धरणे धर्म—शालायाः करणे तथा ॥ साधर्मिकेभ्यः सर्वं स्वं ।

विक्रम-
नस्त्रिं
१२७

स्वकीयं सा समर्पयत् ॥ १० ॥ इति धर्मं व्ययं कृत्वा । शुद्धसम्यक्त्ववासिता ॥ लौकिककार्यकरणं
। कारयामास सा सती ॥ ११ ॥ गोधूमदानं गोदानं । महीं स्वर्णघटादि च ॥ जावतः सा ददौ द-
दा । ब्राह्मणानां विशेषतः ॥ १२ ॥ धन्येषां स्वजनानां च । पंगुवधिरकुष्ठिनां ॥ तथैवांधादिदीना-
नां । धनं साय ददौ मुदा ॥ १३ ॥ यतः—पात्रे धर्मनिबंधनं तदितरे प्रोद्यद्दयाख्यापकं । मित्रे प्री-
तिविवर्धनं रिपुजने वैरापहारदमं ॥ भृत्ये चस्तिजरावहं नरपतौ सन्मानसंपत्करं । भट्टादौ तु यश-
स्करं वितरणं न काप्यहो निष्फलं ॥ १४ ॥ दानं महिमनिधानं । कुशलविधानं कलंककरिसिंहः
॥ श्रीकृष्णकंठीचूतं । सिद्धिवधूसंगमे दूतं ॥ १५ ॥ दानेन देवा हि वशीज्वन्ति । दानेन वैराण्य-
पि यांति नाशं ॥ परोऽपि बंधुत्वमुपैति दाना—दानं हि सर्वव्यसनानि हन्ति ॥ १६ ॥ आर्तेषु दी-
नेषु रुजार्दितेषु । बालेषु वृद्धेषु तथांधकेषु ॥ सुश्रद्धया स्वल्पमपि प्रदत्तं । स्यादक्षयद्रव्यकृते न-
राणां ॥ १७ ॥ सर्वकार्याणि कृत्वा सा । श्वेतवस्त्रैरलंकृता ॥ मायाविनी गृहद्वारे । ददौ कुंकुमहस्त-
कान् ॥ १८ ॥ मनुष्यकोटिसंस्तूय—माना नारीगणैर्वृता ॥ पंचशब्दादिवादित्र—वधिरीकृतदिग्ग-
णा ॥ १९ ॥ नारीकदंबकैः पृष्टे । गीयमानगुणोत्करा ॥ लोकैश्च संस्तुतासंख्यै—रश्वाख्या चचाल

विक्रम-

चरित्रं

१३०

सा ॥ २१ ॥ युग्मं ॥ ज्ञता महिलाण गर्ह । भक्ता सरणं च जीवियं ज्ञता ॥ तम्मग्गाणुसरणं ।
पश्वयाणं खु निदिठं ॥ २२ ॥ चिंतयंतीति गाथार्थं । दृढं कृत्वा निजं मनः ॥ हसंती बाह्यहर्षेण ।
हृदि ह्रःखेन पूरिता ॥ २३ ॥ पदे पदे स्वरूप्य—पुष्पैर्माणिक्यमिश्रितैः ॥ लोकैर्वर्ध्याप्यमाना
सा । क्रमादागाच्चतुष्पथं ॥ २४ ॥ एवं प्राप्ता पुरीबाह्ये । रेवतीतटिनीतटे ॥ यत्रास्ति मणिन्द्राख्य-
यक्षेन्द्रस्य गृहं वरं ॥ २५ ॥ समुत्तीर्य ततश्चाश्वात् । स्थित्वा तत्र तरोस्तले ॥ याचकेभ्यो ददौ दा-
नं । सा स्वकीर्त्तिनिबंधनं ॥ २६ ॥ इतस्तत्र महीपालो । विक्रमार्कः समाययौ ॥ सापि स्नानं च-
काराथ । गत्वा यवनिकांतरे ॥ २७ ॥ ददौ सा स्वांगलग्नानि । ऋषणान्यर्थिनां मुदा ॥ पश्चाद्धर्षा-
पयामास । राजानं सपरिच्छदं ॥ २८ ॥ चिरं जीव चिरं नंद । चिरं पालय मेदिनीं ॥ चिरमाश्रित-
लोकानां । पूर्य त्वं मनोरथान् ॥ २९ ॥ राजन् राजकुलोत्तंस । वंशदीपक विश्वजित् ॥ वंशवृद्धि-
वरस्तेऽस्तु । मम सत्याः प्रजावतः ॥ ३० ॥ एवमुक्त्वा पुरो राज्ञो—ऽमुंचत्साकृतमुष्टिकां ॥ शृंगार-
सुन्दर्यर्थं च । पादप्रक्षालनोदकं ॥ ३१ ॥ तस्याः पादौ नमस्कृत्य । राज्ञी शृंगारसुन्दरी ॥ ययाचे
चाशिषं प्रीता । सतीमन्या जगाद सा ॥ ३२ ॥ अविधवा नव पुत्रवती नव । प्रियहिता दयिता

विक्रम-
चरित्रं
१३१

ज्व सर्वदा ॥ ज्व सुतीव्रसतीव्रतधारिणी । भव सदैव रमासहचारिणी ॥ ३३ ॥ या मुकुंदपदपंक-
जभृंगी । या नृपांगणविनोदकुरंगी ॥ क्षीरसागरविलोडनजाता । सा स्थिरा भवतु मन्मथमाता ॥
॥ ३४ ॥ श्युदित्वा गुरुन्त्रत्वा । क्षमयित्वाखिलान् जनान् ॥ गृहीत्वा दीपकं हस्ते । सा चितागार-
मागमत् ॥ ३५ ॥ तां निवार्य तदा राजा । प्रतिलोकानिति जगौ ॥ दूरे स्थित्वा क्षणं यूय—मे-
कांतं कुरुत डुतं ॥ ३६ ॥ किंचित्पृञ्चामि संदेह—महं सतीशिरोमणेः ॥ येन मे हृदये सौख्यं । जा-
यते हर्षदायकं ॥ ३७ ॥ कृतं निर्व्यजनं लोकै—स्तत्क्षणादेव कोविदैः ॥ मंदंमंदं ततो राजा । पृ-
ष्ट्वांस्तां महासतीं ॥ ३८ ॥ त्रिकालज्ञा त्रिदोषज्ञा । त्रिधा त्रैलोक्यपावनी ॥ त्रियामाकार्यकर्त्री
त्व—महो सतीमतल्लिका ॥ ३९ ॥ पतिव्रतत्वं ते चाहो । पतिघ्ने परत्वालसे ॥ पतिद्वयसमायुक्ते ।
पत्युरंगुष्टदायके ॥ ४० ॥ एवंविधैर्गुणैर्युक्ता । मुधा त्वं प्रियसे कथं ॥ भुङ्क्व भोगान्नवनवान् । यौ-
वनं च कृतार्थय ॥ ४१ ॥ मौख्यात्त्वया वृतो नान्यो । वरो यौवनतायुतः ॥ वंचनायैव लोकानां ।
वृद्धः परिणीतस्त्वया ॥ ४२ ॥ स्वर्लोकं प्रापितः सोऽपि । गल्लेगुष्टप्रदानतः ॥ चौरैण च समं रात्रौ
। रत्नाथ प्रियसे कथं ॥ ४३ ॥ केवलं वंचनायैव । लोकानां सुंदरि त्वया ॥ ख्यापितं जगति स्वी-

विक्रम-
चरित्रं
१३२

यं । सतीत्वं वामलोचने ॥ ४४ ॥ स्त्रीचरित्रं विमुच्यातः । कथ्यतां तथ्यज्ञापया ॥ अहं कस्यापि
नो वदये । समस्तं चरितं तव ॥ ४५ ॥ सावदत्त शृणु राजेन्द्र । मा पृष्ठ चरितं मम ॥ यथा प्रवर्त-
ते कालः । स तथैवोपसेव्यते ॥ ४६ ॥ अंगुष्ठाग्रे ज्वलंतं स्वं । मुक्तवेदासे नगाग्रं ॥ तेनासित्वं
महामूर्खः । स्त्रीचरित्रस्य पृष्ठकः ॥ ४७ ॥ हरिहरदयो देवा । मुनयः कपिलादिकाः मानवाश्चक्र-
वर्त्याद्याः । कामिन्यग्रे तु किंकराः ॥ ४८ ॥ अनिद्या गुस्वो गावः । कांचनं सखिलं स्त्रियः ॥ पृ-
थ्वी चैव षडेतानि । यो निंदति स निन्द्यते ॥ ४९ ॥ समुद्रमध्यं नारीणां । चरित्रं मेघगर्जितं ॥
ऋषिष्यङ्गीवरूपत्वं । न जानन्ति सुरा अपि ॥ ५० ॥ भूलोकस्वर्गलोकस्य । नागलोकस्य ऋषते ॥
चरित्रं पृष्ठ मे पार्श्वे । मा स्त्रीणां चरितं पुनः ॥ ५१ ॥ तथापि पृष्ठसि यन्मां । तत्त्वं मुग्धोऽसि
ऋषते ॥ कथितेन च संतापो । ऋषिष्यति परं तव ॥ ५२ ॥ अग्रे विगोपितस्त्वं च । गांब्या त-
स्याश्च किंकरः ॥ जातो हि पंचदंडात-पत्रस्यापि गवेषकः ॥ ५३ ॥ नाहं सा सत्यज्ञामास्मि । दे-
वानां दमनी न हि ॥ मारयित्वैकमेवाहं । जाताहं पररागिणी ॥ ५४ ॥ बिले बिले त्वया दृष्टा ।
गोधागोनसमूषकाः ॥ दृष्टिविषो न दृष्टोऽस्ति । दृष्टोऽपि जीवितापहः ॥ ५५ ॥ शुक्तिशंखकपर्दा-

विक्रम-
चरित्रं
३३३

द्याः । सागरे प्रमता त्वया ॥ विलोकिता विशेषज्ञ । न दृष्टः कौस्तुभः परं ॥ ६० ॥ कंठकाकुल-
कंथेर—करीरादिङ्गुमास्त्वया ॥ दृष्टाः संति घना राजन् । न दृष्टः कल्पपादपः ॥ ६१ ॥ रणभूर्विष-
जूः क्रूरा । मरुचूमिर्विलोकिता ॥ रत्नमुक्ताभृता भूमि—र्न दृष्टा कापि कोविद ॥ ६२ ॥ एवं त्रि-
भुवने राजन् । प्रमता भाग्ययोगतः ॥ कलाः सर्वास्त्वया दृष्टाः । स्त्रीचरित्रं न चेदितं ॥ ६३ ॥
नाधमाहं न मूर्खाह—महं स्त्रीणां शिरोमणिः ॥ स्वं यशो चूतले मुक्त्वा । गमिष्यामि सुरालये ॥
॥ ६४ ॥ गृहसत्कं न जानासि । त्वं चरित्रं तु चूपते ॥ गढं त्वं स्वेढया गेहं । मुखम्लानिं च मा-
कुरु ॥ ६५ ॥ कदापि तवसंदेहो । मानसे स्यात्तदा व्रज ॥ कोचीकांदविकागारे । पृष्ठ मे चरितं
समं ॥ ६६ ॥ अथास्तु स्वस्ति ते चूप । मिथ्याङ्कृतपूर्वकं ॥ श्रुत्वा चितामध्ये । प्रविष्टां रत्न-
मंजरी ॥ ६७ ॥ पुरीनिवासिनो लोकाः । सशोकाः सकलास्तदा ॥ तारस्वरं च पूचक्रु—स्तालोद्वा-
दनपूर्वकं ॥ ६८ ॥ अथ राजापि विनायो । राहुग्रस्तो यथा रविः ॥ शब्दशंकासमायुक्तो । गृहमा-
गाहिनात्यये ॥ ६९ ॥ विक्रमाकौश्वनीपाल—श्रितयामास चेतसि ॥ यामि वेषांतरीभूतः । कोची-
कांदविकागृहं ॥ ७० ॥ विचिंत्येत्युज्जयिन्याः स । पांथवेषश्चतुष्पथे ॥ गत्वा कौतुकतो लोका—

विक्रम-

चरित्रं

१३४

निति पप्रह भूमिपः ॥ ७३ ॥ कास्ति कांदविकानां तु । वाटकस्तुंदपोषकः ॥ यत्र देशांतरायातो ।
भुंक्ते पांथो बुद्ध्युद्धितः ॥ ७४ ॥ इति पृष्टे जनोऽवादीत् । पांथ भो गढ सत्वरं ॥ सत्रागारे हि पां-
थानां । कोचीकांदविकागृहे ॥ ७५ ॥ स्वर्णरूप्यमयं यत्र । शोभते तोरणत्रयं ॥ प्रतोलीसप्तसंयुक्तं
। देवतागारसन्निभं ॥ ७६ ॥ मणिमाणिक्यसंबद्धा । यत्र भूमिस्तमोऽपहा ॥ पंचवर्णा सचित्रा च
। स्वर्णभित्तिर्विराजते ॥ ७७ ॥ डाक्षोदकेन संपूर्णा । यत्र वाप्यो मनोहराः ॥ चतुर्दिक्षु विराजंते
। चत्वारः पंकजैर्युताः ॥ ७८ ॥ सदाफला सपापुष्पा । सदा सांद्रडुमैर्युता ॥ सुगंधा सरसा तत्र ।
वनालिर्नदनोपमा ॥ ७९ ॥ सप्तभूमियुतं गेहं । परिखापरिवेष्टितं ॥ गवाक्षाढ्यं च तत्रास्ति । सुरें-
द्रागारसन्निभं ॥ ८० ॥ कोचीकांदविका तत्र । वसति रम्यरमायुता ॥ प्रत्यक्षा कटपवल्लीव । वांछि-
तार्थफलप्रदा ॥ ८१ ॥ राज्यार्थी लभते राज्यं । सुतार्थी लभते सुतं ॥ जोगार्थी लभते भोगं ।
तस्याः पादप्रसादतः ॥ ८२ ॥ विद्याधैर्यैः सिद्धैः । किन्नरैर्व्यंतरामरैः ॥ ज्योतिष्कैर्दानवैश्चापि ।
नम्यते सा शुभंकरा ॥ ८३ ॥ शतसहस्रशो लोकाः । पथिकास्तद्गृहेऽनिशं ॥ कुर्वति भोजनं नि-
त्य—मुत्तमाधममध्यमाः ॥ ८४ ॥ रुष्टा सास्ति यमाकारा । संतुष्टा सर्वकामदा ॥ तस्याः सहर्शनं

विक्रम- पुण्यै—रेव लोकैस्तु लभ्यते ॥८८॥ इति श्रुत्वा महीनाथः । कौतुकोत्तालमानसः ॥ चित्ते चिं-
 चरिन् तातुरीभूतो । जगाम तद्गृहांतिकं ॥८९॥ परावृत्य ततो रूपं । प्रतोलीदारमागमत् ॥ अदृष्टरू-
 १३५ पो नृपश्च । सौधसोपानमाश्रयत् ॥ ९० ॥ अनेकद्वारसंपूर्णं । नानाविधजनाकुलं ॥ भूमिगृहगणै-
 र्युक्तं । तोरणैरप्यलंकृतं ॥९१॥ सामंतदेशपालादि—मंडलीकशतैर्युतं ॥ प्रवृत्तस्त्रीशतैः सेव्यं ।
 पुष्पधूपसुगंधितं ॥ ९२ ॥ पंचशब्दादिनिर्घोष—युक्तनाट्यसुशोभितं ॥ स्वर्विमानसमाकारं । तद्-
 गृहं नृप ऐक्यत ॥ ९३ ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ एकत्र स्नानपट्टेषु । स्नाप्यंते बहवो जनाः ॥ पांथाः किं-
 करवृंदैश्च । शीतोष्णसद्विलंबजैः ॥ ९४ ॥ अन्यत्र हाटकस्थालैः । स्वर्णपट्टोपरिस्थितैः ॥ भोजनैः
 सप्तदशभि—र्षोज्यंते बहवो जनाः ॥ ९५ ॥ कुंकुमाविलगोशीर्ष—चंदनैश्च सुगंधिभिः ॥ विलि-
 प्यंते महाजक्त्या । लोकास्तत्र प्रवासिनः ॥ ९६ ॥ वरांबरंगनाजोग—लाजमभैकमानसाः ॥ दी-
 र्घिकाजलकल्लोलै । रमंतः संति पांथकाः ॥ ९७ ॥ वंशवीणामृदंगादि—वाद्यैर्बधिस्तांबरं ॥ विचि-
 त्रचित्रितानेक—कौतुकैश्चातिभासुरं ॥ ९८ ॥ गतो मध्यसर्पां राजा । स्थितः प्रवृत्तवृत्तितः ॥ को-
 चीकांदविका दृष्टा । तत्र तेन सखीयुता ॥ ९९ ॥ स्वर्णसिंहासनासीना । गंगोर्मिनिभचामरैः ॥

विक्रम-

चरित्रं

१३६

वीज्यमानाखिवृन्देन । देवीव स्वर्गमध्यगा ॥ १०० ॥ विक्रमः कौतुकोत्तान-मानसोऽथ निरीक्ष्य तां
॥ कथं मयैषा पृष्टव्या । चिंतयामासिवानिति ॥ १ ॥ तावत्पार्श्वगता दासी । स्वामिनीसंज्ञया द्रुतं
॥ विक्रमार्कं करे धृत्वा । मङ्गनागारमाविशत् ॥ २ ॥ कोटिपाकादिभिस्तैलै—मर्दितो ऋमिवासवः
॥ सुगंधजलसंपूर्णैः । कलशैः स्नापितो भृशं ॥ ३ ॥ कोमलवसनेनांगं । सन्माज्यार्थं विशांपतेः ॥
ऋषणैर्वस्त्रैश्च । विशेषेण विभूषितं ॥ ४ ॥ भोजनस्थानके याव—ज्ञोजनं कारयंति ताः ॥ ज्ञो-
जनं न कर्ष्यामि । प्राणांतेऽपीति सोऽवदत् ॥ ५ ॥ यतः—न ज्ञोक्तव्यं न ज्ञोक्तव्यं । रात्रावत्र
युधिष्ठिर ॥ तपस्विना विशेषेण । गृहिणापि विवेकिना ॥ ६ ॥ ये रात्रौ च सदाहारं । वर्जयंति
विवेकिनः ॥ तेषां पक्षोपवासस्य । फलं मासेन जायते ॥ ७ ॥ नैवाहुतिर्न च स्नानं । न श्राद्धं
देवतार्चनं ॥ न दानं फलदं रात्रौ । ज्ञोजनं तु विशेषतः ॥ ८ ॥ दिवसस्याष्टमे ज्ञागे । मंदीचूते
दिवाकरे ॥ नक्तं तद्धि विजानीया—न्निषिद्धं तत्र ज्ञोजनं ॥ ९ ॥ देवैस्तु भुक्तं पूर्वाह्ने । मध्याह्ने
ऋषिभिस्तथा ॥ पितृभिरपराह्नेऽथ । सायं तु दनुजैः स्मृतं ॥ १० ॥ संध्यायां यद्गरक्षोत्रि—ज्ञेयं भु-
क्तं तु भोजनं ॥ सर्ववेलांमतिक्रम्य । रात्रौ चूक्तमज्ञोजनं ॥ ११ ॥ यजुर्वेदेऽप्युक्तं—उबूककाक-

विक्रम-
 चरित्रं
 १३७

मार्जार—गृध्रमंडलसूकराः ॥ अद्विवृश्चिकगोधाश्च । जायंते रात्रिन्नोजनात् ॥ १२५ ॥ करोति विर-
 तिं धन्यो । यः सदा रात्रिन्नोजनात् ॥ स स्वकीयायुरर्धोप—वासानां फलमाप्नुयात् ॥ १२६ ॥ रज-
 नीन्नोजनत्यागे । ये गुणाः संति तानिह ॥ न सर्वज्ञादृते कश्चि—दपरो वक्तुमीश्वरः ॥ १२७ ॥
 इति ज्ञात्वा महादोषं । रात्रिन्नोजनसंज्ञवं ॥ जैनशास्त्रसमाख्यातं । प्रत्याख्यातं मयास्ति तत् ॥
 ॥ १२८ ॥ श्रुत्वेति भूपतिप्रोक्तं । दास्यस्ता विस्मितास्ततः ॥ आनयन् वसुधाधीशं । कोचीकांदवि-
 कांतिके ॥ १२९ ॥ कुरु प्रणामं स्वामिन्या । अस्या रूप यतोऽस्ति ते ॥ या प्रिया देवदमनी । त-
 स्या मातुरियं स्वसा ॥ १३० ॥ कृत्वा प्रणामं तस्याः स । संयोज्य करसंपुटं ॥ अलंचक्रे तथा दत्त-
 मासनं मानवेन्द्रराट् ॥ १३१ ॥ सविस्मयो नृपस्तत्र । निविष्टस्तु व्यचिंतयत् ॥ कथमदृष्टरूपं मा—मे-
 पा जानाति पश्यति ॥ १३२ ॥ इति चिंताप्रपन्नस्य । सा नृपस्य शुभाशया ॥ कोचीकांदविकावादी
 —द्वचनं विश्ववंदिता ॥ १३३ ॥ सकुटुंबस्य ते नृयात् । कुशलं पृथिवीपते ॥ घनैर्दिनैः समायातः
 । स्वकार्येणासि त्वं नृप ॥ १३४ ॥ स्वकार्यमेव लोकानां । मिष्टं नास्त्यपरस्य तु ॥ त्वमप्युत्पन्नकार्यत्वा-
 दायातोऽसि नृपोत्तम ॥ १३५ ॥ सर्वोत्कृष्टगुणाब्जाया । महासतीशिरोमणेः ॥ नार्या मदनमंजर्याः ।

विक्रम-

चरित्रं

३३७

स्त्रीचरित्रगवेषकः ॥ २४ ॥ स्त्रीचरित्रं न जानासि । भुवने महिमाद्भुतं ॥ तेन त्वं ऋमिराजेंद्र ।
नूनं मुग्धोऽधुनाप्यसि ॥ २५ ॥ स्त्रीचरित्रं यदि ज्ञातु—मिच्छा ते ऋप वर्तते ॥ मंजूषायां तदा त्व-
स्यां । प्रविश त्वं विचक्षण ॥ २६ ॥ तयेत्युक्तो नृपस्तत्र । प्रविष्टो हृदि विस्मितः ॥ तावत्समागत-
स्तत्र । मंत्रीशो बुद्धिसागरः ॥ २७ ॥ मंत्रिमुद्राधरो देश—स्वामी ऋपतिवल्लभः ॥ सर्वकर्ता सर्व-
हर्ता । स चासीत्खड्गु धीनिधिः ॥ २८ ॥ निष्कस्थालं करे धृत्वा । मणिमुक्ताफलैर्भृतं ॥ पपात
पादयोस्तस्या । विनयादित्युवाच च ॥ २९ ॥ ममोपरि प्रसीद त्वं । चिंतितार्थफलप्रदे ॥ ज्ञोगं शृं-
गारसुंदर्या । समं वांछामि कामदे ॥ ३० ॥ तयोक्तं त्वं समारोह । मंजूषां तदिमां ह्रुतं ॥ गृहाणे-
मं च मे दंमं । व्रज तत्र यथेच्छया ॥ ३१ ॥ इति तस्या वचः श्रुत्वा । लात्वा दंमं स हर्षितः ॥
विनयात्तां नमस्कृत्य । मंजूषामारुरोह च ॥ ३२ ॥ दंडप्रभावतो व्योम्नि । स एवं नृपसंयुतः ॥ ग-
तः स्थिता नृपावासे । यत्र शृंगारसुंदरी ॥ ३३ ॥ गवाक्षमार्गतस्तस्याः । प्रासादे सोऽविशद् ह्रुतं ॥
तं दृष्ट्वा हर्षसंयुक्ता । जाता शृंगारसुंदरी ॥ ३४ ॥ मुक्त्वासनं महामूढ्यं । योजितांजलिसंपुटा ॥
सस्नेहं हर्षसंयुक्तं । साथो वचनमब्रवीत् ॥ ३५ ॥ आगम्यतां जीवितेश । कृतार्था च कुरुष्व मां ॥

विक्रम- विरहानलदावाग्निं । मां समाङ्गिण्यं शामयं ॥३६॥ अहं तवैकचित्तास्मि । दूरस्थापि तवांतिके ॥
 चरित्रं त्वत्सौख्ये सुखसंबन्धा । त्वद्दुःखेऽस्मि च दुःखिता ॥३७॥ अङ्ग कयन्तो जन्मो । अङ्ग कयन्तं
 १३९ च जीवियं मम ॥ अङ्ग कयन्तो दिवसो । सामी तुह संगमेणं च ॥३८॥ अथ सा मंत्रिराजस्य
 । राज्ञी शृंगारसुंदरी ॥ स्नानादिकं व्यधाञ्जै-र्बहुमानपुरस्सरं ॥३९॥ नोजनं विविधैर्भोज्यै-
 भोजयामास मंत्रिणं ॥ सा तांबूलादिकं दत्त्वा । शय्यास्थाने समानयत् ॥४०॥ आसनादिकञ्चे-
 दैश्च । विविधैर्नोगं गिञ्चिः ॥ राज्ञी तं रंजयामास । मंत्रिणं मानसप्रियं ॥४१॥ उक्त्वा नोगान्
 निशाशेषे । सात्रोचन्मंत्रिशेखरं ॥ गताथ रजनी स्वामिन् । क्षणमात्रप्रमाणतः ॥४२॥ तयेत्यु-
 क्तेऽथ मंत्रीन्द्रः । प्रोवाच तां प्रियांप्रति ॥ सौम्ये यास्याम्यहं गेहं । विलंबः श्रेयसेऽत्र न ॥४३॥
 कदाचिद्विक्रमो राजा । त्वायादत्रं वरानने ॥ तदा किमुत्तरं देयं । त्वया मया च कोविदे ॥४४॥
 इति मंत्रिवचः श्रुत्वा । राज्ञी शृंगारसुंदरी ॥ उवाच वचनं चारु । चतुरा चित्तहारिणी ॥४५॥
 मुक्त्वा त्वन्मानसं चात्र । गृहीत्वा मानसं मम ॥ त्वं यास्यस्यं बहुक्तेन । जीवितेश जयी भव ॥
 ॥४६॥ लब्ध्वांथावसरं स्वामिन् । पुनर्बुद्धिमतां वर ॥ तव दर्शनसूर्येण । मनोऽब्जं मे विक्रमसयेः

॥४९॥ त्वया वाच्यः प्रणामो मे । लगित्वा पादयोः परं ॥ कोचीकांदविक्यास्तस्या । यस्याः सि-
 ङ्घिः किलेदृशी ॥५०॥ अथ श्रीविक्रमादित्य—श्रितयामास चेतसि ॥ अहो शृंगारसुंदर्या—श्र-
 चरित्रं पापकारकं ॥५१॥ न प्रतिष्ठां न सौजन्यं । न लज्जां न च गौरवं ॥ न च स्वामिहितं वा-
 माः । पश्यन्ति मदनांधलाः ॥५२॥ नूनं निरंकुशा नारी । तत्करोत्यसमंजसं ॥ यत्क्रुधा सिंहशा-
 र्दूल—व्याला अपि न कुर्वते ॥५३॥ दूरतस्ताः परित्याज्याः । प्राडुर्भावितडुर्मदाः ॥ विश्वोपता-
 पकारिण्यः । करिण्य इव योषितः ॥५४॥ स कोऽपि नास्ति मंत्रोऽत्र । देवो नास्ति तथा दिवि
 ॥ येन नारीपिशाचीयं । वश्यतां नीयते ऋवि ॥५५॥ संपीड्यात्राहिदंष्ट्रान्नि—यमजिह्वाविषत्रजान्
 ॥ जगज्जिघांसुना नार्यः । कृताः क्रूरेण वेधसा ॥५६॥ यदि स्थिरा ऋवेद्विद्यु—त्तिष्ठन्ति यदि वा-
 यवः ॥ तदैव महिलानां हि । स्थिरीऋवति मानसं ॥५७॥ श्रीविक्रमस्तच्चरितं समग्रं । ज्ञात्वाऽ-
 निमेषांकितलोचनोऽञ्जत् ॥ व्यचिंतयद्दन्म्यबलां किमेनां । सतीत्वव्रष्टां कुलटामथाहं ॥५८॥ इ-
 ति मनसि विचिंत्य विक्रमार्क—स्त्वरिततरं दयया समाकुलोऽञ्जत् ॥ काहं ऋमिपतिः परोपकारी ।
 क्वैषा नारी वराकी गर्हणीया ॥६०॥ ध्यात्वेति सुध्यानपरो नृपोत्तमः । प्रियाचरित्रं सकलं हृदि

विक्रम- स्मरन् ॥ तस्यां स्थितोऽयं वरपेटिकायां । व्यचारयत्संसृतिनाटकं तत् ॥ ६१ ॥ समागत्य दंडेन हत्वा
 चरित्रं सभूपां । वरां पेटिकां व्योममार्गेण मंत्री ॥ मुदा संयुतो कोचीगेहं प्रधानं । ननामांहियुग्मं च त-
 १४१ स्याः प्रकामं ॥ ६२ ॥ समर्प्य दंमं पुरतोऽथ कोच्या । राज्ञीनतिं विज्ञपयांचकार ॥ तदाशिषं प्राप्य
 स बुधिसागरो । गतो गृहं स्वं गुरुगौरवान्वितः ॥ ६३ ॥ मुक्त्वा पेटां विक्रमो भूमिपालः । को-
 च्याः पादौ विस्मितोऽसौ ननाम ॥ शीर्षे हस्तौ योजयित्वा जगाद । ज्ञातं सर्वं तेऽद्य मातः प्रसा-
 दात् ॥ ६४ ॥ सा जगाद सुमुखी नृपोत्तम । पृथसे किमपि पृथ तद्यदि ॥ स्त्रीचस्त्रिमिति विश्व-
 चित्रकृद् । ज्ञेयमत्र गहनं त्वया खड्ग ॥ ६५ ॥ महासतीत्वेन विवृषितांगी । या श्रूयते पंचवरा तु
 द्रौपदी ॥ तृप्तिं परं सा न गता हि पंचभिः । श्रीनारतोक्तं शृणु राजशेखर ॥ ६६ ॥ ऋषीणां पार-
 णायैव । कथमाग्रजुमो ह्ययं ॥ अकालेऽपि फलेत्तूर्णं । नारदर्पे वद ध्रुवं ॥ ६७ ॥ पृष्ठो युधिष्ठिरे-
 णेति । नारदोऽसौ मुनीश्वरः ॥ तथ्यं जगौ धर्मपुत्रं । प्रति सोऽपि तदा ध्रुवं ॥ ६८ ॥ द्रौपदी पं-
 चवाक्यानि । सत्यानि वदते यदा ॥ अकाले आम्रवृद्धोऽयं । फलैश्च फलते तदा ॥ ६९ ॥ श्लु-
 क्तं नारदेनाशु । जगाद द्रौपदी दुतं ॥ सत्तासमदं सत्यं सा । सतीव्रजंमतद्विका ॥ ७० ॥ पं-

विक्रम-

चरित्रं

१४२

चापि मम रोचंते । पांडवास्तात सुंदराः ॥ तथापि बलीयान् कामो । मतिः षष्टेऽपि जायते ॥७०॥
रहो नास्ति क्षणो नास्ति । नास्ति प्रार्थयिता नरः ॥ तेन नारद नारीणां । सतीत्वमुपजायते ॥
॥७१॥ दृष्ट्वा परं नरं नार्या । भोगेऽहा जायते ध्रुवं ॥ गावस्त्रणमिवारण्ये । जिघृक्षंति नवं नवं ॥
॥७२॥ सुरूपं पुरुषं दृष्ट्वा । ब्रातरं पितरं सुतं ॥ क्लिद्यंते योनयः स्त्रीणा—मामपात्रमिवांजसा ॥
॥७३॥ श्रुति निशम्य वचो वचनातिगं । नृपवरो हृदये परमां मुदं ॥ बहु वन्नार धृतिं स्मृतिम-
ध्यगं । स्मरति चेतसि सत्यवतीकृतं ॥७४॥ कोची जगाद नरराजशिरोवतंस । भाग्यान्वितोऽसि
वस्वर्षशतं च जीव ॥ नारीचरित्रमखिलं परिहृत्य ह्यन्यान् । विश्वे विलोक्य वरान् विविधप्रकारान्
॥७५॥ सद्स्र्नाभरणान्वितं बहुगुणं सर्वार्थकामप्रदं । सर्वव्याधिहरं सदा फलकरं विश्वेशलक्ष्मीधरं
॥ कल्पद्रूपमदंडरत्नममलं संजोय्य जाते प्रगे । कोचीकांदविका नृपस्य परमप्रीत्या ददौ भक्तिः
॥७६॥ दंभं गृहीत्वा वररत्नतुल्यं । श्रीविक्रमार्को निजगेहमागात् ॥ कृत्वा तु तुर्यं वरकार्यमेवं ।
समाधिसुध्यानपरो बभूव ॥७७॥ श्रीविक्रमार्कस्य नरेश्वरस्य । श्रीपंचदंडातपछत्रबंधे ॥ पद्मे महा-
श्रर्यकरे यथोक्ते । तुर्यो बभूव प्रवरः प्रबंधः ॥७८॥

॥ अथ पंचमः प्रस्तावः प्रारभ्यते ॥

विक्रम-

चरित्रं

१४३

प्रणम्य चरणौ श्वश्रा । मस्तकन्यस्तहस्तकः ॥ आदेशं पंचमं ज्ञत्त्या । ययाचे ऋमिवासवः
॥ ७० ॥ तयोक्तं शृणु राजेंद्र । देहि राजपरिग्रहं ॥ प्रदाव्य चरणौ भक्त्या । विश्वरूपपुरोधसे ॥
॥ ७१ ॥ श्रुत्वेत्युवाच राजेंद्रः । सुगमं कार्यमुत्तमं ॥ अहं शीघ्रं करिष्यामि । किञ्चिदेतन्न दुष्करं
॥ ७२ ॥ सा प्राह शृणु राजेंद्र । दुष्करादपि दुष्करं ॥ कार्यमेतद्यतो विप्र—स्त्वहानं नैव लास्यति
॥ ७३ ॥ तथापि कुरु तत्कार्य—मनघं ते भविष्यति ॥ श्रुत्वेति भूपराजोऽपि । त्वरितं गृहमागतः
॥ ७४ ॥ विश्वरूपमथाकार्य । प्रभातसमये नृपः ॥ सिंहासने वरे ज्ञत्त्या । स्थापयित्वा सुभक्तितः
॥ ७५ ॥ प्रणम्य तं महानंद—दायकं विप्रमुत्तमं ॥ सन्मानं कृतवांस्तस्य । ऋरिज्ञावसमन्वितः ॥
॥ ७६ ॥ युगं ॥ स्वर्णस्थालं स चानाय्य । विशालं पयसा भृतं ॥ चरणौ दालयामास । तस्य
विप्रस्य ज्ञत्तितः ॥ ७७ ॥ ऊर्ध्वीभूय स्तुतिं चक्रे । योजितांजलिसंपुटः ॥ ततोऽवक् स प्रसद्य त्वं ।
दानं मे लाहि वाञ्छितं ॥ ७८ ॥ अहं कृतयुगाचार—रीत्या दानं ददामि ते ॥ गोस्वर्णरत्नमाणि-
क्य—गजाश्वभूमिगर्जितं ॥ ७९ ॥ कृतयुगे समाहूय । द्वापरे गृहमागते ॥ त्रेतायां याचिते दानं

विक्रम-

चरित्रं

१४४

। सेवादानं कलौ युगे ॥ ७० ॥ प्रसद्य द्वाहि मे दानं । वाञ्छितं मे कृतार्थय ॥ चित्तं वित्तं तथा
पात्रं । संयोगो ह्येष दुर्लभः ॥ ७१ ॥ उक्तं च—पात्रे धर्मनिबन्धनं तदितरे प्रोद्यद्दयाख्यापकं ।
मित्रे प्रीतिविवर्धनं रिपुजने वैरापहारक्षमं ॥ भृत्ये ऋक्तिभरावहं नरपतौ सन्मानसंपादकं । ऋद्धादौ
च यशस्कं वितरणं न काप्यहो निष्फलं ॥ ७२ ॥ किञ्चिद्ज्ञानमयं पात्रं । किञ्चित्पात्रं तपोमयं
॥ तपोज्ञानसमायुक्तं । पात्रं तु भुवि दुर्लभं ॥ ७३ ॥ दुष्प्रापं शुद्धपात्रं धनमपि विशदं ह्यत्र नि-
ष्पुण्यकानां । नौचित्यात्पात्रदानं प्रति ऋवति मतिः प्रायशः पापनाजां ॥ आद्योऽर्हन् वर्षमेकं प्रति-
दिनमगमत् शुद्धभैक्ष्येऽपि देशे । श्रेयांसं त्वेकमाद्यं सुकृतिषु कृतवान् स प्रभुः पारणेन ॥ ७४ ॥
यदपि तदपि शुद्धं चंदनावत्प्रदेयं । ऋदिति फलति पात्रे यत्प्रदत्तं सुज्ञावात् ॥ जलधिजलमपेयं वा-
शिवाहेऽमृती स्या—न्मधुरमपि हि दुग्धं पन्नगानां विषं स्यात् ॥ ७५ ॥ त्वं पात्रं त्वं पिता माता ।
त्वं गुरुस्त्वं च देवता ॥ त्वमेव परमं ब्रह्म । तरणस्तारणक्षमः ॥ ७६ ॥ प्रसादं कुरु पुण्यात्मन् । गृ-
हीत्वा त्वं मयार्पितं ॥ पुनीहि मां दुरात्मानं । दुर्भेद्यदुस्तार्त्तितः ॥ ७७ ॥ विलग्न्य विक्रमो भूपः ।
पदोस्तस्य पुरोधसः ॥ प्रार्थनां कृतवानेवं । नतिग्राह्या हि साधवः ॥ ७८ ॥ दशकोटीः सुवर्णानां ।

विक्रम- ग्रामाणां शतपंचकं ॥ ह्यानामयुतं भव्यं । नागानां च सहस्रकं ॥ ७७-॥ स्वर्णस्थालगवाराम—
 चरित्रं स्थदासालयस्य च ॥ महिषीवस्त्रभृत्यानां । सर्वेषां शतपंचकं ॥ ७७-॥ एवंविधं महादानं । तस्मै
 ३४१ दातुं समुत्सुकः ॥ राजा वद्वह हर्षेण । परं गृह्णाति नैव सः ॥ ३००-॥ विप्रो वदति हे राजन् ।
 पापो राजपरिग्रहः ॥ मया न जीर्यते चरि—भवकोटिशतैरपि ॥ १३॥ सर्वः परिग्रहो घोरो । नृप-
 तीनां विशेषतः ॥ नृपदानमतस्त्याज्यं । भुवि मोक्षाज्जिलाषिभिः ॥ १४॥ नवकोटिसहस्राणि । नर-
 केऽतीवदारुणे ॥ कुंजीपाके निगोदे च । गर्जावासे स पच्यते ॥ १५॥ वेदागमविरुद्धं तद् । पद्-
 दर्शनैश्च गर्हितं ॥ पुराणधर्मशास्त्रैश्च । निन्दितं नीतिकोविदैः ॥ १६॥ श्रीविक्रममहाराज । सधर्म
 जनवद्वज्र ॥ दानाग्रहो न कर्तव्य—स्त्वया भाग्यवता मम ॥ १७॥ ब्राह्मणत्वं विवेकत्वं । नृत्वं ध-
 र्मक्रियापि हि ॥ व्रतं यज्ञादिकार्यं च । यांति राज्ञः परिग्रहात् ॥ १८॥ यतः—पद्कर्मरहितो वि-
 प्रो । मातंगसदृशो मतः ॥ राज्ञो दानप्रतिग्राही । तस्मादप्यधिको मतः ॥ १९॥ दशशूनासमश्चक्री
 । दशचक्रिसमो द्विजः ॥ दशद्विजसमा वेश्या । दशवेश्यासमो नृपः ॥ २०॥ यतः—ये शांतदा-
 ताः श्रुतिपूर्णकर्णा । जितेंद्रियाः प्राणिवधे विरक्ताः ॥ परिग्रहे संकुचिताश्च नित्यं । ते ब्राह्मणास्ता-

विक्रम-
चरित्रं
१४६

रयितुं समर्थाः ॥ ९० ॥ किं बहूक्तेन हे राजन् । प्राणत्यागेऽप्यहं तव ॥ परिग्रहं न गृह्णामि । किं
खेदयसि मां वृथा ॥ ९० ॥ अहं माधुकरिं वृत्तिं । कृत्वा प्राणस्य धारणं ॥ करोमि धर्मनिरतो ।
बह्निहोत्रपरायणः ॥ ९१ ॥ नीरागस्य तृणं नारी । निरीहस्य तृणं नृपः ॥ तृणं ज्ञानवतां सर्वं । तृ-
णं शूरस्य जीवितं ॥ ९२ ॥ इत्युक्त्वा निश्चयं स्वीयं । दत्त्वाशिषं द्विजोत्तमः ॥ नृपेण प्रणतो ऋ-
क्त्या । स जगाम निजं गृहं ॥ ९३ ॥ अथ विक्रमरूपाल-श्रितयामास चेतसि ॥ स्नेहो धर्मो दया-
दानं । न बलेन ऋवंत्यमी ॥ ९४ ॥ अथ चिंतातुरो भूपः । किं कर्तव्यजडस्तदा ॥ विषणास्यः कृ-
णं तस्थौ । साहस्येकशिरोमणिः ॥ ९५ ॥ पराक्रमेण यत्कार्यं । न सिद्ध्यति कदाचन ॥ तत्सिद्ध्य-
ति मनुष्याणां—मुपायैर्बुद्धिमिश्रितैः ॥ ९६ ॥ सामवाक्यैस्तथा दानै-र्नेददंमाशुपायकैः ॥ क्षणेन
कार्यसिद्धिः स्या—जनानां जयकांक्षिणां ॥ ९७ ॥ किञ्चिन्निद्रं विलोकयाथा—ऽसत्यं तस्य द्विज-
न्मनः ॥ अपाये पातयाम्येनं । यथा लाति स मे धनं ॥ ९८ ॥ विलोकयाम्यहं किञ्चि—त्तस्य दो-
षं तु गर्हितं ॥ आनये निग्रहस्थाने । ततोऽमुं लोकसाक्षिकं ॥ ९९ ॥ अथ विक्रमरूपालः । कृत्वा
रूपांतरं निजं ॥ गृहीत्वा च करे खड्गं । द्विजगेहांतिकं ययौ ॥ १०० ॥ तत्रास्ति सर्वतोऽन्तः—यद्द-

विक्रम-
चरित्रं
१४७

स्यायतनं वरं ॥ यः पुरीजनलोकानां । वाञ्छितार्थफलप्रदः ॥ २१ ॥ तन्मध्यमवनीपालः । प्राविश-
त्साहसान्वितः ॥ स्वकार्यसाधने लोकाः । किं न कुर्वति दुर्घटं ॥ २२ ॥ सूर्येण स्वस्त्रियोऽर्थे हि ।
शरीरं घर्षितं निजं ॥ मुनिना कालिकार्येण । व्रतभंगस्तथा कृतः ॥ २३ ॥ वर्षाकालेऽपि मौनीन्द्रो ।
रत्नकंबलमानयत् ॥ आपाढभूतिनात्याजि । व्रतं मोदकलीप्सया ॥ २४ ॥ तथा देवकुले छन्न—वृ-
त्या स्थित्वा नरेश्वरः ॥ पुरोहितगृहद्वारे । दत्तदृष्टिः स्थिरोऽभवत् ॥ २५ ॥ निशीथसमये विप्र—
पुत्री गोमतीसंज्ञका ॥ आगता सर्वशृंगारा—प्ररणादिभिर्नृपिता ॥ २६ ॥ पुष्पचंदनतांबूल—फ-
लनैवेद्यसंभृतं ॥ लात्वा करंडकं तस्या । दासी पृष्टे समाययौ ॥ २७ ॥ यक्षेशस्य ततः पूजां । कृत्वा
सा शुभभावतः ॥ प्रदीपमालाकलित—मारात्रिकमपि व्यधात् ॥ २८ ॥ विक्रमोऽदृश्यरूपेण । स्थि-
तस्तत्र समाधिना ॥ ध्यानांतेऽथ तया दासी । ज्ञापिता पार्श्ववर्तिनी ॥ २९ ॥ याहिं वेगेन सोम-
स्य । मालाकारस्य वेश्मनि ॥ तत्पुत्रीं च जयंतीं त्व—मत्रानय शुभानने ॥ ३० ॥ निर्जनेऽस्यै
त्वया कथ्यं । यथा कोऽपि शृणोति न ॥ यतोऽवत्यां महाधूर्ताः । संति विक्रमसन्निधाः ॥ ३१ ॥
तथेति सा प्रतिश्रुत्य । क्रमेण तद्गृहं गता ॥ आयांती मिलिता मार्गे । परं सेंडुसमानना ॥ ३२ ॥

विक्रम-

चरित्रं

१४८

दास्या निवेदितं तस्यै । गोमत्याकारणादिकं ॥ त्वरितं हर्षपूरेण । पूरितां साज्जवत्क्षणात् ॥ ३३ ॥
सागत्य यद्गरोजेंद्रं । पूजयित्वातिभक्तितः ॥ ततोऽसौ सह गोमत्या । वार्तां कर्तुं प्रचक्रमे ॥ ३४ ॥
जयंती प्राह कव्याणि । पातालनगरेऽधुना ॥ शृंगारमंजर्युदाहे । गंतव्यं गोमति ध्रुवं ॥ ३५ ॥
गोमती प्राह हे बाले । त्वं त्वथाकारितागता ॥ नागते परमद्यापि । हरितालीहिरण्यके ॥ ३६ ॥
कोचीकांदविकापुत्री । हरिताली निमंत्रिता ॥ विलोक्यतेऽन्यथा पश्चात्—सोपालंभं प्रदास्यति ॥
॥ ३७ ॥ सूरख्यस्वर्णकारस्य । शक्तींद्राकुक्षिसंज्ञवा ॥ पुत्री हिरण्यकार्या या । सापि सार्थं विलो-
क्यते ॥ ३८ ॥ जयंत्यवक् तदा सुभ्रु । तद्द्वयं चाग्रतो गतं ॥ सामग्रीं सकलां कृत्वा । श्मशाने
गंधवाहने ॥ ४० ॥ पाटलाकेतकीजाती—चंपकादिसुमावलिं ॥ गृहीत्वा मद्गृहात् शीघ्रं । गते ते
ह्यधुना सखि ॥ ४१ ॥ शृंगारमंजरीं कन्यां । यः कोऽपि परिणेष्यति ॥ तस्य नरोत्तमस्यास्य—मा-
वामीक्षावहे द्रुतं ॥ ४२ ॥ गोमती प्राह जानेऽहं । नागपुत्रस्तिलाह्वयः ॥ चिपटास्यो दीर्घदंतो ।
वक्रनाशो विरूपजाक् ॥ ४३ ॥ एवंविधो विरूपास्य—स्तस्य ज्ञर्ता ज्ञविष्यति ॥ पितृभ्यां तस्य द-
त्तास्ति । भवेदन्योऽपि ज्ञायतः ॥ ४४ ॥ इति वार्तां प्रकुर्वत्यौ । यद्गरोजस्य सद्गतः ॥ बाह्यमंडप-

विक्रम-
 चरित्रं
 १४९

मागत्य । ते चित्तेऽध्यायतामिति ॥४५॥ रिक्तपाणि कथं सख्या । गंतव्यं सखि वैशमनि ॥ तेन
 पुष्पफलादीनि । गृहीत्वा तत्र गम्यते ॥४६॥ तेनाथ माटुकः कोऽपि । जारवाहो विलोक्यते ॥
 सर्वं पुष्पादिजारं य । उत्पाट्यति सांप्रतं ॥४७॥ श्रुत्वेति विक्रमो नृपो—ऽवसरज्ञो निजं वपुः
 ॥ माटुकसदृशं कृत्वा । तत्रासन्नापणे स्थितः ॥४८॥ दासी शब्दं चकाराथ । कोऽप्यस्ति भारवा-
 हकः ॥ राजा जगाद भारथी । त्वहं तिष्ठामि माटुकः ॥४९॥ सावगागढ ज्ञो शीघ्रं । त्वमेवात्र
 विलोक्यसे ॥ फलपुष्पादिकं जारं । त्वरितं मस्तके कुरु ॥५०॥ शीर्षं भारं समुत्पाद्य । चचाल
 विक्रमो नृपः ॥ पातालकौतुकं दृष्टुं । निजकार्यचिकीर्षया ॥५१॥ रजन्यामंधकारे ते । करे कृ-
 त्वा तमोहरं ॥ वर्त्मनि दंडरत्नं च । गोपुरं प्रापतुः क्रमात् ॥५२॥ प्रतोलीद्वारमुद्घात्य । दंडरत्ने-
 न भांडवत् ॥ कथितं माटुकस्याथ । कपाटं त्वं दृढीकुरु ॥५३॥ प्रेतवने महाघोरे । जग्मतुस्ते च
 निर्जये ॥ वेतालव्यालसंकीर्णे । शिवाफेत्कारभीषणे ॥५४॥ एवंविधे महारौद्रे । प्रेतराजगृहोप-
 मे ॥ श्मशाने ते दाणं स्थित्वा । माटुकस्येत्यवोचतां ॥५५॥ स्थातव्यं ज्ञो त्वयात्रैव । श्मशाने
 तावदेव हि ॥ आगन्वावः सखीसत्कं । यावत्कृत्वा च कार्यकं ॥५६॥ माटुकः प्रत्युवाचैवं । स्थि-

विक्रम- तोऽत्राहं विज्ञेय्यथ ॥ बलेयुर्मा महापापा । वेताला भूतराक्षसाः ॥ ६० ॥ अहं समागमिष्यामि ।
चरित्रं युष्मत्पृष्टे समाधिना ॥ ताभ्यां मिथो विमृश्योक्तं । श्रुत्वा तद्वाक्यमुत्तमं ॥ ६१ ॥ त्वमप्यागच्छ तर्हि
१५० स्वं । कृत्वा भारं च मस्तके ॥ समायातास्ततः सर्वे । सिद्धाख्यवटसन्निधौ ॥ ६२ ॥ मिलिते तत्र
सख्यौ द्वे । ये पुरा तत्र प्रस्थिते ॥ जातो हर्षश्च सर्वासां । सखीनां मिलने तदा ॥ ६३ ॥ यतः—
पापान्निवारयति योजयते हिताय । गुह्यं च गुह्यति गुणान् प्रकटीकरोति ॥ आपद्गतं च न जहा-
ति ददाति काले । सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति संतः ॥ ६४ ॥ प्राप्ताः क्रमेण पाताल—विवरं ताः
समाटुकाः ॥ शिलामेकां समुत्पाद्य । तत्र च प्राविशन् झुतं ॥ ६५ ॥ प्रासादश्च समायातो । मनो-
हरसरस्तटे ॥ तत्र श्रीपार्श्वनाथस्य । धरणेण्ड्रेण कारितः ॥ ६६ ॥ तत्र श्रीपार्श्वनाथस्य । प्रतिमानां
चतुष्टयं ॥ भाति मनोहरं दिव्य—प्रज्ञामंडलमंडितं ॥ ६७ ॥ दंडादिसर्ववस्तूनि । माटुकस्य समर्प्य
ताः ॥ कर्तुं पूजां जिनेन्द्रस्य । प्राविशन् जिनसद्मनि ॥ ६८ ॥ यतः—श्रीतीर्थपांथरजसा विरजीञ्च-
वंति । तीर्थेषु बंध्रमणतो न नवे भ्रमन्ति ॥ इव्यव्ययादिह नराः स्थिरसंपदः स्युः । पूज्या भवंति
भुवि तीर्थमथार्चयन्तः ॥ ६९ ॥ नृपोऽथ सकलं लात्वा । दिव्यरूपधरो ययौ ॥ पुरीमध्ये च साहा-

विक्रम-
 चरित्रं
 १५१

व्या—वेतालस्य धियां निधिः ॥७४॥ तत्र शृंगारसुन्दर्या । विवाहाय समागतं ॥ कुरूपं तं वरं दृ-
 ष्ट्वा । पौरास्तु जहसुर्भृशं ॥७५॥ तस्याः शृंगारसुन्दर्याः । पितरावपि दुःखितौ ॥ वरं निरीक्ष्य जा-
 तौ तं । महाचिंतापरायणौ ॥७६॥ विक्रमस्याज्ञया वह्नि—वेतालस्तं कुरूपिणं ॥ वरं च गोपया-
 मास । कापि भूमिगृहे डुतं ॥७७॥ विधाय वररूपं स । विक्रमोऽथ समाययौ ॥ तां कन्यां परि-
 षोतुं च । वेतालस्य सहायतः ॥७८॥ इतश्च गोमतीमुख्याः । सख्यस्ता जिनपूजनं ॥ विधाय
 वहिरायाता । माटुकं ददृशुर्न च ॥७९॥ विषणास्यास्ततः सर्वाः । सख्यस्ताश्च समाययुः ॥ शृंगा-
 रसुन्दरीपार्श्वे । विवाहावसरे तदा ॥८०॥ परं तासां तदा सर्वे । शकुनाः शुभ्रसूत्रकाः ॥ संजाताः
 पथि सोत्साहा—स्तेन ता वचुवुः क्षणात् ॥८१॥ यतः—कन्यासाधुमहीशमित्रमहिषीधुर्वादिवर्धा-
 पनं । वीणामृन्मणिचामराक्षतफलत्रांबुदीपध्वजाः ॥ वस्त्रालंकृतिमद्यमांसकुसुमस्वर्णादिभिर्घ्रातवो
 । गोमीनायुधदर्पणासिकलशा ज्ञेयाः शुभा दक्षिणे ॥८२॥ सर्वास्ताश्चितयंतिस्म । शकुनैरेभिरु-
 त्तमैः ॥ किं नविष्यत्यहोऽस्माकं । श्रेयो जानीमहे न हि ॥८३॥ क्रमात्प्रापुः सखीगेहं । देहं दे-
 ही यथामलः ॥ आलिंग्य स्वां सखीं सर्वा । विष्टरे ताः स्थितास्तदा ॥८४॥ हस्तमेलनापको जज्ञे

विक्रम-

चरित्रं

१५२

। वरवध्वोस्तदा मिथः ॥ प्रह्वन्नमुखयोश्चारु-गीतनादमनोहरः ॥ ७१ ॥ मुखोद्घाटनकं चक्रे । वर-
वध्वोस्ततस्तदा ॥ जायमाने वरे गाने । द्विजेन जनसाक्षिकं ॥ ७२ ॥ दृष्ट्वा वरेण सा कन्या ।
कन्यया स वरोऽपि च ॥ मूर्च्छिता सापतद्भूमौ । वरं दृष्ट्वा कुरूपिणं ॥ ७३ ॥ सशोकसखीवृन्देन ।
तालव्यजनवायुना ॥ सचेतना तदाकारि । कन्या शृंगारमंजरी ॥ ७४ ॥ सहसोढाय सा गेह-म-
ध्यं गत्वा स्वगोलजां ॥ नत्वाथ सर्वतोभद्र-यक्षराजं ननाम सा ॥ ७५ ॥ गोमत्यादिसखीवृन्दं । स-
खीदुःखेन दूःखितं ॥ तस्याः पार्श्वे समागत्य । यक्षराजमदोऽवदत् ॥ ७६ ॥ स्वामिन् सर्वगुणाधार ।
सर्वकामफलप्रद ॥ सौभाग्यसौख्यदाता त्वं । सर्वाधिव्याधिनाशकः ॥ ७७ ॥ आराधितस्त्वमस्मान्नि-
-रेकचित्ताग्निरेव च ॥ संतुष्टेन त्वयेदृक्किं । वरो दत्तोऽधमाधमः ॥ ७८ ॥ अस्मत्कर्मविपाकेन । पू-
र्वोपार्जितपापतः ॥ आराधिते हुमे कल्पे । प्राप्तं निर्वफलं कटु ॥ ७९ ॥ यतः—शशिनि खड्गु
कलंकं कंटकं पद्मनाले । उदधिजलमपेयं पंडिते निर्धनत्वं ॥ धनवति कृपणत्वं ज्ञानवंतो दरिद्राः
। स्वजनजनवियोगो निर्विवेकी विधाता ॥ ८० ॥ एवं विलप्य ताः कन्या । यदास्याग्रे घनस्वरं ॥
प्रोचुरथ जीवेनाल-मात्मघातपरा वयं ॥ ८१ ॥ श्रुत्वा तीक्ष्णशस्त्रेण । यावत्कुर्वति तास्तदा ॥

विक्रम- शीर्षेदं तदा यदो—ऽवग् मा कुरुत साहसं ॥ ९२ ॥ पंचानामप्ययं चर्ता । मया दत्तो नरोत्तमः
 चरित्रं ॥ भवद्भिः परिणेतव्यो । महीशो महिमानिधिः ॥ ९३ ॥ इत्युक्त्वा यद्दाराजेन । ताः सर्वा अपि क-
 १५३ न्यकाः ॥ चिदिपूर्वरमाला द्राक् । कंठे तस्य कुरूपिणः ॥ ९४ ॥ अथ ता विमृशंतिस्म । विक्रमो-
 ऽयं नृपो ध्रुवं ॥ विद्याकुरूपभागेवं । जातोऽस्ति खलु कौतुकात् ॥ ९५ ॥ विचिंत्येत्यथ ताः प्रोचुः
 । स्वामिन् स्वं प्रकटीकुरु ॥ रूपं यथा वयं यामः । प्रमोदं परमं प्रिय ॥ ९६ ॥ विक्रमोऽपि तदा ता-
 सां । प्रमोदाय ह्युतं व्यधात् ॥ स्वकीयं मूलरूपं स । दिव्यं देवेशसन्निभं ॥ ९७ ॥ तत्क्षणादेव
 वेतालः । सर्वं दंडादिकं तदा ॥ आनीय दत्तवांस्ताभ्यो । विस्मितान्यो मुदाथ सः ॥ ९८ ॥ अथ
 ताश्चितयामासु—मार्दुकीभृय विक्रमः ॥ नूनं समागतोऽस्माभिः । सहैवाहो नृपोत्तमः ॥ ९९ ॥
 जाता सुमनसां वृष्टि—वेतालेन कृता तदा ॥ आकाशे दुंष्टजिध्वानो । बभूवातीवहर्षदः ॥ १०० ॥
 इतः कुरूपभाक् सोऽथ । वरो गुप्तनिवासतः ॥ वेतालेन विमुक्तो द्रा—गागात्स्वजनकांतिके ॥ १०१ ॥
 वरस्वजनवर्गोऽथ । पातालेशं व्यजिज्ञपत् ॥ केनापि धूर्तराजेन । वृतास्माकं वधूर्ध्रुवं ॥ १०२ ॥ दुर्व-
 लानामनाथानां । बालवृद्धतपस्विनां ॥ अन्यायैः परिभूतानां । सर्वेषां पार्थिवो गतिः ॥ १०३ ॥ निश-

विक्रम-
चरित्रं
१५४

म्येति वचस्तेषां । पातालेशः क्रुधातुरः ॥ सुभटान् प्रेषयामास । वरग्रहणहेतवे ॥ ४५ ॥ वेतालो बंधयामास । द्रुतं तान् सुभटानपि ॥ तेऽपि जाता विषणास्या । रुदंतः करुणस्वरं ॥ ४६ ॥ शृतो विज्ञपयामासु—र्गत्वा पौरा नृपं तदा ॥ विक्रमोऽयं नराधीशो । वरोऽस्त्यत्र समागतः ॥ ४७ ॥ श्रुत्वेति नागनाथोऽपि । तत्रागत्यातिविस्मितः ॥ ननाम विक्रमं नृपं । महासत्त्वेन विश्रुतं ॥ ४८ ॥ ततो विक्रमनृपेन । कस्याप्यन्यस्य कन्यका ॥ संतोष्य द्रव्यदानेन । तद्वरायापि दापिता ॥ ४९ ॥ सकुटुंबोऽथ नागेशो । बहुमानपुरस्सरं ॥ रत्नाभरणवस्त्रादि । विक्रमार्काय चार्पयत् ॥ ५० ॥ हस्तमोचनवेलायां । विक्रमार्कनृपाय सः ॥ विषद्वयहरो दंडो । मुदा तान्निः समर्पितः ॥ ५१ ॥ जातः परमया ऋद्ध्या । विवाहस्य महोत्सवः ॥ पंचकन्यायुतो नृपः । क्रमात्प्राप्तो निजं पुरं ॥ ५२ ॥ वधूपंचकसंयुक्तो । राजा श्वश्रूगृहं ययौ ॥ तं दंभं च पुरो मुक्त्वा । तस्याः पादौ ननाम सः ॥ ५३ ॥ सावदत्तकार्यसिद्धिस्ते । जाता जगति विश्रुता ॥ दुर्लभं यत्त्वया प्राप्तं । छत्रं सर्वार्थसिद्धिदं ॥ ५४ ॥ ततो विक्रमनृपालः । पालिताशेषविष्टपः ॥ स्वगृहं स्ववधूयुक्तो । वियुक्तश्चितयागमत् ॥ ५५ ॥ प्रजाते विक्रमो राजा । पूजयित्वा जिनं मुदा ॥ प्रावर्तत जिनागारे । ततो ह्यष्टाह्निकोत्सवं ॥ ५६ ॥ स्व

विक्रम-
चरित्रं
१५५

र्णसिंहासने न्यस्य । प्रतिमां त्रिजगद्गुरोः ॥ स्वयं स्नात्रं चकारोच्चैः । स तस्या विधिपूर्वकं ॥ १६ ॥
देवदुष्येण वस्त्रेण । निर्जलीकृत्य तां नृपः ॥ चंदनैश्चर्चयामास । घनसारविमिश्रितैः ॥ १७ ॥ सु-
गंधपुष्पप्रकरै—र्षुपणैर्ऋत्किंतिभिः ॥ जिनेंद्रं पूजयामास । मुक्तिदं मानवेश्वरः ॥ १८ ॥ एवम-
ष्टाह्निकप्रांते । पूजां कृत्वा महत्तमां ॥ जिनेंद्राणां स्वयं भावा—द्वदौ दानं नृपोत्तमः ॥ १९ ॥ न-
वग्रहाणां नैवेद्यं । दिक्पालानामपि तदा ॥ पंचानां लोकपालानां । भक्त्या सोऽथ बलिं ददौ ॥
॥ २० ॥ तदेद्रेण समागत्य । संतुष्टेन नृपाय च ॥ दत्तं सिंहासनं दिव्यं । दिव्यनाट्यसमन्वितं ॥
॥ २१ ॥ सुमुहूर्त्ते दिने शुद्धे । सर्वग्रहबलान्विते ॥ नृपेणाकारि दंडानां । तेषां छत्रं महाद्भुतं ॥
॥ २२ ॥ चतुर्दिक्षु चतुर्दमाः । पंचमो मध्यदेशगः ॥ शोभन्ते पंच छत्रे ते । लोकपाला श्वाभितः
॥ २३ ॥ श्रीविक्रमार्कोऽथ शुभे मुहूर्त्ते । सिंहासने शक्रवरप्रदत्ते ॥ श्रीपंचदंडांकिततत्रयुक्ते । स्थि-
तः सभायां सुमहोत्सवेन ॥ २४ ॥ श्रीविक्रमार्कस्य नरेश्वरस्य । श्रीपंचदंडातपत्रवंधे ॥ पद्ये म-
हाश्चर्यकरे यथोक्ते । प्रस्ताव आसीत्खड्ग वाणसंज्ञः ॥ २५ ॥ यावद्भूधरसागरा रविशशिनक्षत्रवृंदा-
नि च । धर्माधर्मविचारणैकनिपुणं यावज्जगद्भाजते ॥ तावद्विक्रमद्वमिपालविलसत्कीर्त्तिप्रभामिश्रि-

विक्रम-

चरित्रं

१५६

तो । ग्रंथोऽयं जिनशासने हि विदुषां चित्ते चिरं नन्दतात् ॥ १६ ॥ इति श्रीपंचदंडकथात्मकं श्री-
विक्रमार्कचरित्रं समाप्तं ॥ श्रीस्तु ॥ अत्र ग्रंथ श्रीजामनगरनिवासी पंडित श्रावक हीरालाल हंस-
राजे स्वपरना श्रेयमाटे पोताना श्रीजैनज्ञास्करोदय आपखानामां आपी प्रसिद्ध कर्यो ठे ॥

॥ समाप्तोऽयं ग्रंथो गुरुश्रीमच्चरित्रविजयसुप्रसादात् ॥

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

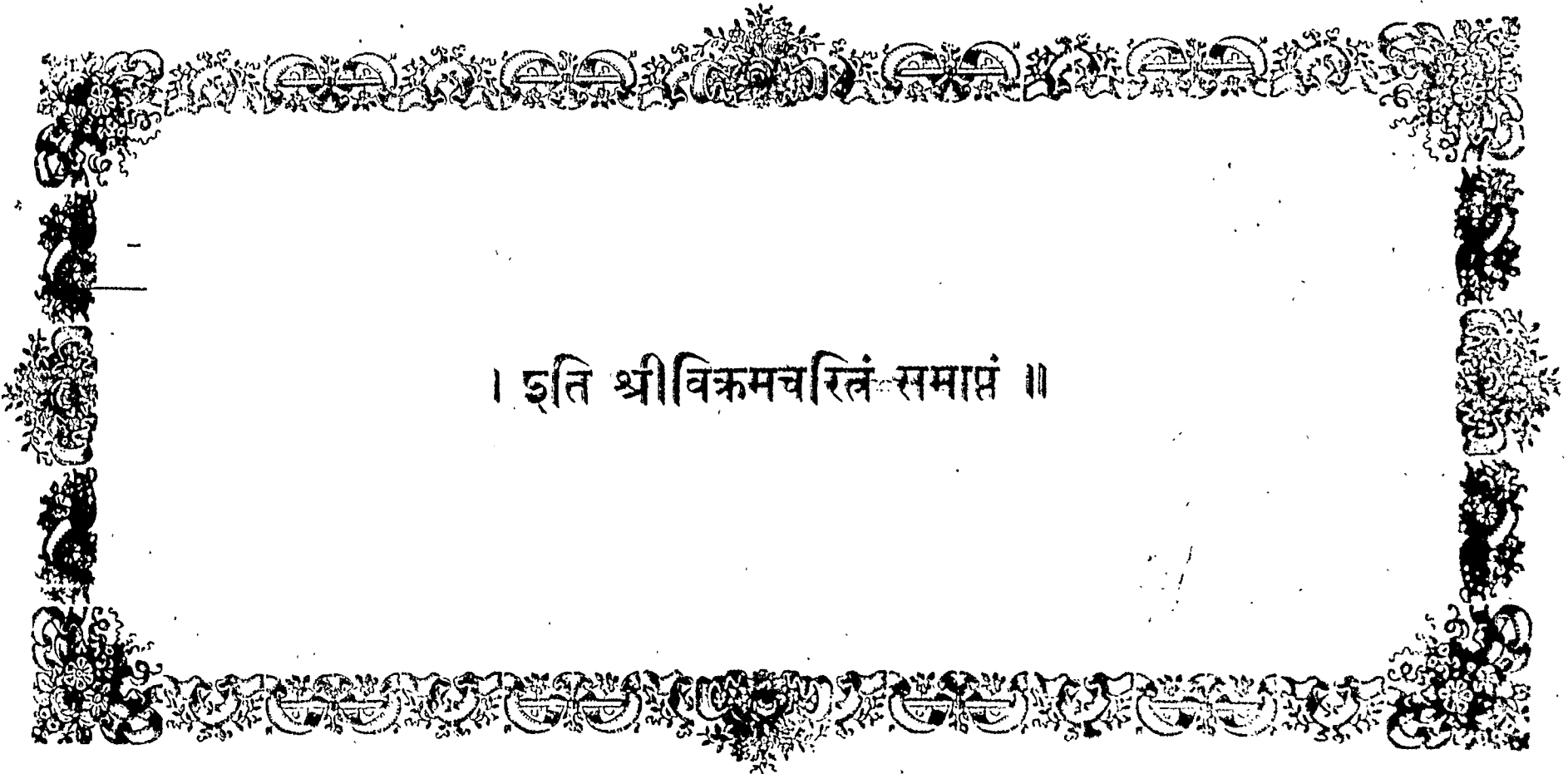
101.

102.

103.

104.

105.

। इति श्रीविक्रमचरितं समाप्तं ॥

